

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ



ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΗ
ΤΕΧΝΗ
ΠΑΙΔΕΙΑ

Β
⑦

ΑΘΗΝΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ Δ. ΓΛΗΝΟΣ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ

ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ Α. Ε.



ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΙΚΟΝ
ΛΕΞΙΚΟΝ

ΕΚΔΟΤΗΣ ΟΙΚΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ Α. Ε.

ΜΕΓΑ

ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΙΚΟΝ

ΛΕΞΙΚΟΝ

ΖΗΤΗΣΑΤΕ ΟΡΟΥΣ ΑΠΟΚΤΗΣΕΘΕΣ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ

ΓΡΑΦΕΙΑ: ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 24-ΑΘΗΝΑ

Ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὀμιλὸς εἶναι τὸ σωματεῖο τῆς πρωτοπορίας τοῦ δημοτικισμοῦ.

Σκοπὸς του νὰ βοηθήσῃ νὰ ἀναμορφωθῇ ριζικὰ ἡ ἐλληνικὴ παιδεία. Κάθε προσδιεφτικὸς δάσκαλος πρέπει νὰ εἶναι μέλος του.

Τὰ μέλη πληρώνουν ταχτικὴ συνδρομὴ 55 δραχ. τὸ χρόνο, ἔχταχτη εἰσφορὰ δραχ. 45.

Οἱ δάσκαλοι πληρώνουν ταχτικὴ συνδρομὴ 40 δραχ. τὸ χρόνο, ἔχταχτη εἰσφορὰ 30 δραχ. τὸ χρόνο.

Τὰ μέλη τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὀμίλου παίρνουν τὴν «Ἀναγέννηση» μαζί με τὴν «Σχολικὴ Πράξις» πληρώνοντας 100 δραχ. τὸ χρόνο.

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ — ΕΠΙΣΤΗΜΗ — ΤΕΧΝΗ — ΠΑΙΔΕΙΑ

ΣΧΟΛΙΚΗ ΠΡΑΞΗ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Δ. Α. ΓΛΗΝΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΤΗ ΣΥΝΤΑΞΗ
Κ. Δ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΑΘΗΝΑ — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 28
(Μέγαρο Έφραίου, Δωμ. άφ. 59)

ΧΡΟΝΙΑ Β' — ΦΥΛΛΑΔΙΟ 70 — ΜΑΡΤΗΣ 1928

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΓΙΑ ΝΑ ΚΑΤΑΝΟΟΥΜΕ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΜΑΣ— Πολιτική ζωή και πολιτικά κόμματα Β'	Σελ. 289
KARL SCHROEDER: <i>Μεταφυσική της 'Ιστορίας. (Μετάφρ. Χρ. Καστρέτη)</i>	298
ΔΩΡΑΣ ΜΟΛΤΣΟΥ: <i>'Ο έλληνας σίλχος από τους Βυζαντινούς χρόνους ως σήμερα (Τέλος)</i>	303
CARLTON WASHBURN: <i>Τι καλό και τι κακό έχει η σημερινή παιδεία στη Ρωσία.</i>	311
ΓΙΑΝΗ ΣΙΔΕΡΗ: <i>'Ο 'Αλέξανδρος Ρίζος Ραρναβής.</i>	318
ΣΤΡΑΤΗ ΣΩΜΕΡΙΤΗ: <i>Πολιτικοί στοχασμοί. 'Αντιμοναρχισμός, Ριζοσπαστισμός και Σοσιαλισμός.</i>	327
ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΣΣ: Δ. Φ. Ζαχ. Α. Παπαντωνίου. <i>Διηγήματα.</i> — Α. ΣΚΛΑΒΟΥΝΟΥ Bertrand Russell. <i>Τι πιστεύω</i>	329
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ	324

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ "ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΠΡΑΞΗΣ"

ΝΤΟΡΟΥ ΝΤΟΡΗ: <i>'Ο Αδν Κιχότης Λάικαλος σελ. 137—Β. ΑΒΛΟΥΣΗ: 'Τα προβλήματα της Μέσης Παιδείας—Κρατική Παιδεία και Άλφτερη Παιδεία σελ. 144—Κ. Α. ΜΗΤΤΡΟΥ: 'Τα προβλήματα της Μέσης Παιδείας σελ. 153—Μ. 'Απλά πειράματα Φυσικής και Χημείας. Π. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ: 'Η εφαρμογή του νόμου για την ύπαιθρική φοίτηση.</i>
--

'Η «'Αναγέννηση» Παρακαλεί και πάλι θερμά, βσους καθιστερόν, να στείλουν τη συνδρομή τους. Δέν είναι σωστό να μάς ανάγκασουν να τους σταματήσουμε την αποστολή του φύλλου.

'Οσοι δέν επιθυμούν να παίρνουν πιά το περιοδικό, ας μάς στείλουν μιά εξαμηνια συνδρομή και ας μάς γράψουν σχετικά.

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ Γ.
Δ. Α. ΓΛΗΝΟΣ

ΧΡΟΝΙΑ Β'.

ΜΑΡΤΗΣ 1928

ΦΥΛΛΑΔΙΟ 70

ΓΙΑ ΝΑ ΚΑΤΑΝΟΟΥΜΕ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΜΑΣ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΑΤΑ

Β'.

Στό περιεσμένο άρθρο, εξετάζοντας τό πρόβλημα τής πολιτικής ζωής, αποδείξαμε, πώς οι δυό συνηθέστερες αντιλήψεις για τό γενετικό και ύπαρχτικό λόγο τών κομμάτων είναι άστήριχτες. Καί τώρα μένει να εξετάσουμε αν ύπάρχει τρίτη σωστότερη, αντικειμενικότερη, επιστημονικότερη, να πούμε, εξήγηση.

'Η πολιτική ζωή είναι ένα σύνθετο, τό πιο σύνθετο κοινωνικό φαινόμενο. Είναι ή ρύθμιση τής ομαδικής ζωής στα πιο σημαντικά φαινόμενα της. Είναι ή ρύθμιση πρώτα πρώτα τής υλικής ζωής, δηλαδή τής παραγωγής και κατανομής τών υλικών αγαθών. Δημιουργία λοιπόν όλων τών προϊόντων, γεωργία, χτηνοτροφία, μεταλλευτική, βιομηχανία, βιοτεχνία, μεταφορά και κατανομή τών υλικών αγαθών, ανταλλαγή έσωτερική και έξωτερική, κίνηση του κεφάλαιου ή χρηματιστική οικονομία, και κρατική οικονομία είναι βασικότερα αντικείμενα τής πολιτικής. Καί επειδή αυτή ή οικονομία τών υλικών αγαθών αποτελεί τό κατεξοχήν ρυθμιστικό φαινόμενο όλης τής ομαδικής ζωής, από τόν καιρό που ύπάρχει κοινωνία και άπλή και σύνθετη, αυτό τό φαινόμενο αποτελεί και τό κυριότερο ομαδοποιητικό έλατήριο μέσα στην κοινωνία. Γιατί ό τρόπος, που ρυθμίζεται ή παραγωγή και ή κατανομή τών υλικών αγαθών ενδιαφέρει άμεσάτα όλους τους ανθρώπους.

Στή ρύθμιση λοιπόν αυτού του φαινομένου οι άνθρωποι αυτόματα κατατάζονται σε ομάδες με κοινά συμφέροντα, δηλαδή με κοινή θέση μέσα στην οικονομία. Καί επειδή ή εξασφάλιση τών υλικών αγαθών, ή ικανοποίηση τών υλικών αναγκών, όχι μόνο ή άμεια, παρὰ και ή όσο μπορεί διαρκέστερη, αποτελεί μιά βασική ανάγκη του ανθρώπου που κινητοποιεί όλη τή δυναμικότητα του, ή ρύθμιση τής οικονομίας μεταβιβάζεται γρήγορα σε σχέση δυναμική. Οι δυνατοί ρυθμίζουν την οικονομία, έτσι που αυτοί να κατέχουν, να διακυβερνούν, να εξασφαλίζουν για τόν έαυτό τους τα υλικά αγαθά, και οι αδύνατοι αναγκάζονται να τα παράγουν. Που βρίσκονται οι δυνατοί; Χωρίς να μπούμε σε διεξοδική ιστορική ανάλυση, μπορούμε να πούμε σνγκρίτως ότι ή πολιτική καταγωγή τους είναι στα όπλα. 'Η χρήση του υλικού αγαθού είναι αποκλειστικά πάλης. 'Ο έσωτερικός οργανωτής, ό πολέμοχος και οι γύρω του πολεμιστές, ή ό έξωτερικός κατακτητής γίνονται οι φυσικοί κυρίαρχοι τών υλικών αγαθών. 'Η χρήση του υλικού αγαθού και πάντα παράλληλα με τή δύναμη. Και όταν άρχισή ή χρήση αυτή γίνει



οργανική οικονομική, διαν η άρχουσα τάξη δέν αποτελείται η ίδια από πολεμιστές, έχει πάντα τόν πολεμιστή στήριγμα, σύμμαχο η όργανο της.

Αυτό όμως τó βασικό φαινόμενο έχει τὰ παράλληλα του όμαδικά φαινόμενα, πού τὰ όνομάζουμε συνήθως πνευματικά. Τά πνευματικά αυτά όμαδικά φαινόμενα, πού έχουν για βάση τους τήν ψυχική όπόσταση τού ανθρώπου, παίρνουν όρισμένες μορφές πού τὰ ξεχωρίζουν και τὰ κατατάζουν σε ιδιαίτερες κατηγορίες. Τό δίκαιο, η ήθική, η θρησκεία, η τέχνη, η έπιστήμη είναι οι κυριότερες μορφές τών πνευματικών φαινομένων.

Η πολιτική, στή γενικότατη σημασία της λέξης, σημαίνει ούθμιση και όλων αυτών τών φαινομένων.

Έδώ δέν είναι σκοπός μας νά εξετάσουμε τις ιδιονομίες τών φαινομένων αυτών. Μας ενδιαφέρει όμως τó βασικό γεγονός, τó ιστορικά πιστοποιημένο, πώς τὰ φαινόμενα αυτά διαμορφώνονται σε στενότερη σχέση και σέναν αιτιατό παραλληλισμό με τó πρωταρχικό φαινόμενο, δηλαδή τήν παραγωγή και κατανομή τού ύλικού αγαθοϋ.

Και εδώ πρέπει νά δάσουμε τήν εξήγηση, πώς άμια μιλάμε για αιτιατό παραλληλισμό δέν εννοούμε γενετική σχέση και αιτιότητα. Γιατί σαυτό άκάνω γίνεται μια μεγάλη παρεξήγηση, πού τήν εκμεταλέβονται όλοι οι αντίθετοι τών ιδεών μας. Δέ λέμε δηλαδή, πώς η θρησκεία, η τó δίκαιο, η ήθική, η τέχνη γενήθησαν από μια συνειδητή ενέργεια εκείνων, πού ήθελαν νά κατέχουν τὰ ύλικά αγαθά. Λέμε όμως πώς τὰ αυτόματα και ιδιόνομα αυτά φαινόμενα βρίσκονται σε στενότερη εξάρτηση και αιτιατό παραλληλισμό με τó οικονομικό φαινόμενο, έτσι πού οι μορφές και οι μεταβολές πού παίρνουν τὰ φαινόμενα αυτά, παρουσιάζονται πάντα παράλληλα με τις μορφές και τις μεταβολές της οικονομικής σχέσης.

* *

Η οικονομική σχέση, σαν βασικό όμαδοποιητικό έλατήριο, χώρισε τους ανθρώπους πολν φορές σε κατηγορίες, πού με όλες τις διάφορες παραλλαγές αναγνωρίζονται παντού, όπου έζησε ιστορικά πιστοποιημένη ανθρώπινη κοινωνία, προπάντων σύνθετη, δηλαδή κοινωνία με καταμερισμό της εργασίας. Σε ανθρώπους πού εκμεταλέβονται τήν παραγωγική εργασία τών άλλων, και σε ανθρώπους πού παθαίνουν τήν εκμετάληψη.

Αυτή η διαίρεση αποτελεί τó γενετικό λόγο τού ταξικού φαινομένου. Οι άνθρωποι σε όλες τις κοινωνίες είναι χωρισμένοι σε τάξεις. Και εδώ πάλι πρέπει νά γίνει μια διάκριση ανάμεσα στην αντικειμενική τάξη και στην συνείδηση της τάξης. Όπως σε όλα τὰ φαινόμενα, και τὰ φυσικά και τὰ κοινωνικά, η αντικειμενική ύπαρξη τού φαινομένου είναι χωριστή από τή συνείδηση τού φαινομένου, έτσι και στο ταξικό. Οι άνθρωποι είναι διαμερισμένοι σε τάξεις, είτε τó ξέρουν, είτε δέν τó ξέρουν, είτε ύπάρχει ταξική συνείδηση είτε δέν ύπάρχει, είτε ύπάρχει έπιστήμη τού ταξικού φαινομένου είτε δέν ύπάρχει.

Θά ήταν βέβαια περιττό, στή σημερινή γνώση πού έχουμε για αυτά τὰ πράγματα, νά φέρει κανείς παραδείγματα για νά τὰ πιστοποιήσει. Έπειδή όμως τὰ άρθρα αυτά έχουν καθαρά διαφωτιστικό χαρακτήρα για τους πολλούς—και μέσα στους πολλούς είπαμε πολλές φορές, πώς άνήκουν και οι περισσότεροι από

όσους θεωρούν τόν έαυτό τους μορφωμένο σε κάτι χωρίς νά είναι, ώστε με τή σειρά μας είμαστε όλοι άφρότιστοι σε κείνα πού δέν ξέρουμε η δέ βλέπουμε—και έπειδή ακόμη είναι φυσικό στόν άνθρωπο νά άμφισβητεί και τὰ πιο όλοφάνερα πράγματα, όταν τó συνειδητό η άσυνειδητό συμφέρο τού κλείνει τὰ μάτια, θά υπενθυμίζαμε μόνο σε κείνους, πού έχουν διαβάσει και ένα άπλό έγχειρίδιο ιστορίας, νά κοιτάζουν νά ιδούν, αν καμιά από τις ιστορικές κοινωνίες ήταν χωρίς κοινωνικές τάξεις. Και τὰ παιδιά της τεταρτης τού δημοτικού έχουν μάθει για τόν Πεισίπρατο, για τó Σόλωνα, για τόν Κλειστένη, για τους πεντακοσιομέδιμνους και τους διακοσιομέδιμνους και τους θήτες, για τους Σπαρτιάτες τους περίοικους και τους έλλωτες, για τους άγώνες άριστοκρατικών και δημοκρατικών μέσα στις πολιτείες της αρχαίας Ελλάδας. Και τὰ παιδιά τού Έλληνικού σχολείου ξέρουν πού έστω και στοιχειά για τήν Ιερατική τάξη πού κυβερνούσε τους Αιγύπτιους, για τους άγώνες πατρικίων και πληβείων πού γεμίζουν όλη τήν ιστορία της Ρώμης. Τά ξέρουν όλοι, με δέ θέλουν νά τὰ ιδούν, η φαντάζονται πώς αυτά είναι παλιά και σήμερα δέν ύπάρχει τó ίδιο πράγμα. Και όμως, για νά μιλήσουμε και για νεότερα και για σύγχρονα, πάλι όλοι διαβάζουν και στα διδαχτικά έγχειρίδια της ιστορίας για τους εθγενείς και τόν κλήρο, πού κυριαρχούσαν στή μεσαιωνική κοινωνία, έχοντας όλο τόν άλλο λαό σκλάβο τους, όλοι διαβάζουν τους άγώνες, πού έγιναν στήν Άγγλία και στή Γαλλία και σίτες τις χώρες της Εδρώπης ανάμεσα στην άστική τάξη και τους φεουδάρχες, όλοι ξέρουν τή Γαλλική επανάσταση, με δέν αναγνωρίζουν τή βασική της κοινωνική αιτιότητα, δέ τήν βλέπουν, είναι άμαρφοτοι. Όλοι διαβάζουν ακόμη και στις έφημερίδες άρθρα Εδρώπαιων, πού μιλάνε για τις κοινωνικές τάξεις σαν κάτι άδτονόητο. Λίγος καιρός είναι πού ο γιός τού πρωθυπουργού της Άγγλιας δημοσίευσε ένα άρθρο (αναδημοσιεύτηκε και στο «Έλεύτερο Βήμα») και είπε, πώς η Άγγλική κοινωνία διαμερίζεται σήμερα σε τρεις όλοκάθαρα χωρισμένες τάξεις. Από τὰ σημαντικέντε της εκατομύρια τὰ τριάντα είναι εργάτες άποχειρωσίμοι, δηλαδή χωρίς καμιά χτήση ύλικού αγαθοϋ, άπλά μιστόδουλοι, άρα προλετάριοι, δέκα η δώδεκα εκατομύρια βρίσκονται στή μέση άστική τάξη, δηλαδή έχουν μέτρια χτήση ύλικού αγαθοϋ, πού μόλις τους έξασφαλίζει μια άνεχτή συντήρηση, και τρία μόνο εκατομύρια μεγάλοι άστοι, καπιταλιστές, μεγαλοβιομήχανοι, μεγαλέμποροι και μεγαλοχτηματίες (παλιοί «εθγενείς» και νέοι χτηματίες) έχουν όλο τόν πλοϋτο της Άγγλιας στα χέρια τους και εκμεταλέβονται τó μόχθο όλων τών άλλων.

Άρα και σήμερα τó βασικό κοινωνικό φαινόμενο της όμαδικής ζωής είναι η παραγωγή και κατανομή τών ύλικών αγαθών. Αυτό είναι τó βασικό όμαδοποιητικό έλατήριο. Και όλες, όλες άνεξάρτητα, οι σημερινές ανθρώπινες κοινωνίες της γής είναι διαμερισμένες σε κοινωνικές τάξεις με βασική διάκριση: εκμεταλεφτές—εκμεταλεβόμενοι.

* *

Από τή στιγμή πού αυτό είναι έτσι και πού πολιτική ζωή σημαίνει ούθμιση κατά πρώτιστο λόγο τού οικονομικού φαινομένου, βγαίνει τó συμπέρασμα, πώς τὰ κύρια όργανικά στοιχεία της πολιτικής, δηλαδή τὰ πολιτικά κόμματα, είναι δημιουργήματα τού ταξικού χωρισμού, αυτών εκφράζουν, αυτού είναι όργανα. Τό κόμμα είναι τó δυναμικό όργανο της κοινωνικής τάξης. Γενιέται όχι με τήν

ύπαρξη της, παρά μὲ τὴ συνειδητοποίηση της, μὲ τὸ δυναμικὸ συντελεστὴ της καὶ πηγαίνει παράλληλα μαῦτόν.

Τὸ κόμμα ἔκφραζει κατὰ πρῶτιστο λόγο τὸ οἰκονομικὸ συμφέρον τῆς κοινωνικῆς τάξης, δηλαδή τὸν τρόπο πὸν πρέπει νὰ ρυθμίζονται καὶ οἱ ἐσωτερικὲς καὶ οἱ ἐξωτερικὲς οἰκονομικὲς σχέσεις, ἔτσι πὸν ἡ κοινωνικὴ τάξη, πὸν ἀντιπροσωπéβεται ἀπὸ τὸ κόμμα, νὰ ἔχει τὴν ὀφελιμότερη γι' αὐτὴν λειτουργία τοῦ οἰκονομικοῦ φαινομένου. Καὶ ἐπειδὴ ὅποιος ἔχει τὴ δύναμη, τὸ κράτος, αὐτὸς κανονίζει καὶ τὶς σχέσεις αὐτές, *κόμμα* θὰ πῆ ἀκατανίκητη καὶ ἀδιάκοπη ὁρμὴ μιᾶς κοινωνικῆς τάξης νὰ πάρει καὶ νὰ διατηρῆ τὴν ἐξουσία στὰ χέρια της. Καὶ ἐπειδὴ ὅλα τὰ ἄλλα σύνθετα κοινωνικὰ φαινόμενα, πὸν ὀνομάσαμε *καριπᾶνω* πνευματικὰ, ἔχουν στενότερη σχέση καὶ αἰτιατὸ παραλληλισμὸ μὲ τὸ οἰκονομικὸ φαινόμενο, τὸ συμπέρασμα εἶναι πὸς κάθε κόμμα ἔχει ὄχι μόνον *οἰκονομικὴ πολιτικὴ*, παρά καὶ *θηρησκευτικὴ*, *δικαιονομικὴ*, *ἠθικὴ*, *ἐπιστημονικὴ*, καὶ *καλλιτεχνικὴ πολιτικὴ*. Καὶ ἐπειδὴ ἀκόμη σπουδαιότατο ὄργανο γιὰ νὰ μπαίνουν ψυχικὰ μέσα στὸ πλαίσιο ὅλων τῶν κοινωνικῶν ἰδεῶν οἱ ἐρχόμενες γενεές εἶναι ἡ παιδεία, γιὰτὶ μ' αὐτὴν καὶ ἡ οἰκονομικὴ καὶ ἡ δικαιονομικὴ, καὶ ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ θρησκευτικὴ, καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ ἡ καλλιτεχνικὴ ἄποψη μιᾶς κοινωνικῆς τάξης θὰ ἐντυπωθεῖ στὶς ψυχές τῶν νέων ἀνθρώπων, κάθε κόμμα ἔχει καὶ δικὴ του ἐκπαιδευτικὴ πολιτικὴ.

.

Θὰ ἦταν βέβαια περὶ τὸ νὰ πιστοποιήσουμε μὲ ἱστορικὰ παραδείγματα τὶς ἀπλές αὐτές ἀλήθειες. Ἄν πάρουμε ὅμως νὰ μελετήσουμε ἐπιστημονικὰ τὴν πολιτικὴ ἱστορία ὅλων τῶν χωρῶν τῆς γῆς καὶ προσιάντων ἐκείνων, πὸν σήμερα μᾶς χρησιμέβουν γιὰ παράδειγμα λ.χ. τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γαλλίας, τῆς Γερμανίας, τῆς Ρωσίας, θὰ βλέπαμε νὰ πιστοποιοῦνται τὰ κρίματα αὐτὰ μὲ σταθερότητα καὶ κανονικότητα φυσικῶν φαινομένων.

Ἄν ἀναφέρετε ἓνα ὀρισμένο *οἰκονομικὸ μέτρο* λ.χ. αὔξηση τῶν ἄμεσων φόρων, μπορεῖτε νὰ ξέρετε ἀπὸ πρὶν μὲ μαθηματικὴ ἀκρίβεια ποῖα κόμματα θὰ ὑποστηρίζουν καὶ ποῖα θὰ τὸ πολεμήσουν τὸ μέτρο αὐτὸ καὶ στὴν Ἀγγλία καὶ στὴ Γαλλία καὶ στὴ Γερμανία. Καὶ τὸ πρῶμα προχωρεῖ τόσο πολὺ, ὥστε καὶ στὴν παιδεία, πὸν φαίνεται σὲ πολλοὺς *ὀπρωτικὸ* φαινόμενο, δὲν ἔχετε παρὶ νὰ ὀνομάσετε *ἓνα μέτρο* λ.χ. αὔξηση τῶν ὠρῶν τῆς διδασκαλίας τῶν θρησκευτικῶν, ἢ αὔξηση τῶν ὠρῶν τῆς διδασκαλίας τῶν Λατινικῶν, ἢ χωριατὸς τῶν μαθητῶν, πὸν θὰ πᾶνε στὴ μέση παιδεία, ἀπὸ τὴν τέταρτη, πέμπτη, ἕκτη σχολικὴ χρονίᾳ γιὰ νὰ ξέρετε ἀπὸ πρὶν ποῖα κόμματα θὰ τὸ ὑποστηρίζουν καὶ ποῖα θὰ τὸ καταπολεμήσουν.

Καὶ τὴν ἕρχεται φυσικὸ τὸ ἐρώτημα. Μὰ καὶ στὴν Ἑλλάδα ἔτσι εἶναι τὰ κρίματα; Μποροῦμε μὲ βίωση αὐτὴ τὴν ἀντίληψη νὰ κατανοήσουμε τὴν πολιτικὴ ζωὴ τοῦ τόπου μᾶς καὶ νὰ καταταξιστοῦμε μέσα αὐτῆν; Αὐτὸ θὰ προσπαθήσουμε νὰ τὸ ἔξετιάσουμε στὸ ἐρχόμενο ἄρθρο.

Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ.



ΜΕΛΕΤΕΣ



KARL SCHROEDER

ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

(Ἐπιλογὸς στὸν «Ξεπεσμὸ τῆς Δύσης» τοῦ Oswald Spengler¹)

Ἡ ἱστορία τοῦ «Ξεπεσμοῦ τῆς Δύσης» τοῦ Oswald Spengler εἶχε, ἀμέσως μόλις φάνηκε, τεράστια ἐξωτερικὴ ἐπιτυχία γιὰ ἓνα τέτοιο μάλιστα ἔργο. Χωρὶς ἀμφισβόλια, τὸ περιεχόμενον καὶ ἡ μορφή του ἀνταποκρίθηκαν στὴν ψυχικὴ διάθεση τῆς ἐποχῆς. Μολαταῦτα ὁ μεγάλος ἀστικὸς Τύπος ἀπόκρουσε, ὁμόφωνος σχεδόν, τὰ πορίσματα τοῦ Spengler. Ἡ παραδοχὴ τους ἀπὸ μέρος τοῦ θὰ σήμαινε μιὰ ἐπίσημη αὐτοκατάλυση. Στὸ μεταξὺ ἔγινε πιότερη ἡσυχία. Μιὰ κάποια ἐξωτερικὴ σταθεροποίηση τῆς κατάστασης φέρνει ἡρεμία στὴ γενικὴ ἰδεολογία τοῦ μέσου ὄρου τοῦ ἀστοῦ. Ὁ ἀγῶνας γύρω ἀπὸ τὸ Spengler βρίσκεται τὴν ὥρην στὸ χαμηλὸν του, τ' ὄνομα του ἀναιρέρεται ὄλο καὶ σπανιότερα. Ἡ ἀλήθεια εἶναι, πὸς ὁ ἴδιος ὁ Spengler σπρωχόχτηκε στὸ βάθος καὶ οἱ προφητείες του ἀποκρούονται ἐπίσημα καὶ τὴν ὥρην ὅπως καὶ πρῶτα. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὅμως ὄλοι τὸν λεηλατοῦν ἄγρια, ἡ γενικὴ του μέθοδος γίνεται ἀποδεχτὴ, καὶ τὶς προφητείες του γιὰ τὸν ξεπεσμὸ τῆς Δύσης τὶς παίρνουν στὴ πραχτικοπολιτικὴ γενικὴ θεωρία καὶ τὶς χρησιμοποιοῦν γιὰ προφητείες ἐπάνω στὴ μελλοντικὴ παγκόσμια πολιτικὴ διαπάλη. Ὅποιος παρακολοθεῖ καμιά φορὰ τὸν Τύπο καὶ τὰ καινούργια βιβλία ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη, θὰ ξαφνιστεῖ συναντώντας τόσο συχνὰ ὄπλα ἀπὸ τὸ ὀπλοστάσιο τοῦ Spengler.

Χωρὶς νὰ λογαριάσουμε τὴ λαμπερὴ ἐξωτερικὴ πλευρὰ τῆς ἐργασίας τοῦ Spengler καὶ τὴν ἐπίδραση της στὴ νεολαία—ἐπίδραση πὸν ξεπερνᾶει πολὺ τὰ «Θεμέλια τοῦ 20ου αἰῶνα» τοῦ Chamberlain πὸν φάνηκαν πρὶν ἀπὸ 25 χρόνια—βλέπουμε ἴσα ἴσα φανερά, πὸς ὁ Spengler δὲν ἔγραψε μὲ παραδοξολογία, σὰν ἓνας τυχαῖος διακόσμησης συγγραφέας, παρά πὸς ἀντιπροσωπéβει κάτι πλατύτερο καὶ βαθύτερο ἀπ' ὅσο θὰ ἦθελε νὰ ὀμολογήσει ἐπίσημα ἡ ἀστικὴ κοινωνία, ὅπου καὶ ὁ ἴδιος ἀνήκει. Πὸς αὐτὸ πραγματικὰ συμβαίνει, ἀποδείχεται καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι κάθε

1. Εἶναι γνωστὴ ἡ κολοσιαία ἐντύπωση καὶ ὁ θόρυβος πὸν προκάλεσε στὴ μεταπολεμικὴ διανόηση ὁ Spengler. Ὁ Spengler ἄρχισε τὸ στάδιο του ἀπὸ μαθηματικὸς, πέρασε ὕστερα στὴν ἱστορία τῆς τέχνης καὶ στὴ φιλοσοφία προπάντων μὲ τὸ πολὺκροτο δέτομο ἔργο του «Der Untergang des Abendlandes» (ὁ Ξεπεσμὸς τῆς Δύσης): Τόμος I: Gestalt und Wirklichkeit (Μορφή καὶ Πραγματικότητα) 1920, Τόμος II: Weltgeschichtliche Perspektiven (Κοσμολογικὲς προοπτικὲς) 1922. Στὴν Ἑλλάδα σχεδόν τίποτε σοβαρὸ δὲ γράφτηκε σχετικὰ. Μόνον ἓνα μικρὸ καὶ ὄχι ἀρθρᾶκι φάνηκε πέραν στὸ «Δελτίον τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Ὀμίλου». Ὅποιος δὲ μπορεῖ ν' ἀνατρέξει στὴν πηγή, θὰ φωτιστεῖ ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ A. Fauchonnet «Un philosophe allemand contemporain: Oswald Spengler» (στοῦ Alcan 1926) καὶ ἀπὸ τὴ μικρὴ μελέτη τοῦ R. Riemann «Spengler und das Freidenkertum» (Λιψία 1926). Χ.Κ.

αστική κριτική του Spengler δεν άγγιζει τις ρίζες του; και μάλιστα συχνά νιώθει την ανάγκη να φωνάζει με την τρομπέτα της ήθικης—σαν να κρατούσε έτσι ιδιαιτέρω ά του στο χέρι της—πόσο επικίνδυνη είναι η προσχώρηση στο Spengler.

Στην κριτική μου αυτή του Spengler δε μπορώ φυσικά να ξαναδώσω τη γενική πορεία της σκέψης του. Προϋποθέτω λοιπόν κάποια γενική γνώση του έργου του. Ωστόσο θα δώσω ένα σύντομο σκίτσο του πυρήνα που γύρω του αποκρυσταλώνονται όλα τα άλλα. Και τούτο φτάνει για να δείχτει εκείνο που περισσότερο μάς ενδιαφέρει: η βασική δηλαδή μέθοδο του Spengler, η κοινωνική όψη και του ίδιου και της εργασίας του.

Πριν απ' όλα όμως είναι ανάγκη να δηλωθει, πώς οποιαδήποτε κριτική για το Spengler, σαν σταματήσει στις λεπτομέρειες και δεν πάει μονομιάς στο σύνολο, είναι σχεδόν άσκοπη. Άσκοπη φυσικά όχι σχετικά με τούτο ή εκείνο το συμπέρασμα, που στο κάτω κάτω κι ο ίδιος ο Spengler θα μπορούσε να το παραδεχτεί, παρά άσκοπη σχετικά με το ζήτημα: έχει συνολικά ο Spengler δίκιο ή όχι;

Μπορεί κανένας εύκολα ν' αποδείξει ένα πλήθος ιστορικές ανακρίβειες και διαστροφές στο Spengler. Ίσα ίσα οι ανακαλύψεις του, τα ζητήματα που θέτει και οι συνδυασμοί του, που τους παρουσιάζει μ' έναν τόνο τόσο αλαζονικό, ακόμη και ο τρόπος της γενικής του θεώρησης, που γι' αυτήν αξιώνει τη φήμη κοπερνικάνικης ανακάλυψης, δεν είναι καθόλου καινούργια πράγματα και μοναδικά. Ούτε είναι σκόπιμο να τονίσει κανείς την ολοφάνερη αντίφαση, όπου πέφτει ο Spengler. Ένω σύμφωνα με τη βασική του αντίληψη είναι αδύνατη η πραγματική κατανόηση ξένων κύκλων πολιτισμού, ο ίδιος όμως κινείται ελεύθερα μέσα σ' ένα πλήθος ξένων πολιτισμών σά να ζούσε μέσα στην εποχή τους και μαζί τους, άνακεί μερικοί τους μάλιστα είναι ελάχιστα γνωστοί, όπως ο πολιτισμός των πρώτων κατοίκων της μέσης και νότιας Αμερικής ή της Κίνας πεντακόσια χρόνια π. Χ. Με δυο λόγια λοιπόν το βιβλίο του Spengler δεν είναι τέτοιο που θα άξιζε να εφαρμοστεί κανείς την έρευνα της ιστορικής ακρίβειας έτσι όπως την ένοούσαν ως τώρα οι περισσότεροι ιστορικοί.

*
* *

Ο Spengler κηρύχνει, πώς ο μόνος τρόπος ιστορικής παρατήρησης που μπορεί να υπάρχει, είναι η συγκριτική ιστορική μορφολογία. Στη βάση κάθε ιστορικού περιστατικού υπάρχουν βιολογικές άρχέγονες μορφές. Όπως γίνεται με το ανθρώπινο άτομο, έτσι και από τις πρώτες αυτές μορφές αναπτύσσονται οι πολιτισμοί σαν ζωντανό οργανισμό. Έχουμε και στην Ιστορία παιδική ηλικία, νεανική, άντρική και γεροντική, ή άνοιξη, καλοκαίρι, χινόπωρο και χειμώνα. Την πρωτόγονη εποχή ακολουθεί ή καθαυτό εποχή του έσωτερικού ή ψυχικού πολιτισμού (Kultur) κι αυτήν ή εποχή του υλικού πολιτισμού (Zivilisation) κι έπειτα ή ολότελη διάλυση και ο ξαναγεννησιμός στην πρωτόγονη κατάσταση, στην κατάσταση του Φελάχου. Κι ο κύκλος αυτός γίνεται μέσα σε χρονικά βρια άσπληρη καθορισμένα. Από το Φελαχισμό μπορεί να ξαναβλαστήσει ένας πολιτισμός έπειτα από χρόνια πολλά, άόριστα. Τέτοιοι πολιτισμοί, ξεφουτρώματα μιας «δραματικής λογικής», είναι ο Ινδικός, ο άρχαίος ελληνικός, ο άραβικός, ο κινέζικος, ο αιγυπτιακός, ο δυτικός της Εύρώπης, και ο πολιτισμός των Maya της Αμερικής.

Κάθε πολιτισμός ξετυλίγει τις δικές του μορφές. Ποτέ όμως δε μπορούμε να τις κατανοήσουμε τις μορφές αυτές με την άπλη αίτιώδεια παρατήρηση. Τις κατανοούμε μονάχα με την «ιστορική ευαισθησία», με την ένδραση, με την ιστορική αναλογία. Ο χωρισμός λοιπόν της Ιστορίας σε άρχαιότητα, μεσαίωνα και νεότερους χρόνους είναι καθαρά δυτικός και άνόητος.

Η Δύση, ή δυτική Εύρώπη, βρίσκεται εδώ κι έκατό χρόνια στην περίοδο του υλικού πολιτισμού (Zivilisation). Η περίοδο αυτή θα βαστάξει ακόμη ως το έτος 2000. Ο υλικός πολιτισμός χαρακτηριστικό του έχει το σβύσιμο της ψυχικής πλαστικής δύναμης του ψυχικού πολιτισμού (Kultur). Η ύπαρξη δεν έχει έσωτερική φόρμα. Ο λαός των μεγαλοπόλεων διαλύνεται σε «άμορφες μάζες». Η τέταρτη τάξη, ή μάζα, βγαίνει στο πρώτο επίπεδο. Το κάθε τι γίνεται άνοργανικό, κοσμοπολιτικό. Από το έτος 2000 άρχίζει ή εποχή της διαμόρφωσης του «Καισαρισμού», της κυριαρχίας άρισμένων δυνατών ανθρώπων επάνω στη μάζα που γίνεται όλο και πιο άπαθη. Άρχίζει δηλαδή ή νίκη της πολιτικής της βίας επάνω στο χρήμα και στο πολιτικό όπλο του χρήματος, στη δημοκρατία. Τα έθνη διαλύνονται σε άμορφο πληθυσμό, οι μεγαλόπολεις έρημώνονται, όλα περιλαβαίνονται μέσα σ' ένα Ιμπερίουμ που έχει όλο και πιο πρωτόγονο πάλι δεσποτικό χαρακτήρα. Από το έτος 2200 θ' άρχισει το δίχως πιά Ιστορία άπολίθωμα και ή άδυναμία και του άυτοκρατορικού ακόμη μηχανισμού να σταθεί άντίκρου στην άρπαχτική όρμη άλλων νεανικών λαών και ξένων κατακτητών.

Τις προφητείες του αυτές που τις πιστέψει άπόλυτα ο Spengler, τις βγάζει από τη σύγκριση με άλλους πολιτισμούς. Έτσι γινόταν κι έτσι θα γίνεται πάντα. Η σημερινή εποχή της Δύσης είναι πέρα πέρα όμοια με την εποχή των Υκώδ στην Αίγυπτο (1680—1580 π.Χ.), με την έλληνιστική εποχή στην άρχαία Ελλάδα (300—100 π. Χ.), με την «εποχή των άγωνιζόμενων κρατών» στην Κίνα (480—230 π. Χ.). Επίσης σχετικά με τη γενική ψυχική διάθεση του κόσμου, βλέπουμε, λέει ο Spengler, πώς στο δυτικό «ήθικό σοσιαλισμό» (που όμως δεν έχει καμιά σχέση με την πολιτική των εργατικών κομμάτων) άντιστοιχεί ο Βουδισμός (άπό το 500 π. Χ. κι έδώθε), ο έλληνιστικορωμαϊκός στωικισμός (άπό το 200 π. Χ.) κι ο πραχτικός φαναλισμός του Ισλάμ (άπό το 1000 μ. Χ.)

Στην εξέλιξη αυτή τίποτα δε μπορούμε ν' αλλάξουμε. Κάθε θρήνος είναι άρκοπος. Πρέπει να πάμε μαζί με την εξέλιξη αυτή, ή άλλως θα χαθούμε δίχως νόημα. Έτσι στους μελλοντικούς άγώνες το μόνο σημαντικό για τον κάθε λαό είναι να «έχει οργανική μορφή». Μονάχα ή «θέληση για τη δύναμη» έχει σημασία, κάθε κόσβέντα για «δικαιοσύνη» κ.τ.λ. είναι άνοησία. Ο «προωσιμός», που είναι ταυτόσημος με τον καλή ένοούμενο σοσιαλισμό, έχει κάποιες πιθανότητες να πετύχει, φτάνει να μπορέσει να χρησιμοποιήσει την παλιά του πατροπαράδοτη δύναμη.

Συνολικά, όλα τα φαινόμενα ενός πολιτισμού είναι μονάχα σύμβολα κάποιου άνώτερου Άνεξήγητου. Και ο Spengler τελειώνει:

«Η παγκόσμια Ιστορία είναι το παγκόσμιο δικαστήριο. Έδωσε πάντα δίκιο στην πιο δυνατή και πιο άγουρη για τον έαυτό της ζωή. Δηλαδή δικαίωμα επάνω στην άπλη ύπαρξη (Dasein), άδιάφορο άν τούτο ήταν σωστό πριν από τη συνειδητή ύπαρξη (Wachsein). Και θυσίασε πάντα την αλήθεια και τη δικαιοσύνη στη δύναμη, στη φυλή, και καταδίκασε σε θάνατο τους ανθρώπους και τους λαούς εκείνους που ή αλήθεια τους ήταν σπουδαιότερη παρ' ό τις πράξεις, και ή δικαιο-

σύνη οδυσιαστικότερη παρά η δύναμη. Ἔτσι τὸ θέαμα ἐνὸς ὑψηλοῦ πολιτισμοῦ, ὁ θαυμασιότατος ἐκεῖνος κόσμος τῶν θεῶν, τῶν τεχνῶν, τῶν ἀκέραιων, τῶν μαζῶν, τῶν πόλεων, κλείνει ξανά μὲ τὰρχέγονα γεγονότα τοῦ αἰώνιου αἵματος, ποὺ εἶναι ἕνα καὶ τὸ ἴδιο πράγμα μὲ τοὺς αἰώνιους κύκλους τῶν κυμάτων τοῦ κόσμου. Ἡ φωτεινὴ καὶ πλούσια σὲ μορφές συνειδητὴ ὑπαιφξη (Wachseiu) γίνεται βαθιά, ὅπως μᾶς τὸ μαθαίνουν οἱ κινέζικοι καὶ οἱ ρωμαϊκοὶ αυτοκρατορικοὶ χρόνοι. Ὁ χρόνος νικάει τὸ χῶρο. Καὶ ὁ χρόνος εἶναι ἐκεῖνος, ποὺ τὸ ἀδυσώπητο πέρασμα του ἐπάνω στὸν πλανήτη μας βάζει τὸ περαστικὸ τυχαῖο περιστατικὸ «φρεζικὸς πολιτισμὸς» μέσα στὴν κοίτη τοῦ τυχαίου περιστατικῶ «ἄνθρωπος» —καὶ τοῦτο πάλι εἶναι μιὰ μορφή ποὺ μ' αὐτὴ τὸ τυχαῖο περιστατικὸ «ζωή» τρέχει κίρποσο καιρὸ, ἐνῶ στὸ φωτεινὸν κόσμον τῶν ματιῶν μας ξαροίγονται πίσω της οἱ ρευστοὶ ὀρίζοντες τῆς ἱστορίας τῆς γῆς καὶ τῆς ἱστορίας τῶν ἀστειριῶν».

* *

Ὡστε ἱστορικὴ παρατήρηση, μὲ τὴν ἔννοια αὐτῆ, ὅπως καὶ γενικὰ παγκόσμια ἱστορία, ὑπάρχει μονάχα γιὰ τὸν ἄνθρωπο τῆς Λύσης. Γιατὶ ὁ πολιτισμὸς του εἶναι πολιτισμὸς βούλησης, καὶ ἡ ἔκφραση του εἶναι ξετύλιγμα δυνάμεις, εἶναι δυναμικὴ λειτουργία, τέλος τεχνικὴ καὶ μηχανή. Τὸ μόνο ποὺ μένει ἀκόμα νὰ γίνει, εἶναι μιὰ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας μὲ τὸν τρόπο τοῦ Spengler, κάπως ὅμως πρὸ πλατιά, μιὰ συμβολικὴ τῆς παγκόσμιας ἱστορίας ποὺ νὰ προχωρεῖ σ' ὅλες τὶς λεπτομέρειες.

Ἡ ἐργασία τοῦ Spengler ἔχει μέσα της ἀρχαῖα σπουδαία σημεῖα, ποὺ δὲν τὰ ἐξαντλοῦμε, ἀμα τονίσουμε ἐδῶ μερικὰ τους ἀξιοπρόσεχτα. Ἀξίζει νὰ χαιρετίσουμε τὴν ἀπόπειρα του νὰ δώσει μιὰ συνολικὴ εἰκόνα, ποὺ νὰ κλείνει μέσα της τὰ πορίσματα ὕλων τῶν κλάδων τοῦ νεότερου πνευματικοῦ πολιτισμοῦ, μὲ μορφή εὐκολονόητη καὶ μὲ καλλιτεχνικὴ αἴσθηση γιὰ τὴν ἐνότητα περιεχόμενου καὶ μορφῆς. Ἡ ἀντιπαράθεση τῆς νεκρῆς τυπικῆς ἐπιστήμης τοῦ famulus Wagner μὲ τὴν ὀργανικὴ ἀντίληψη καὶ ἀνάπτυξη τοῦ Faust, καθὼς καὶ ἡ ἀντιπαράθεση τῆς φυσικῆς τεχνικῆς καὶ τῆς φυσικῆς μηχανικῆς μὲ τὴν πλούσια πηγαιὰ ζωντανία, εἶναι γιὰ μερικὲς ἐποχές, ὅπως καὶ γιὰ σήμερα, μιὰ ζωηρὴ ἀπαίτηση. Ὅπως ἀκόμα ἡ σημασία τῆς ἔμπραχτης δράσης πρέπει νὰ μπαίνει πρὸ πάντων ἀπὸ τὴν κούφια ἰδεαλιστικὴ φλυαρία. Ἡ ὅσο γίνεται τελειότερη σύγκριση διαφόρων πολιτισμῶν καὶ βαθμίδων πολιτισμοῦ εἶναι αὐτὴ καθαυτὴ φυσικὰ πολὺ σπουδαία. Καὶ δίχως ἀμφιβολία ἡ τσουχτερὴ κριτικὴ τοῦ Spengler γιὰ πολλὰ καταστάσεις ἢ πράγματα ἢ σχέδια τῆς σημερινῆς κοινωνίας εἶναι πολὺ πετυχημένη. Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ πεῖ πὼς μέσα σ' ὅλη τὴν ἐργασία του ἡ κριτικουαρητικὴ αὐτὴ πλευρὰ εἶναι ἡ πιὸ θετικὴ. Ὅσο ὅσο δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε, πὼς δίνει ἕνα πλῆθος παρορμήσεις, ἂν ὄχι λύσεις, προπάντων στὴν περιοχὴ τῆς μουσικῆς καὶ τῶν μαθηματικῶν. Καὶ τέλος μπορούμε ἀκόμη ν' ἀναφέρουμε, πὼς πολὺ σωστὰ πολεμᾷ τὸ μηχανικὸ κομμάτισμα τῆς ἱστορίας σὲ ἀρχαιότητα, μεσαιῶνα καὶ νεότερους χρόνους (θὰ μιλήσουμε ἀργότερα γιὰ τὴ δικαιολογία τοῦ Spengler).

Ὅλα αὐτὰ ὅμως, καὶ ὅσα ἀκόμη δὲν ἀναφέραμε, δὲ χρωσιούνται στὸ Spengler μονάχα. Ἡ πλατιά διεξαγωγή τοῦ θέματος μπορεῖ νὰ εἶναι στὸ ἐνεργητικὸ του. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὅμως, ὅλα ἔχουν κιάλας εἰπωθεῖ καὶ ἀπὸ ἄλλους

τὸ ἴδιο καλὰ ἢ καὶ καλύτερα ἢ καὶ χειρότερα. Τοῦ Spengler ἡ ἀλαζονικὴ ὑπερφροσύνη εἶναι ὀλότελα ἀτοπι, κάποτε μάλιστα καὶ ἀστεία. Κάπου κάπου μονάχα ἀναφέρει τὶς πηγές του, συνολικὰ ὅμως λέει πὼς στηρίζεται στὸ πνεῦμα καὶ στὴν ἀντίληψη τοῦ Γκαίτε καὶ τοῦ Νίτσε. Ἄν ἀπὸ τὴ βαθύτατη ἄγνοια τοῦ μαρξισμοῦ ποὺ ἔχει ὁ Spengler (καὶ ὅμως τὸν πολεμᾷ μὲ τὸ παραπάνω) θέλαμε νὰ βγάλουμε συμπεράσματα καὶ γιὰ τὴ γνώση του τῶν ἄλλων πηγῶν, τὸ πόρισμα θὰ ἦταν ἐκρηδενιστικὸ. Ἄς τοῦ λογαριάσουμε ὅμως γιὰ ἐλαιφρυντικὸ πὼς, σὺν ἀστὺς λόγιος ἀντιμετώπισε τὸ μισητὸ ἀντίπαλο, τὸν ἐπιστημονικὸ σοσιαλισμὸ, ὀλοφάνερα πολὺ περισσότερο μὲ γενρὴ δημιουργία παρά μ' εὐσυνείδητη γνῶση.

Ἄς ἴδοῦμε τώρα ποιά ἀξία ἔχει τὸ ἀποφασιστικὸ σημεῖο τῆς κοσμοθεωρίας του, ποὺ—ἄνθρωπος καὶ αὐτὸς τῆς Λύσης—τὴν παρουσιάζει πὼς εἶναι τὸ προανάχρουσμα τῆς «μῆνης καὶ δυνατῆς ἐξωτερίκεψης» τοῦ δυτικοῦ πνεύματος, τῆς θεωρίας ποὺ τάχα τῆς χρωσιάζει τὰ πορίσματα του καὶ ποὺ μ' αὐτὴ θέλει νὰ ἰδεῖ μέσα στὸ μέλλον. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὴ θεωρία του οἱ παγκόσμιοι κυριατισμοὶ ξετυλίγονται σὺν ἕνας ζωντανὸς ὀργανισμὸς μέσα σὲ διαφόρους πολιτισμοὺς μὲ διάρχεια ὀλότελα ὀρισμένη, ξεπέφτουν πάλι στὸ ἀμορφο καὶ κάνουν τόπο σὲ ἄλλους νεαροὺς σχηματισμοὺς, χωρὶς νὰ ὑπάρχει καμιά πραγματικὴ δυνατότητα ἀμοιβαίας κατανόησης. Κι αὐτὸ θὰ γίνεται ἀδιάρκοπα, ad infinitum, ὥσποδ κάποιες ἄγνωστες δυνάμεις, κρυμμένες βαθιὰ στ' ἀστέρια, θελήσουν νὰ δώσουν ἕνα τέλος στὸν ξεπεσμό τοῦ πλανήτη τούτου. Καὶ ὅλα αὐτὰ μόνο μὲ τὴν ἱστορικὴ διαίσθηση μπορούμε νὰ τὰ γνωρίσουμε.

Ἡ ἀπάντησή μου εἶναι: Ὅλα αὐτὰ εἶναι μεταφυσικὴ μὲ τὴν παλιὰ ἔννοια τῆς λέξης, τόσο ἀληθινὴ καὶ τόσο ψεύτικη, ὅσο εἶναι ἀληθινὴ ἢ ψεύτικη, κάθε ὡς τώρα μεταφυσικὴ, γιατί ἡ μεταφυσικὴ καθρεφτίζει ἕνα ὀρισμένο πνεῦμα τῆς ἐποχῆς. Καὶ μάλιστα μιὰ μεταφυσικὴ ποὺ δὲν εἶναι διόλου, ὅπως πιστέβει ὁ Spengler, ἀπαράτητη γενικὴ ἔκφραση τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ στὴν περίοδο τῆς σημερινῆς ἱστορικῆς στιγμῆς, παρά μονάχα ἔκφραση ἐνὸς ὀρισμένου κοινωνικοῦ στρώματος. Θὰ ξαναγυρίσω ὅμως σ' αὐτὰ.

Σὺν ἀναλίσει τῆς θεωρίας αὐτῆς στὰ ἐξωτερικὰ της συστατικά, βλέπουμε πὼς εἶναι μιὰ παράτολμη, ὀλότελα ἀνθαίρετη καὶ ἀναπόδεικτη συραφή φυσικῆς καὶ κοινωνικῆς ἐπιστήμης. Οἱ μορφές τοῦ πολιτισμοῦ θεωροῦνται, γιὰ ἀποδειχτικοὺς λόγους, σὺν βιολογικὰ ἀμετάβλητα φαινόμενα, ἐνῶ—χαρακτηριστικὸ τοῦτο—γιὰ τὶς ἐποχές τοῦ «Φελαχισμοῦ» δὲ μπορούμε τάχα νὰ ἔχουμε γνώση, γιατί αὐτὲς—πίλι ἀπὸ ἀποδειχτικὴ ἀποψη—εἶναι ὀλότελα ἀόριστες. Σ' ὀλόκληρο τὸ ἔργο βλέπουμε μιὰ προσπάθεια (ἐξαιρετικὰ ἀνιαρὴ μάλιστα γιὰ κείνον ποὺ τὴν κατάλαβε) τοῦ Spengler νὰ θέλει ὁ ἴδιος νὰ «ἀποδείξει», ταυτόχρονα ὅμως νάντικρούει τὴν ἀντίθετη ἀπόδειξη σὺν ἀπαράδεκτη καὶ περιορισμένη μέσα στὰ σύνορα τῆς Λύσης κλπ. Εἶναι μιὰ ἀποδειχτικὴ ἀληθινὰ ξεδιάντροπη. Ἀδιάρκοπα δαγκώνει τὸ φίδι τὴν ἴδια του τὴν οὐρά. Ἐπειτα εἶναι καὶ ὀλότελα μυστικιστικὸς ὁ τρόπος ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ Spengler τὸ κριτήριον τῆς ἀναλογίας.

Ὅλα στὸ βῆθος εἶναι ἕνα κούφιο κατασκέβασμα ποὺ μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ μόνο ἀπὸ τὶς κρυφές αἰτίες ποὺ θὰ δεῖξω παρακάτω. Εἶναι κατασκέβασμα μὲ λόγια, ὄχι κοσμοθεωρία, παρά λογοθεωρία. Εἶναι ἕνας ἀπλὸς ἰσχυρισμὸς μὲ τὴν ἀξίωση γενικοῦ κύρους, ἕνα ἀλαζονικὸ ἀποτρίβηγμα στὸ «βαθύτερο» αἴστημα. Εἶναι καὶ μένει ἕνα ἄρθρο πίστεως ποὺ, μ' ὅλες τὶς χιλιάδες κουβαλημένες ἀναλογίες καὶ μ' ὅλες τὶς ἀπο-

δειχτικές προσπάθειες, δὲ μπορεῖ ὅμως ν' ἀποδειχτεῖ. Στὸν «ἄπιστο» ἀπαντιᾷ ἀπλούστατα, πὼς τοῦ λείπει ἢ ἱκανότητα αὐτὴ νὰ διακρίνει τὴν ἀλήθεια. Ἐνῶ ἀπὸ τ' ἄλλο μέρος ἔχουμε τὴν δμολογία τοῦ ἴδιου τοῦ Spengler, πὼς ξένοι πολιτισμοὶ δὲ μποροῦν καταρτῆν νὰ κατανοηθοῦν, ὥστε οἱ ἀναλογίες του δὲν ἔχουν καμιὰ ἀποδεικτικὴ δύναμη. Ἡ μεταφυσικὴ αὐτὴ δὲν ξεχωρίζει σὲ τίποτε ἀπ' ὅποιον δῆποτε ἄλλη, ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἔξαφνα ἢ ἀπὸ τὴ «θεοσοφία» ἐνὸς Steiner. Μπορεῖ νὰ φωνάζει ὅσο θέλει ὁ Spengler, πὼς ὅποιος δὲ δέχεται τὴ γνώμη του, δὲ μπορεῖ νὰ φτάσει ὡς τὸ βάθος τῆς δικῆς του κατανόησης. Καὶ ὅμως, μ' ὅλα τὰ ἐπίτηδες φτιαγμένα παραδείγματα, πὺ ἴσως ζαλίζουν τὸν περαστικὸ ἀναγνώστη, δὲν εἶναι δύσκολο νὰ καταλάβει κανένας.

Καὶ στὸ τέλος, ἡ μεταφυσικὴ τοῦ Spengler εἶναι κιόλας πολὺ καλιὰ. Ἡ ἐξέλιξη τῶν παγκόσμιων κυματισμῶν ἀπὸ τὴν «ἀπλὴ ὑπαρξή» (Dasein) πτὴν «ἐνσυνείδητη ὑπαρξή» (=τὸ νὰ σταθεῖς ἀντίκρι στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό σου: Wachsein) δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ τὸ Ἐγγειανὸ σύστημα τῆς ἐξέλιξης τοῦ νοῦ. Μόνον πὺ στὸ Spengler πῆρε τὸ ξεχωριστὸ ντύσιμο τῆς ἐνδιάμεσης ἐξέλιξης σὲ πολιτισμοὺς. Ἀπὸ «μιὰ σκέπη ἀκολουθοῦν ὅλα». Κι αὐτὴ ἀκόμα ἢ ἰδέα τῶν «κύκλων τῶν πολιτισμῶν», πὺ τάχα εἶναι ἢ μεγαλόπνευστη, ἀνακάλυψη τοῦ Spengler, δὲν εἶναι καινούργια, καὶ ὁ ἰσχυρισμὸς του εἶναι μιὰ ἐλαφρομυαλὴ ἀξίωση.

Ἄμα κοιτάξει κανεὶς πρόχειρα τὰ πράματα θὰ βρεῖ ἴσως δεικνυστικὸ νὰ βγάλει ὁρισμένα πορίσματα μετ' ἀπλὴ σύγκριση ἀπὸ τὴν «ἀνάπτυξη καὶ τὸν ἀφθιτισμὸ» καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν ἰδιοτυπία πόλιτισμῶν πὺ ἔζησαν ἄλλοτε. Ὅταν ὅμως ὁ Spengler ἔρχεται στὸ πόρισμα—ὅσο κιὰν ἐπικαλεῖται τὴν ἀναλογικὴ ἀπόδειξη, πὺ γι' αὐτὸν ἔχει ὑποχρεωτικὸ κύρος—τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι, πὼς τὸ πόρισμα δὲν ἀποδείχνει τίποτε ἔξω ἀπὸ τοῦτο μονάχα: πὼς πραγματικὰ πολλοὶ λαοὶ γενήθησαν καὶ χάθησαν. Ἐχτὸς ἀπ' αὐτὸ ὅμως, τὸ ὕλικὸ τοῦ Spengler δὲν εἶναι καθόλου ἀρκετὸ γιὰ τέτια ἀπόδειξη, καὶ κάθε ἐνσυνείδητος βιολόγος θὰ τρώμαζε μπροστὰ σὲ τόσο βιαστικὰ συμπεράσματα. Εἶναι σωστὸ πὼς παραπολλὰ πράματα μέσα στὶς διάφορες ἱστορικὲς περιόδους μοιάζουν μεταξύ τους. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος—καὶ βέβαια γιὰ νὰ τὰ ἐξηγήσει κανεὶς δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ φτάσει πτὴν μεταφυσικὴ καὶ στὸν ἑστρονομικὸ πνευματισμὸ—εἶναι πάλι καὶ ὁλότελα διαφορετικά, ἀλλιῶς ὅμως διαφορετικὰ ἀπ' ὅτι τὰ νομίζει ὁ Spengler. Ἰδέση τοῦ Spengler εἶναι μιὰ γενίκερη σπρωγμένη ἀπὸ τρελὴ πεποίθηση. Ἔτσι λοιπὸν καὶ δουλέβοντας προπάντων μετ' μιὰ βιολογικὴ μεταφυσικὴ, βρίσκει ἔδαφος γιὰ νὰ σταθεροποιήσει κάτι πὺ εἶναι παροδικὸ, σὰν νὰ ἔχει γενικὴ πέραση. Γιὰ νὰ φέρω ἓνα παράδειγμα ἀπὸ χίλια ὅμοια: Ὅταν ὁ Spengler ταυτίζει «τὸ Schopenhauer καὶ τὸ Nietzsche, τὸ σοσιαλισμὸ καὶ τὸν ἀναρχισμὸ τῆς Δύσης τοῦ 19ου αἰῶνα» μετ' «κάποιες ψυχολογικὲς διαθέσεις στὸ Ἰσλάμ, ἡστικὴν ἐποχὴ τοῦ Βουδῆ, ἢ πτὴν ἐποχὴ τὴν ἑλληνιστικὴ» (ἐνῶ κάθε λέξη του γιὰ τὸ σοσιαλισμὸ καὶ τὸν ἱστορικὸ ὕλισμὸ εἶναι ἀπλοϊκὴ καὶ ψέφτικη), ἴσως νὰ ἱκανοποιήσει μ' αὐτὰ ἓναν ἐπιφυλιδογράφου. Σύγκριση ὅμως δὲ μπορεῖ νὰ γίνει. Μὰ ὅπως καὶ νὰ εἶναι, δὲ μπορεῖ νὰ γίνει ἔτσι πὺ τὴν κάνει καὶ βγάζει συμπεράσματα ὁ Spengler. Γιὰ τὸν ὁ κόσμος συνολικὰ εἶναι ἀλλιώτικος ἀπ' ὅτι ἦσαν τότε.

Τὶ βίαιον κατασκέβασμα καὶ τί ἐλαστικὴ συνείδηση χρειάζεται γιὰ νὰ βγάλει κανεὶς ἀπὸ κάτι σκοτεινὲς καὶ ὄχι σίγουρες πληροφορίες, πὺ ἔχουμε ἀπὸ τὴν πι-

λαιότατη Κίνα γιὰ ἓνα «ὑποβρύχιον», καὶ ἀπὸ κάτι ἄλλα τέτια πράματα, τὴν «ἀπόδειξη» πὼς ἀπὸ ἀποψη πολιτισμοῦ μοιάζει ἢ ἐποχὴ μας μετ' κείνη τῆς Κίνας, ἀν δὲ βρισκόταν ἴσα ἴσα τὸ ἀπὸ πρὶν καμωμένο μεταφυσικὸ κουβάρι γιὰ νὰ τὸ ξετυλίξει! Ἡ γιὰ νὰ ταυτίσει ἀπλούστατα τὶς μάζες τῆς ὑστερης Ρώμης, πὺ οὐρλιαζαν γιὰ «ἠρωμὴ καὶ θεάματα», μετ' τὸ ἀνάκατο κοινὸ τῶν σημερινῶν σπόρτ, βγάζοντας μάλιστα ταυτόχρονα τὴν ἀπόφαση πὼς αὐτὸ εἶναι «ἢ μάζα» τῆς ἐποχῆς μας.

Ποῦθε ἔρει ὁ Spengler πὼς οἱ παγκόσμιον κυματισμοὶ ξετυλίγονται σὲ οργανισμοὺς ἀκατανόητους μεταξύ τους; Στηριγμένον πτὴν διαίστησιν του; Μπορεῖ λοιπὸν νὰ τὴν ἔχει ὁ καθένας; Ποιὸς τὴν ἔχει τώρα; Δὲ μπορεῖ λοιπὸν ὁ καθένας νὰ τὴν ἀποκτήσει, ὁ καθένας ἀπὸ τὸν κάθε κύκλον πολιτισμοῦ; Ἄν ἢ φελάχικη ἐποχὴ εἶναι ἀκαθόριστη, δὲ μπορεῖ τότε νὰ συμβεῖ ὥστε καμιὰ φορὰ ὅλοι οἱ κύκλοι πολιτισμοῦ νὰ ἔρθουν στὸ ἴδιον σημεῖον ἐξέλιξης; Ὁ Spengler θέλει κι αὐτοὺς ὅλους τοὺς πολιτισμοὺς νὰ τοὺς συλλάβει διαισθητικὰ, καὶ πολεμᾷ τὴν αὐτιότητα. Καὶ ὅμως, ἀντίθετα μετ' τὴ γνώμη του αὐτῆ, λέει πὼς ἢ πορεία τῆς ἐξέλιξης εἶναι ἀναγκαστικὴ. Ἔτσι πηγάλνει μετ' τὸ μέρος τῆς ἀναγκαιότητας, ἀνκαὶ τοῦ εἶναι τάχα ἀπόλυτα ἀντιπαθητικὴ. Τὸ ἔρει καὶ δὲν εἶναι ἐλεύτερος πτὴν δράσιν. Ἔτι ἀνακάτωμα! Γιὰ τὸ μιλᾷ ὁ Spengler τόσο λίγο γιὰ τὴν Ἀμερικὴν, πρῶμα πὺ χτυπάει ἀμέσως στὰ μάτια; Μὰ ἄς τὰ φήσουμε αὐτὰ, εἶναι παιγνιδίσματα. ἴσα ἴσα εἶναι ἄσκοπο νὰ προχωρήσουμε στὶς λεπτομέρειες. Ἀμέσως ἀλλάζει χίλια χρώματα. Εἶναι μιὰ παλιὰ φυσικοεπιστημονικὴ μεταφυσικὴ ἐνωμένη μετ' ἓνα σύχρονον βιολογικὸ διανοητικὸ ρομαντισμὸ καὶ λογοθεωρίαν, ἓνα διανοητικὸ ρωμάντισον.

Ἡ γνώμη τοῦ Spengler πὼς πλησιάζουμε σ' ἓναν αἰῶνα «δεύτερης θρησκευτικότητας» δὲν εἶναι καινούργια. Ὅπως δῆποτε, ὁ Spengler βρίσκειτα μέσα σ' αὐτὴν κιόλας. Τὸ καταλαβαίνουμε πολὺ καλά. Καὶ θὰ τὸ καταλάβουμε ἀκόμη καλύτερα, ἄμα πιάσουμε τὴ μεταφυσικὴ αὐτὴ ἀπὸ μιὰ ἄλλη ρίζαν, ἀπὸ κεί ὅπου φαίνονται καθαρὰ οἱ πρῶτες τῆς κινήσεις, ἄμα δηλαδὴ τὴν κοιτάζουμε ἀπὸ τὰ πορίσματα τῆς πρὸς τὰ πίσω. Ἐδὼ μπορεῖ κάθε ἐργάτης ἀναγνώστης νὰ παρακολουθήσει καὶ νὰ καταλάβει πολὺ καλά. Νὰ μιὰ καλὴ δουλιὰ γιὰ ἓναν φυσικολογικόν.

Ὁ Spengler εἶναι μετ' τὸ μέρος τῆς Δυναστείας καὶ τῆς Μοναρχίας, μετ' τὰ ἐθνικιστικὰ γερμανικὰ καὶ «λαϊκὰ» (völkische) ἰδανικὰ. Μόνον ἢ τάξιν τῶν εὐγενῶν κάνει καθαυτὸ ἱστορίαν. Εἶναι ἀντισιμίτης, ἀνκαὶ μετ' ἰδιαίτερη δικαιολογίαν. Ὁ μπολσεβικισμὸς καὶ κάθε διεθνισμὸς εἶναι ἐβραϊκὴ ὑπόθεσις. Εἶναι ἐναντίως σὲ κάθε γυναικεῖαν κίνηση, ἔξω ἀπὸ τὸν τοκετό. Ἡ ἰδιοκτησία εἶναι γι' αὐτὸν ἓνα εἶδος παγκόσμιας δέσμειρης. Μόνον ἢ δύναμη εἶναι τὸ δίκιον. Τὸ δημόσιον καὶ τὸ ἰδιωτικὸν εἶναι ὁλότελα χωριστὰ πράματα. Κατὰ τὴν γνώμη του τὸ ἀποτέλεσμα ὅλου τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος εἶναι μονάχα γιὰ ὄφελος τῶν ἀνθρώπων τοῦ χρήματος. Τὸ προλεταριάτον, ἢ τέταρτη τάξιν, εἶναι μονάχα ἓνα περίωμα τοῦ πολιτισμοῦ, πὺ γιὰ τὴν ἱστορίαν δὲ λογαριάζεται. Γιὰ τὸ Μάρξ καὶ τὴν Παρισινὴν κομῶνα λέει πὼς ἦσαν «κυνικὲς καὶ ἀπελπισμένες προσπάθειες ἀνθρώπων ξένων μετ' τὸν τόπον». Μόνον Φελάχοι μιλοῦν γιὰ εἰρήνην, συνδιαλλαγὴν, δικαιοσύνην. Μιλᾷ γιὰ τὶς καταστροφὲς πὺ φέρνει ἢ ἐπανάστασις καὶ πάει λέγοντας.

Ἄπ' αὐτὴ τὴν ὄψη ἄμα κοιτάξει κανεὶς τὰ πράματα, μπορεῖ νὰ χαρακτηρίσει ὁλόκληρον τὴ θεωρίαν τοῦ Spengler σὰν μιὰ «ἐκ τῶν ὑστέρων» καμωμένη μετα-

φυσική δικαιολογία τῶν ἀντιδραστικῶν του πολιτικῶν ἰδεῶν. Μὰ κιὰν ἡ «πρώτη ἰδέα» ὑπῆρχε ἀπὸ πρὶν, καὶ πάλι εἶναι φανερό, πὼς ὁ κόσμος τῶν ἰδεῶν τοῦ Spengler δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ ἔκφραση τῆς ἰδεολογικῆς σύστασης τοῦ καπιταλισμοῦ στὴ σημερινή του μορφή.

Ὅλη αὐτὴ τὴ βασικὴ πνευματικὴ κατεύθυνση τοῦ Spengler καὶ τῶν συντρόφων του, σ' ὅλα τὰ στρώματα τῆς μπουρζουαζίας, τὴν ἔχει προφητέψει κιόλας λαμπρὰ ὁ Μάρξ καὶ ὁ σοσιαλισμός. Μὲ τὴν ἱστορικὴ μέθοδο τοῦ μαρξισμοῦ ἔγινεν κιόλας, ἐβδομήντα πέντε χρόνια τώρα, πολὺ πρὸ σίγουρες καὶ πρὸ ἀκριβολογημένες «προφητείες», καὶ ἐξηγήθηκα ἡ γένεση καὶ ὁ θάνατος περασμένων πολιτισμῶν δίχως καμιά μεταφυσική. Καὶ ἴσα ἴσα τονίστηκε ἡ σημασία τῶν γεωγραφικοκλιματικῶν ὄρων, δηλαδὴ μὲ ποιὸ τρόπο κάτω ἀπ' αὐτοὺς οἱ ἄνθρωποι ἀποχτοῦν τὰ μέσα νὰ διατηρήσουν τὴ ζωὴ τους. Καὶ ὁ ἱστορικὸς ὕλισμός πιστοποιεῖ τις ὁμοιότητες, δὲν ἔχει ὅμως ἀνάγκη τις ὁμοιότητες αὐτὲς νὰ τις κάνει μυστικὲς νομοτέλειες, γιατί ὁ Spengler, μ' ὅσα κιὰν λέει ἀντίθετα, εἶναι ὀλοτέλα αἰτιοκρατικός. Μὰ ὁ ἱστορικὸς ὕλισμός βλέπει καὶ τις διαφορὰς μέσα στὴν πορεία τῆς ἐξέλιξης τῶν ἐποχῶν. Βλέπει δηλαδὴ καὶ ὅσα δὲν ἦσαν ἔτσι ἢ καὶ δὲν ὑπῆρχαν καθόλου στὶς προηγούμενες περιόδους. Βλέπει τὴ διαφορὰ μεταξὺ παλαιότερων, ὑστερότερων καὶ τῆς σημερινῆς ἐποχῆς, ποὺ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ὄλο καὶ τελειότερη διαμόρφωση τῶν ἐργαλείων, ἀπὸ τὸ ὄλο καὶ μεγαλύτερο ξεπέραςμα χρόνου καὶ τόπου, ἀπὸ τρόπους παραγωγῆς ποὺ ὄλο καὶ ἀλλάζουν, ἀπὸ τὴν παράλληλη μὲ τὴ νέα παγκόσμια οἰκονομία συμβίωση ἢ καὶ μόνον τῶν λαῶν ποὺ συνορέθουν παρὰ καὶ ὄλου τοῦ κόσμου, ἀπὸ τὴν ὄλο καὶ ὁμοιότερη ἐξέλιξη ὄλων τῶν λαῶν, ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ καὶ ἰδεολογικὴ ἐξίσωση τους, καὶ τέλος ἀπὸ τὴν ὁμοία διαμόρφωση καὶ τὸν ὁμοιο ἀγῶνα τοῦ προλεταριάτου, ποὺ τόσο τὸ ἀντιπαθεῖ ὁ Spengler. Πολὺ πρὶν ἀπὸ τοὺς «Φελάχους» τοῦ Spengler, ὁ Μάρξ μίλησε γιὰ τὴν «ἀποστειωμένη ἱστορία».

Δὲ μπορούμε ἐδῶ νὰ προχωρήσουμε περισσότερο, ὑποδηλώνω λοιπὸν μονίχα μερικὰ πράγματα. Θὰ προστέσω μόνον πὼς ὁ μαρξισμός βέβαια ἔχει προστά του μεγάλα ζητήματα νὰ λύσει. Πρῶτα νὰ τελειοποιήσει τὴ μέθοδο τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ, τὴ διαλεκτικὴ, καὶ ἔπειτα ν' ἀπλόσει τὴ μεγάλωνση ἐρευνα ποὺ ἔκαμε ὁ Μάρξ γιὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ στὰ ἄλλα οἰκονομικὰ συστήματα, προπάντων τώρα ποὺ ξέρουμε καὶ ἕνα πλῆθος καινούργιες γνώσεις καὶ ἔχουμε νέες μέσα ἐργασίας, ὅπως εἶναι ἡ οἰκονομικὴ γεωγραφία καὶ ἡ γεωγραφία τῶν πρώτων ὄλων, ἡ γεωφυσικὴ, ἡ βιολογία κλπ. Ἀκόμη καὶ σχετικὰ μὲ τὴ διαμόρφωση τοῦ μέλλοντος μπορεῖ τώρα νὰ σχεδιαστεῖ μιὰ εἰκόνα τελειότερη καὶ καθαρότερη. Μὰ ὅλα αὐτὰ μπορούν νὰ γίνουν στὸν «αἰῶνα τῆς δεύτης θρησκευτικότητας» τῆς Δύσης δίχως καμιά Σπενγγλεριανὴ μεταφυσική.

Καὶ μὲ τὸν ἱστορικὸ ὕλισμό, μὲ τὴ θεωρία αὐτὴ ποὺ τὴν ἱστορία τὴν ἐρμηνεύει σὰν ἱστορία τῆς πάλης τῶν τάξεων, δὲν ἔχουμε ἀνάγκη νὰ ξεπέσουμε στὴν πραγματικὰ ἀντιδραστικὴ προοπτικὴ τοῦ Spengler, ποὺ στὸ τέλος τὸν φέρνει αἰσθηματικὰ στὸν πρωτόγονο διανοητικὸ κόσμο τῶν «μηχανοσπαστηδῶν» (Maschinenstürmer). Ἔτσι δὲ φτάνουμε ποτὲ σὲ ἀνοησίες σὰν τὸν ἰσχυρισμὸ πὼς ὁ Ἄρχιμήδης δὲν ἦταν τίποτε, ὁ στρατιώτης ὅμως ποὺ τὸν σκότωσε ἄξιζε πολὺ περισσότερο. Δὲ φτάνουμε σὲ τέτοιο κομμάτισμα τῆς θεωρίας καὶ τῆς πράξης. Ἔτσι φεύγει καὶ ἡ ἔγνοια τί νὰ διαλέξει κανένας, νὰ εἶναι ἥρωας ἢ ἅγιος; Καὶ ἡ

σχέση διανόησης καὶ δράσης, ἡ ἀλληλοεπίδραση τους ἀνάλογα μὲ τις διαφορὰς ἐποχῆς, γίνεται πολὺ καθαρὴ.

Ἡ ἀπὸ μέρος τοῦ Spengler ἀπολυτοποίηση τῆς τάξης τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου, ἡ ἀντίθεση τοῦ διανοούμενου καὶ τοῦ ἀνθρώπου τῆς δράσης, εἶναι καθαρὴ σχηματοποίηση. Ὅταν μάλιστα κάθε ἐπιστημονικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἐργασία τὴν παραπετάει στὴν περιοχὴ τῆς «λογοτεχνίας» βάζοντας ἀντίκρι τῆς «πράξης», θὰ μπορούσαμε νὰ τοῦ θυμίσουμε εἰρωνικὰ τὸ τί αὐτὸ ὁ ἴδιος ἔκαμε καὶ πὼς ἐπικαλεῖται τὸ Γκαίτε καὶ τὸ Νίτσε, ποὺ ὡστόπο καὶ οἱ δυὸ τους ἦσαν ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων.

Ζωγραφίζει πολὺ σωστὰ ὁ Spengler τὴν ἀναξιοσύνη ταῦ καπιταλισμοῦ, ξεχνάει ὅμως πὼς ἴσα ἴσα ἐδῶ ἀνήκει καὶ ἡ θεωρία του. Εἶναι πραγματικὰ τὸ «βραδινὸ ρόδισμα» τοῦ καπιταλισμοῦ. Βέβαια ἡ δύναμη, ἡ δράση εἶναι κείνη ποὺ ἀποφασίζει (τὸ δίκαιο εἶναι πραγματικὰ σχετικὸ). Καὶ ἡ δράση αὐτὴ γίνεται κιόλας (ὄχι τοῦ Spengler οἱ κουβέντες γιὰ δράση) ὀλοτέλα διαφορετικὰ ὅμως ἀπὸ πρωτότερα, καὶ μ' ὅλα τὰ λάθη, συνειδητὴ, γεμάτη αὐτοθυσία, διεθνικὴ, ὄχι μόνον στὴ Δύση. Καὶ ἔχει κιόλας μεγάλη παράδοση, ποὺ ὁ Spengler μονάχα στοὺς εὐγενεῖς καὶ στὸν κλῆρο τὴν ἀναγνωρίζει.

Τὸ προλεταριάτο αὐτὸ, ἀντίθετα μὲ τὴ θεωρία τοῦ Spengler καὶ ἀντίθετα μὲ τὴν κρυφὴ ψυχολογία τοῦ καπιταλισμοῦ, ἔχει κάθε ἄλλο παρὰ ψυχολογία γερασμένου καὶ ξεπεσμένου. Σίγουρα θὰ γίνουν καὶ ἄλλες ἐκρήξεις τρομερῆς, μερικῆς μάλιστα ἔτσι πάνω κάτω ὅπως τις αὐτοσχεδιάζει ὁ Spengler. Ὁ καπιταλισμός εἶναι ἔτοιμος, γιὰ νὰ διατηρηθεῖ στὴ ζωὴ, νὰ μεταβάλλει καὶ ἄλλα πολλὰ ἔθνη σ' ἐρείπια. Μὰ στὸ τέλος μόνος αὐτὸς θ' ἀφανιστεῖ, τὸ προλεταριάτο ὄλων τῶν ἔθνῶν θὰ ζήσει, καὶ θὰ ζήσει καλύτερα καὶ δίχως μυστικισμό.

Ὁ Spengler λέει πὼς ὁ καπιταλισμός (ἀνκαὶ ὄλος ὁ Spengler εἶναι τὸ πνεῦμα του), ὁ σοσιαλισμός, ὁ ἱμπεριαλισμός εἶναι ἀχρηστίτες, ἀναγκαῖες ὅμως. Γιὰ τοῦτο καὶ ἐκεῖνος θέλει νὰ τοποθετηθεῖ σ' αὐτὴ τὴ μεριά. Εἶναι ἀρκετὰ ἔξυπνος γιὰ νὰ καταλάβει πὼς ἄλλη μιὰ φορά στὴν ἱστορία (δηλαδὴ, σύμφωνα μὲ τὴν ἀντίληψη μας, σὲ ἀναγκαστικὴ σύνδεση μὲ τὴν ἐξαφάνιση τῆς ταξικῆς κοινωνίας) ἡ τυπικὴ λογικὴ θὰ πάρει τέλος καὶ θὰ ἐμφανιστεῖ, μπορούμε νὰ ποῦμε, ἡ ζωντανὴ λογικὴ. Εἶναι ὅμως καὶ πολὺ περιορισμένος μέσα στὴν τάξη του, ὥστε νὰ μὴ μπορεῖ νὰ τραβήξει ἀπ' αὐτὸ τις πρὸ ἀπλῆς συνέπειες. Αἰστάνεται μάλιστα κανεὶς καὶ κάποια συμπάθεια γιὰ τὸ διχασμὸ αὐτὸ, ποὺ θέλει νὰ συνδυάσει τὸ πάθος τοῦ Ρουσσὸ μ' ἕνα λυσασμένο σύγχρονο μακιαβελισμό. Μὰ ἡ προσωπικὴ καὶ κοινωνικὴ ὄψη τῆς προσωπικότητας αὐτῆς εἶναι πολὺ καθαρὴ: Ὁ Spengler εἶναι ὁ ἰδεολόγος τοῦ καπιταλισμοῦ. Ἔτσι ἡ μεγάλωνση ὄρη γίνεται διαβολικὰ μικρὴ, μιὰ καπιταλιστικὴ μεταφυσικὴ αὐτοπαρωδία, ἀνκαὶ ἄθελα της.

Ἔτσι ὅμως ἐξηγεῖται καὶ ἡ «ἐπιτυχία» τοῦ ἔργου τούτου γιὰ τὸν ξεπεσμό τῆς Δύσης. Μέσα σ' αὐτὸ ὁ καπιταλιστὴς κάθε ἀπόχρωσης βρίσκει κάτι γιὰ τὸν ἑαυτό του: χτηνωδία ἢ μυστικισμό, ἀντιδραστικὴ πολιτικὴ ἢ ἐπιφυλιδογραφισμό, θέληση γιὰ δύναμη ἢ ψυχολογία ξεπεσμοῦ. Καὶ ὅλα αὐτὰ μὲ (φαινομενικὰ) ἐπιστημονικὸ ντύσιμο. Τὶ παραπάνω θέλετε;

Τελειώνοντας μπορούμε νὰ κάνουμε μιὰ ἐνδιαφερικὴ ἀντιπαραβολὴ τῆς παγκόσμιας αὐτῆς ἱστορίας τοῦ Spengler μὲ τὴν παγκόσμια ἱστορία τοῦ Ἄγγλου Wells. Ἡ μέθοδος καὶ τῆς τελευταίας δὲν εἶναι ἡ μέθοδος τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ.

Ὁ Wells μένει ἀκόμα κολημένος. ὁλότελα στήν πίστη πρὸς τὴ μοναδικὴ δύναμη τῶν ἰδεῶν τῆς ἀλήθειας, τῆς δικαιοσύνης, καὶ τῆς ἀγάπης, ποὺ, κίαν προσωρινὰ ὑποχωρήσουν, μποροῦν ὅμως νὰ ποῦν σ' ἐνέργεια μὲ τὴν ἀγωγή, μὲ τὴν ἐπίκληση τοῦ λογικοῦ. Τὶς ἴδιες ἰδέες βρῖσκουμε στὸ Zola, στὸν Ibsen, στὸ Haeckel κλπ. Συνέπεια τῆς πίστεως αὐτῆς εἶναι πολλοὶ ἀποτυχημένοι ὀρισμοὶ καὶ ἐρμηνεῖες, ἔξαφνα γιὰ τὴν «ἰδιοκτησία» ἢ γιὰ τὴν κατασκαβὴ τοῦ χωριοῦ ἢ γιὰ τὶς ἐκλογικὰς μέθοδοις κλπ. Γιὰ τὶς τελευταῖες π. χ. λέει: «Ἰδύδαμε τὴ ρωμαϊκὴ δημοκρατία νὰ γκρεμίζεται, καὶ τώρα βλέπουμε τὴν ἐκκλησία νὰποτυχαίνει στὴν παγκόσμια ἀποστολή της - καὶ τὰ δυὸ εἶναι προπάντων συνέπεια ἐκλογικῶν μεθόδων ποὺ δὲν εἶναι ἀποτελεσματικὰς». Στὰ παραδείγματα αὐτὰ φαίνεται καθαρὰ πόσο σκοτεινὴ μένει γιὰ τὸν Wells ἡ σχέση οἰκονομίας καὶ ἰδέας, ποὺ δὲν τὴν κατάλαβε. Ταλαντεύεται πάντα ἀνάμεσα στὸ πολὺ λίγος καὶ στὸ παραπολύ. Δὲν πέτυχε νὰ δεῖξει καθαρὰ τὴν κινητήρια δύναμη κοσμογονικῶν ἐποχῶν, ὅπως εἶναι τὰ ὑστερα χρόνια τῆς Ρώμης ἢ οἱ πόλεμοι τῶν χωρικῶν ἢ ἡ γαλλικὴ ἐπανάσταση. Σταματᾷ στὴ λογικεῖα. Σύμφωνα μὲ τὴν ἀντίληψη του γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς ἰδέας βλέπει στὴν ὑστερῆ Ρώμη ἐπ' αὐτῶν κίτω τὴν «προϊστορικὴ μορφή» τῆς νεότερης δημοκρατίας, ποὺ πρέπει σήμερον καθαρὸς ἀπὸ τὶς σκοτεινὰς νὰ ξαναπαρουσιαστῆ πάλι στὸν κόσμον. Μὲ ἰδιαίτη ἀγάπη παρακολουθεῖ τὴν ἐξέλιξη τῆς Ἀμερικῆς καὶ βλέπει μέσα στὴν ἱστορία της (παίρνοντας μαζί καὶ τὸ Wilson) νὰ ξεπροβλεῖ, ἔστω καὶ μὲ κάποια λάθη, τὸ καινούργιο ἐκεῖνο ποὺ τόσα ὑπόσχεται γιὰ τὸ μέλλον.

Κι ἔδῳ ὅμως πρέπει νὰ ποῦμε πὼς ὁ Wells, μ' ὅλη τὴ ρεαλιστικὴ του ματιὰ γιὰ τὶς δυνατότητες ποὺ βγαίνουν ἀπὸ τὴν τεχνικὴ ἐξέλιξη, δὲ βλέπει καθαρὰ τὴν κινητήρια δύναμη τῆς σημερινῆς Ἀμερικῆς. Ἔτσι καὶ ἡ ἀντίληψη του γιὰ τὶς ἐπαναστάσεις δὲν εἶναι ἀντίληψη ἱστορικῆς δυναμικῆς. Εἶναι ἠθικολογικὴ ἐξέταση. Ἀξιοπαρατήρητο εἶναι ἀκόμη ἓνα εἰδικὰ ἐγγλέζικο στοιχεῖο ποὺ ὑπάρχει στὴν ἐξιστόρηση τοῦ Wells: Πλάϊ στὴ νηφιάλια αἴσθησι γιὰ τὰ πράγματα, μιὰ κλίση πρὸς τὸ συμβιβασμὸ, πρὸς τὴν ἐπίκληση τοῦ λογικοῦ. Πλάϊ στὴν ἱκανότητα τῆς κατανόησης μεγάλων συσχετισμῶν καὶ στίς συμβουλὰς γιὰ τὴν παγκόσμια πολιτικὴ, μιὰ κλίση νὰ παραχῶναι πολὺ μειολόγους συμβουλὰς. Βέβαια ὅμως τὸ αἶσθημα τῆς ἀλληλεγγύης του μὲ τὸ μέρος τῆς ἀνθρωπότητας ποὺ ἐργάζεται δίχως νὰ ἔχει καὶ δικαιώματα, δὲν τὸν ἀφήνει ποτὲ ν' ἀπομακρυνθεῖ ὁλότελα ἀπὸ τὸ σκοπὸ του. Παράδειγμα ἀπὸ τὴ γαλλικὴ ἐπανάσταση, ἡ διήγησι του γιὰ τὸ Marat, ποὺ τὸ μῖσος ὅλων τῶν καπιταλιστῶν ἐναντίον του δὲν ἔχει ὅρια.

Θὰ ἦταν φυσικὰ ἀνόητο, κάνοντας μιὰ κριτικὴ ἀντιπαραβολὴ τοῦ Spengler καὶ τοῦ Wells, νὰ ξεπέσωμε σὲ ἠθικὰς παρατηρήσεις. Ἀπὸ τέτοιες ἔχουμε ἀρκετὰς, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἀκόμα τοῦ Darwin καὶ τοῦ Haeckel. Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθεῖ, πὼς τὸ ἔργο τοῦ Spengler, ἔξω ἀπὸ κάποιες σποραδικὰς ἐπιτυχίες του, σὰν σύνολο ἀντιπροσωπεῖ τὸν καπιταλισμὸ καὶ βοηθεῖ στὴ διατήρησι του. Ἐνῶ ὁ Wells, χωρὶς ν' ἀντιπροσωπεῖ τὸν ἀγωνιζόμενον σοσιαλισμὸ, δὲ θέλει ὅμως καὶ νὰ τοῦ ρίξει λιθάρια στὸ δρόμο, καὶ ἐχτὸς ἀπ' αὐτὸ δίνει κάποια βοηθία στὸ διανοούμενον ἔργατη. Καὶ τὴν ἀντίθεσι αὐτὴ ἔχει χρέος νὰ τὴ δεῖξει μιὰ κριτικὴ, ποὺ τὸ χρέος της τὸ αἰσθάνεται σὰν κάτι ζωντανὰ δεμένο μὲ τὸ μεγάλο ἀπολεπτερωτικὸ ἀγῶνα τῆς ἐργατικῆς τάξης.

Ἀντίκει καὶ στὰ δυὸ ἔργα μποροῦμε ἄλλη μιὰ φορὰ νὰ πιστοποιήσωμε τὸ βρῖσκαμο μιᾶς ἄλλης μεθόδου, τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ, ποὺ ἐβδωμήντα χρόνια τώρα δείχνει τὴν ἀξία της, μὰ ποὺ προπάντων σήμερον ἀρχίζει νὰ ξετυλίγει ὅλη της τὴ δύναμη μέσα στὰ δυνατὰ παγκόσμια γεγονότα τῆς ἐποχῆς μας.

Μετάφρασι ΧΡΗΣΤΟΥ ΚΑΣΤΡΥΤΗ

ΔΩΡΑΣ ΜΟΑΤΣΟΥ

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΙΧΟΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΩΣ ΣΗΜΕΡΑ

Μέρος τρίτο.

Μετρικὰς μορφὰς τροχαϊκὰς

Τὸ ἱαμβικὸ μέτρο εἶναι τὸ πὸ κοινὸ στὴ νεοελληνικὴ στιχουργία, γιὰτὶ ὁ ἱαμβὸς εἶναι τὸ μέτρο ποὺ πλησιάζει περισσότερο μὲ τὴ φυσικὴ ὁμιλία. Ἔτσι καὶ τὰ περισσότερα ἔργα στὴ νεοελληνικὴ ποίησι εἶναι γραμμένα σὲ στίχους ἱαμβικοὺς.

Ὁ τροχαῖος [—υ] δίνει στὴν ἐκφρασι τοῦ στίχου κάποια γρηγοράδα, γι' αὐτὸ τὸν παίρνουν γιὰ βίαιον οἱ ποιητὰς, ἅμα τὸ ποίημα ἀπαιτεῖ ζωηρότητα καὶ κάποτε λίγη φαιδρότητα. Πολλὰ σατυρικὰ τραγοῦδια εἶναι γραμμένα σὲ στίχους τροχαϊκοὺς, χωρὶς ὅμως καὶ αὐτὸ ν' ἀποτελεῖ ἀπόλυτον κανόνα, ἀφοῦ ὁ συνδυασμὸς τροχαῖων καὶ ἱαμβῶν στὸν «Γάρος» τοῦ Παλαμά δίνει τόσα ἔντονα τὸ συναίσθημα τοῦ πάθους καὶ τῆς θλίψης.

Οἱ ρυθμικοὶ τόνοι στὸν τροχαῖον στίχον κέρτουν μὲ αἰσθητὴ τάξι πάντα στίς προτιτὰς συλλαβὰς, καὶ τὰ διαστήματα μεταξὺ δυὸ ρυθμικῶν τόνων ποικίλουν ὅπως καὶ στὸν ἱαμβικὸν στίχον, κέρτοντας ἔτσι τὴ μονοτονία τῆς ὁμοιομορφίας.

Ὁ τροχαῖος στίχος εἶναι καὶ αὐτὸς κολοβός, περιτοσύλαβος, ἢ σωστός, δηλαδὴ ὀξύτονος, προπαραξύτονος ἢ παραξύτονος. Π. χ. ὁ στίχος:

Παῦ μὲ βιά μετρά τὴ γῆ

εἶναι ὀχτιασύλαβος ὀξύτονος ἢ κολοβός.

Καὶ ὁ στίχος:

Σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν κόρη

εἶναι ὀχτιασύλαβος παραξύτονος ἢ σωστός.

Ὁ ὀχτιασύλαβος, ὁ δεκαεξασύλαβος καὶ ὁ τετρασύλαβος. Ὁ ἀρχαιότερος τροχαῖος στίχος εἶναι ὁ ὀχτιασύλαβος. Τὸν βρῖσκουμε γιὰ πρώτη φορὰ στοὺς βυζαντινοὺς τὸ δέκατον τέταρτον αἶώνα:

Τὴν διήγησιν Ὀμήρου
μεταθέσας εὐνοήτως
ἀπὸ τὴν ἀρχὴν εἰς τέλος
ἐκ τῆς ἄλλης καρφιδίας

(Κωσταντ. Ἐρμιονακοῦ Ἰλιάδος Παρ.)

Ἀργότερα τὸν βρίσκουμε στὸ Διγενὴ Ἀκρίτα τοῦ Πιερρίτη :

Τρίτος λόγος διηγάται
Καὶ καλὰ ἀντιστοράται

στὴν Κόρη τοῦ Ρὲ ντ' Ἰσπανίας :

Τὴ Διαμάντα θὲ νάρχισω
καὶ καρδιές θὰ σκανταλίσω.
Τετρακόσια παληκάρια
Τῆς Διαμάντας πέμπουν γράμμα

στὰ δημοτικὰ τραγούδια :

Στὸ Βαρδάρι, στὸ Βαρδάρι,
καὶ στοῦ Βαρδαριῶ τὸν κάμπο.

Ὁ ὄχτασύλλαβος, ὅπως ὅλοι οἱ στίχοι μὲ λιγοστὲς συλλαβές, δὲν ἔχει τομή.
Οἱ ρυθμικοὶ τοῦ τόνοι πέφτουν στὴν τρίτη καὶ στὴν ἑβδομη :

—υ | ̣υ | —υ | ̣υ

Νὰ οἱ τρίχες σου ἀρχίζουν
Ἀθανάσιε ν' ἀσπρίζουν

(Χριστόπουλος)

καὶ πὶὸ σπάνια στὴν πέμπτη καὶ στὴν ἑβδομη μὲ λίγο πὶὸ ἀδύνατο τόνο στὴν
πρώτη συλλαβή :

̣υ | —υ | ̣υ | ̣υ

Πέφτουν σὲ διαβάτη χέρι
ἔτσι τὰ φαρόπουλα του

(Βηλιγιός)

*Ὡ τί γαλασιμὸς ἐκεῖνος

(Μαλανάσης)

Οἱ ὄχτασύλλαβοι ἀκολουθοῦν τοὺς ἴδιους κανόνες καὶ ἔταν χωρισμένοι σὲ δυὸ
μᾶς δίνουν τοὺς τετρασύλλαβους, ἢ καὶ ἔταν πάλι ἐνωμένοι ἀποτελοῦν ἓνα μακρὸν
στίχο δεκαῆξι συλλαβῶν :

*Αἱ ζωὴ μου
Τὶ ζωὴ μου
Τὶ στενάξω λυπηρὰ

(Χριστόπουλος : Ξενοισιὰ)

Καθὼς κρύβεται στὰ φύλλα τὸ χειμῶνα τὸ πουλί
Γιὰ νὰ μὴ τὸ βρεῖ τὸ χιόνι, τὸ νερὸ καὶ ἡ ἀστραπή

(Βαλαωρίτης : Κυρὰ Φροσύνη)

Στὴ συλλογὴ δημοτικῶν τραγουδιῶν τοῦ Γ'αυριέλ (Τόμος Β' σελ. 108 καὶ 416)
βρίσκουμε δυὸ τραγούδια σὲ δεκαεξασύλλαβους μὲ συνήχηση καὶ ρίμες στὴν τομή.
Εἶναι φανερὸ πὼς ἦσαν στίχοι ὄχτασύλλαβοι καὶ γράφηκαν στρεβλὰ σὰν στίχοι
δεκαεξασύλλαβοι :

*Ἄλιχο μου καρποφύλι || καὶ γαλάζιο μου ξεμπίλι
Σκόψε νὰ σὲ χαιρετήσω || καὶ νὰ σὲ γλυκοφιλήσω

(Ὁ ἀποχαιρετισμὸς)

Μιὰ κόρη στὸ παραθύρι || καὶ ἀναγνώστης στὸ κελί
Ζαχαρόπετρα τῆς εἴχνει || καὶ στὸ στήθος τῆ βαρεῖ

(Τοῦ ἀναγνώστη)

Στὸ δεύτερο οἱ συνηχήσεις σταυρώνονται, στὸ πρῶτο ἢ μιὰ ρίμα ἀκολουθεῖ
τὴν ἄλλη.

Ὁ ἀγαπημένος στίχος τοῦ Ἀλέξ. Σούτσου ἦταν ὁ τροχαϊκὸς δεκαεξασύλλαβος.
Ξέροντας ὅμως πὼς δὲ μεταχειρίζεται στίχο μονὸ, χωρίζει στὸ «Διθύραμβο» του
τὰ δυὸ ἡμιστίχια μὲ μιὰ παύλα στὴ μέση, καὶ βάζει τὰ πρῶτα ἡμιστίχια νὰ ὁμοι-
οκαταληχτοῦν ἀναμεταξὺ τους. Ἐξ ἄλλου, ἡ ταχτικὴ τομὴ, πάντα στὴν ὄγδοη, καὶ
ὁ ρυθμικὸς τονισμὸς, ἀνάλογος μὲ τὸν τονισμὸ τῶν ὀχτασύλλαβων, μᾶς πείθουν πὼς
δὲν εἶναι παρὰ δυὸ ὀχτασύλλαβοι βαλμένοι πλάϊ πλάϊ.

Ὁ Παναγιώτης Σούτσος μιμήθηκε τὸν ἀδερφό του, περνώντας ἀπὸ τὸν τρο-
χαϊκὸ δεκαεξασύλλαβο στὸν λαμβικὸ δεκαπεντασύλλαβο. Στὸν «Ὀδοιπόρο» π.χ. οἱ
δεκαεξασύλλαβοι ἔρχονται ἔπειτα ἀπὸ τοὺς πολιτικοὺς δεκαπεντασύλλαβους, χωρὶς
νὰ γίνεταὶ αὐτὸ μὲ κάποιο σκοπὸ αἰσθητικὸ. Τὸ παράδειγμα τοῦ ἀδερφοῦ
του εἶναι τόσο ζωντανὸ, πὺ δὲ μπορεῖ ν' ἀντισταθεῖ στὴ μίμηση ἀκόμη καὶ ἅμα
ἄρχισε νὰ στιχογραφεῖ σὲ στίχους πολιτικοὺς.

Ἡ ἐκίδραση τοῦ Ἀλέξ. Σούτσου δὲ σταματᾷ στὰ ἔργα τοῦ ἀδερφοῦ του.
Ὁ Ραγκαβῆς, ὁ Βαλαωρίτης μᾶς δίνουν τροχαϊκοὺς δεκαεξασύλλαβους, καὶ ὁ δεῦτε-
ρος μάλιστα στὴν «Κυρὰ Φροσύνη» μᾶς τοὺς δίνει ὅπως ὁ Παναγ. Σούτσος ἀνά-
μιχτους μὲ πολιτικοὺς δεκαπεντασύλλαβους.

Σὲ ὄχτασύλλαβους εἶναι καὶ τὸ γνωστὸ τραγουδάκι :

Φεγγαράκι μου λαμπρὸ
Φέγγε καὶ περπάτεινε
Γιὰ νὰ σ' ἐρωτήσουμε
Διὰ δυὸ Γραικόπουλα

Εἶναι ὄχτασύλλαβοι ὀξύτονοι, δηλαδὴ στίχοι κολοβοί. Οἱ προπροξέτονοι στί-
χοι του εἶναι καὶ αὐτοὶ ὄχτασύλλαβοι ὀξύτονοι, γιατί ἡ φωνὴ τραγουδώντας εἴχνει
ἓνα ρυθμικὸ τόνο καὶ στὴν ἄτονη λήγουσα :

Γιὰ νὰ σ' ἐρωτήσουμε
Διὰ δυὸ Γραικόπουλά.

Ὁ ἑξασύλλαβος.

Βοριανὴ χορέφτρα
Δαίμονα, γητέφτρα,
στὴν ψυχὴ μου ἀπλώσου
μ' ἔλα τὸ ρυθμὸ σου

(Ρίμα Γκόλφη : Σὲ Ρωαῖδα χορέφτρα)

Χωρὶς τομὴ μὲ τοὺς ρυθμικοὺς τόνους στὴν τρίτη καὶ στὴν πέμπτη συλλαβή :

στὴν ψυχὴ μου ἀπλώσου —υ | ̣υ | ̣υ

Ἔττε, πὶὸ σπάνια, στὴν πρώτη καὶ στὴν πέμπτη :

δαίμονα, γητέφτρα ̣υ | —υ | ̣υ

Ὁ δεκασύλλαβος. Ἀνάμιχτος μὲ ἄλλους μικρότερους ἢ μεγαλύτερους στίχους εἶναι εὐχάριστος κι ἁρμονικός. Ποίημα γραμμένο ἀντίθετα ὀλόκληρο σὲ δεκασύλλαβους εἶναι μονότονο καὶ στερημένο κάθε ἁρμονία.

Τὸν τροχαϊκὸ δεκασύλλαβο δὲν τὸν βρίσκουμε οὔτε στὰ μεσαιωνικὰ ἔπη, οὔτε στὴν Κρητικὴ ποίηση, οὔτε στὰ δημοτικὰ τραγούδια.

Στὴ συλλογὴ τοῦ Faugier (Τόμος Β' σελ. 238) βρίσκουμε ἓνα τραγούδι σὲ δεκασύλλαβους, μὰ εἶναι τραγούδι ἀπ' αὐτὰ ποὺ ὀνομάζει ὁ Ραγκαβῆς στὴ Μετρικὴ τοῦ «ἀσυνάρτητα» δηλ. ὅπου τὸ μέτρο ἀλλάζει ἔπειτα ἀπὸ τὴν τομῆ. Καὶ ἴσα ἴσα γιὰ παράδειγμα μᾶς δίνει ὁ Ραγκαβῆς αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ τραγούδι τῆς συλλογῆς τοῦ Faugier:

Ἡ περισσότερούλα ἡ νόφη μας

—υ | —υ | —υ || υ — | υ —

Ἀπὸ τὴν ἔχτη συλλαβὴ καὶ πέρα τὸ μέτρο γίνεται ἀπὸ τροχαϊκὸ λαμβικό. Κιὰν δὲν παραδεχτοῦμε πὼς εἶναι, ὅπως λέει ὁ Ραγκαβῆς, «ἀσυνάρτητα», πρέπει τότε νὰ δεχτοῦμε πὼς εἶναι στίχος διπλός.

Ἐνα παράδειγμα τροχαϊκοῦ δεκασύλλαβου μὲ ἑξασύλλαβο βρίσκουμε στοὺς «Ἀσφάδελους» τοῦ Μαλακάση, στὸ χαριτωμένο γνωστὸ Βενετσιάνικο:

Στὸν παλιὸ τῆς Βενετίας δημοῖο
σ' ἓνα μυγαζὶ
Μιά ζωὴ περάσαμε μαζί
σὲ μιὰν ὥρα μέσα

Τὴν ἀντίθεση μὲ τοὺς στρουφνοὺς καὶ μονότονους στίχους τοῦ Ἄ. Ραγκαβῆ:

Ἡ χαρὰ ποὺ τὰς ψυχὰς θερμαίνει
Ἡ γλυκύτης εὐτυχοῦς γαλήνης
Ἡ ἐλπίς ποὺ τὴν ζωὴν ὑψαίνει
Μὲ χρυσᾶς ἀκτίνας εὐφροσύνης

(Φροσύνη)

Τομὴ σταθερὴ δὲν ὑπάρχει καὶ στὸ δεκασύλλαβο. Οἱ ρυθμικοὶ τόνοι πέφτουν ὅπως σ' ἄλλους τοὺς τροχαϊκοὺς στίχους πάνω στὶς περιττὲς συλλαβὲς μ' ἐλεύθερους συνδυασμούς.

Ὁ δωδεκασύλλαβος. Ὁ τροχαϊκὸς δωδεκασύλλαβος τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ

Κάτω στὸ γυαλὸ κάτω στὸ περιγιάλι
Κόρη ἔπλενε τ' ἀντρός της τὸ μαντήλι

ἔχει τὴν τομῆ ἔπειτα ἀπὸ τὴν πέμπτη καὶ τοὺς ρυθμικοὺς τόνους στὴν τρίτη καὶ ἑνατὴ μὲ πιὸ ἀδύνατο τόνο στὴν πέμπτη καὶ ἑντέκατη συλλαβὴ:

—υ | —υ | —υ || υ | —υ | —υ

Τοὺς τροχαϊκοὺς δωδεκασύλλαβους τοὺς βρίσκουμε καὶ στὰ ἔργα τῶν δόκιμων ποιητῶν, χωρὶς ὅμως τὴ σταθερὴ τομῆ στὴν πέμπτη:

Μὲ φωτισμένα ἀσημένια λαμουρίζουν
Μόνο ἐδῶ νερά δροσάτα μουρμουρίζουν
Εἰς τ' ἀπόσκια μὲ τὴν πλούσια πρασινάδα

(Μαβίλης)

Ὁ δεκατετρασύλλαβος. Στὴ λαϊκὴ ποίηση βρίσκουμε στίχους μὲ δεκατετράσυλλαβους συλλαβὲς. Ὅπως ὅμως ἡ φωνὴ τραγουδώντας ρίχνει τὸν τόνο στὴν τελευταία συλλαβὴ, ἔτσι οἱ στίχοι εἶναι δεκατετρασύλλαβοι ὀξύτονοι, ἢ κολοβοί:

Βρὲ Μανόλη, βρὲ λεβέντη, βρὲ καλὸ παιδί
Τὶ ἄμορφη γυναίκα ἔχεις καὶ δὲ χαίρεσαι

Ἡ τομὴ βρίσκεται ἔπειτα ἀπὸ τὴν ὕδση καὶ οἱ ρυθμικοὶ τόνοι στὴν τρίτη, ἕβδομη, ἑντέκατη καὶ δέκατη τρίτη:

—υ | —υ | —υ || —υ | —υ | —υ

ἢ στὴν πρώτη, ἕβδομη, ἑνατὴ καὶ δέκατη τρίτη:

Ἄσπερο φουστάνι φοροῦσε, κόκκινο κονκλι

—υ | —υ | —υ || —υ | —υ | —υ

Στοὺς δόκιμους σύγχρονους ποιητὲς βρίσκουμε τὸ δεκατετρασύλλαβο ἀνάμιχτο μὲ ἄλλους τροχαϊκοὺς μικρότερους ἢ μεγαλύτερους. Ἐνα παράδειγμα στὴν τύχη παίρνουμε ἀπὸ τὸ γλυκόλαλο ποιητὴ Πετιμεζά—Λαύρα.

Στ' ἀκροπόταμου τὸν ὄχιο καρτερούσα νὰ σοῦ πῶ
τὸ παλιὸ τραγούδι ἀπόψε, τὸν καϊμὸ τοῦ κόσμου
ποὺ κρατᾷ τὸν ἴδιο πάντα τὸν ἀγύριστο σκοπὸ
κι ὅλο λέει πὼς σ' ἀγαπῶ, σὰν τὸ φῶς μου.

Εἶναι ἡ πρώτη στροφὴ ἑνὸς ποιήματος, κι οἱ ἄλλες δυὸ ποὺ ἀκολουθοῦν ἔχουν τὴν ἴδια σύνθεση: Ἐσσερις τροχαϊκοί: ὁ πρῶτος καὶ ὁ τρίτος δεκαεξασύλλαβοι, ὁ δεύτερος δεκατετρασύλλαβος κι ὁ τελευταῖος ἑντεκασύλλαβος διπλός. Ἡ τομὴ στὸ δεκατετρασύλλαβο ἴσως καὶ στὸ δεκαεξασύλλαβο βρίσκεται ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἕβδομη ποὺ εἶναι ἡ ἄρση τοῦ τέταρτου τροχαίου. Ἐπειτα ἀπὸ τὴν τομῆ ἀμέσως ἀκολουθεῖ πάλι ἡ ἄρση πέμπτου τροχαίου.

—υ | —υ | —υ | —υ || —υ | —υ

Αὐτὲς ἕλες οἱ ἐλευθερίες ποὺ βρίσκονται στὴ σύγχρονη ποίηση, χωρὶς νὰ βλάπτουν διόλου τὴν ἁρμονία, δίνουν μὲ καινούργια πάντα ποικιλία στὸ ρυθμὸ.

Σ' ἄλλο ποίημα τοῦ ἴδιου ποιητῆ (Ὁ Γυρισμὸς τοῦ Καπετάνιου) μὲ τὴν ἴδια ἀπαράλαχτη τεχντροπία βρίσκουμε στὸν πρῶτο στίχο:

Καπετάνισσα σοῦ φέρνω ἀπὸ τὴν Πόλη φορεσιά

συνίληση ἀκριβῶς στὴν ὕδση συλλαβὴ δηλ. στὴν τομῆ τοῦ δεκαεξασύλλαβου, βαλμένη λὲς ἐκεῖ γιὰ νὰ δείξει πὼς ὁ στίχος εἶναι μονὸς κι ὄχι σύνθετος ἀπὸ δυὸ ὄχτασύλλαβους.

Μέρος τέταρτο.

Μερικὲς μορφὲς ἀναπαιστικές.

Τὸ μέτρο ποὺ κυριαρχεῖ στοὺς ἀναπαιστικούς στίχους εἶναι ὁ ἀνάπαιστος (υ υ —) δηλαδή δυὸ ἄτονες συλλαβὲς ἀκολουθεῖ πάντα μιὰ τρίτη τονισμένη:

Ἦταν νύχτα' στή στέγη ἔβογγουσε
Ὁ βοριάς, καί ψιλό ἔπεφτε χιόνι

(Ζαλοκιάστας)

Ἔχουμε δυὸ εἰδῶν στίχους ἀναπαιστικούς. Τοὺς ἀπλοὺς ἀναπαιστικούς, σὰν αὐτοὺς ποὺ ἀναφέραμε πῶς πάνω καὶ πῶς ἀποτελοῦνται μονάχα ἀπὸ ἀνάπαιστους:

υ υ — | υ υ — | υ υ — | υ

καὶ τοὺς σύνθετους ἀναπαιστικούς, ὅπου πρὶν ἀπὸ τοὺς ἀνάπαιστους προηγείται μιὰ λαμβική ἀνάκρουση:

υ — | υ υ — | υ υ — | υ υ —

Ζητῶ τὴν χαρὰν πότ' ἔδῶ πότ' ἐκεῖ
Ποῦ εἶναι εἰπέτε μου, ποῦ κατοικεῖ.

(Γαγκαβίης)

Οἱ νεότεροι μεταχειρίστηκαν μὲ πολλὴ ἐπιτυχία αὐτοὺς τοὺς στίχους τοὺς ἑλαφροὺς καὶ χαϊδεφτικούς καὶ δὲ μποροῦμε νὰ βροῦμε καλύτερο παρῆδειγμα ἀπὸ τὴ Βαρκαρόλα τοῦ Μαλακάση:

Μαλάκια, ματάκια, χειλάκια, λαιμοί,
Τραγούδια τρελά στὸ πανάκι ὄλα γύρα,
Στηθάκια ἀναμένα ἀπὸ πόθους κι ἀρμόρια
Τοῦ κόσμου οἱ καιμοί.

Τίποτα ἰδιαιτέρο δὲν ἔχουμε νὰ παρατηρήσουμε στοὺς ρυθμικοὺς τόνους καὶ στὶς τομῆς τοῦ ἀναπαιστικοῦ στίχου. Ὁ ἀριθμὸς τῶν συλλαβῶν ποικίλει ἀπὸ ἕξι σὲ δεκατρεῖς, δηλαδὴ ὁ στίχος μπορεῖ νὰ ἔχει δυὸ ἕως τέσερις ἀνάπαιστους, ἢ ἀνάπαιστους μὲ ἀνάκρουση λαμβική, ἢ κι ἓνα μόνο ἀνάπαιστο μὲ λαμβική ἀνάκρουση:

Ὁμοίως τ' ἀγγελούδια υ — | υ υ — | υ
Ἀνέσπερα ἀστέρια
Τοῦ Πλάστη ἀπ' τὰ χέρια, υ — | υ υ —
Ἐβγαίναν λαμπρά.

(Συλλαβὴς: Ἦ δὴ δυὸ ἀδέσφια.)

Τὸ τραγούδι τῶν Ὁκεανίδων στὸ «Φῶς ποῦ καίει» τοῦ Λήμιου Γανάλια εἶναι γραμμένο σὲ ἀνάπαιστους ἀνισοσύλλαβους, δίχως λαμβική ἀνάκρουση. Δίνουμε γιὰ παρῆδειγμα τὴν πρώτη στροφή τοῦ ἀρμονικοῦ αὐτοῦ τραγουδιοῦ:

Ἄν ταράζοντας γῆ κι οὐρανὸ καὶ πελάγη
νὰ μὲ σέρουνε θέν, ποῦ ἡ καρδιά μου δὲν πάει,
καταιγίδες, βοριάδων θυμοί,
κιάν; τὸ δρόμο μου χάσω, ποῦ φέρνει σὲ σένα,
τρέμουν μέσα στὸ νοῦ μου καὶ σπάνε ἀρραγισμένα
νύχτα μέρα καὶ πάσα στιγμή
τῆς φωνῆς σου οἱ ἀναμένεες φωνιές,
δὲ σὲ χάνω ποτὶς.

Ὁ Μαβίλης μᾶς δίνει σὲ μιὰ μετῆφραση τοῦ Scheley δεκατριῶσύνταβους μετῆφραση στὴν ἑβδομῆ συλλαβὴ καὶ μὲ διπλὴ ἀνάκρουση λαμβική:

υ — | υ υ — | υ υ || υ — | υ υ — | υ

Παράτησ' ἢ Ἀρθέουσα τὸ στρώμα ἀπὸ χιόνια
Κι ἀπ' τ' Ἀκροκεραύνια βουνὰ ροβολᾷ
Καὶ μέσ' ἀπ' τὰ σύγνεφα, γκρεμοὺς καὶ κοιτῶνια
Ἦς βρούσες, κοπάδι τῆς λαμπρῆς πιαλαῆ.

('Αρθέουσα)

Ὁ συνδυασμὸς λαμβῶν καὶ ἀνάπαιστων δίνει μιὰ καινούργια ποικιλία στὸ στίχο. Παίρνουμε στὴν τύχη ἓνα παρῆδειγμα ἀπὸ τὸν Παλαμά, ὅπου ὁ δεκαπεντασύλλαβος παρουσιάζει, ἔπειτα ἀπὸ τὴν τομῆ, τὴν ἀλλαγὴ τοῦ μέτρου, καὶ πότε τὸ πρῶτο ἡμιστίχο εἶναι ἀναπαιστικὸ καὶ τὸ δεύτερο λαμβικὸ, καὶ πότε τὸ ἀντίθετο.

Ἀπὸ κάπου τὰ ξέθαφα μιὰ μέρα ξεχασμένα
Χαρτιὰ σὰ φύλλα κίτρινα, λόγια μισοσβυσμένα
Τοῦ πατέρα μου γράμματα, καὶ ἀγάπης νέο βλαστάρι
Στὴν παιδοῦλα μητέρα μου τάγραφε πρὶν τὴν πάρει.

Μέρος Πέμπτο.

Ἰδιαιτέρες μετρικὲς μορφές— Μίμηση τῶν ἀρχαίων μετρικῶν μορφῶν— Οἱ στίχοι τοῦ Κάλβου— Ὁ ἐλεύθερος στίχος.

Κατὰ τὴν καινούργια μετρικὴ, ποῦ ἔχει γιὰ βᾶση τὸν τόνο, βλέπουμε, ποῦ καὶ ποῦ, σκόρπιες προσπάθειες γιὰ τὴν ἐπαναφορὰ τῆς ἀρχαίας προσωδίας. Τὸ ἀρχαῖο στιχογραφικὸ σύστημα δὲν ἔπαιρε ποτὲ νάναί γνωστὸ καὶ ἀγαπημένον στοὺς γραμματισμένους. Ὡς τὸν ἐντέκατο αἰῶνα βρίσκουμε ἑξάμετρα, λαμβικὰ τρίμετρα, ἀνακροάντια, μὲ πάντα μὲ κίπταιε τάση νὰ ἐκανοποιηθεῖ καὶ τὸ κοινὸ μὲ τὸν ἰσοσυλλαβισμό καὶ μὲ ρυθμικοὺς τόνους ταχτικοὺς στὸ τέλος τῶν στίχων.

Μερικοὶ βυζαντινοὶ ποιητὲς ἐπιχειροῦν νὰ ἐριτάξουν στίχους προσωδιακοὺς μαζὶ καὶ ρυθμικοὺς. Ὁ Μάξιμος Πλανοῦδης στὸ δέκατο τρίτον αἰῶνα διδάσκει τὸ μαθητὴ του Νεοφρῶντι νὰ κάνει στίχους δεκαπεντασύλλαβους ἀπάνω στὰ ἀρχαῖα μέτρα. Ἀπὸ ὅλες ὅμως τὶς ἀρχαῖες προσωδιακὲς μορφές, τὸ λαμβικὸ τρίμετρο ἦταν πάντα τὸ πῶς ἀγαπημένον τῶν γραμματισμένων. Κι ὅμως αὐτὸ τὸ μέτρο δὲ μπορεῖ πῶς νὰ δώσῃ παρὶ ἓνα στίχο πλαστὸ καὶ φέρτικο, γιὰτὶ οὔτε προσωδιακὸς μπορεῖ νὰ εἶναι, ἀραὶ ἢ νεοελληνικὴ μετρικὴ δὲν ἔχει πῶς βραχέα καὶ μακρά, κι οὔτε καὶ ρυθμικὸς, ἀραὶ οἱ τόνοι δὲν πέρτουν ὑποχρεωτικὰ πάνω στὶς ἄρτιες συλλαβὲς τοῦ στίχου.

Ὁ ποιητὴς τοῦ «Γαξίδιον εἰς Ῥωσσίαν» (1708) καταλαβαίνει κι ὁ ἴδιος, πῶς οἱ λαμβῶν του δὲν εἶναι κανονικοὶ καὶ βάζει πάνω ἀπὸ τὸ ἔργο του:

«δὴ στίχων λαμβικῶν ἀτέχνως δὲ καὶ ὄχι κανονικῶν».

Σὺν πολλῶν πόθῳ ἀψάμενοι τῆς σιγάτας
Τέσσαρας ὄρας μακρυθέντες Γιασίου

Οἱ καθαρῶσιναιῖοι δραματοῦργοι βρήκαν τὸ δεκαπεντασύλλαβο πολὺ ἀκατάλληλο γιὰ τὸ θέατρο. Μὲ τὴν ταχτικὴν τοῦ τομῆ στὴν ὄγδοη δὲν εἶχε τὴ ζωηράδα καὶ τὴ ζοῆ, ποῦ εἶναι κύρια στοιχεῖα ἐνὸς δραματικοῦ ἔργου. Νόμισαν πῶς τὸ λαμβικὸ τρίμετρο τῶν ἀρχαίων νὰ προσαρμοζόταν καλύτερα:

Εἰς σκέψεις εἶσαι βυθισμένη, ἄνασσα

(Περναρδάκης, Μερόπη)

Μάταια. Ἡ προσπάθειά τους δὲν εἶχε καμιά ἐπιτυχία. Τὸ πολὺ κοινὸ ἔμεινε ἀδιάφορο, κι ὁ στίχος τους πλαστὸς καὶ κούρος περιφρονήθηκε ἀπὸ τοὺς ἀληθινούς τεχνίτες τοῦ λόγου. Οἱ ρυθμικοὶ τόνοι δὲ συμπέφτουν μὲ τοὺς τόνους τῶν λέξεων, καὶ ἡ ἀπαγγελία τῶν στίχων εἶναι μονότονη καὶ ἀνιαρὴ.

Ὁ Μουσοῦρος στὴ μετάφραση τοῦ τοῦ Δάντε μᾶς δίνει κι αὐτὸς τὸ πλαστὸ αὐτὸ λαμβικὸ τρίμετρο :

Ἐν τῷ μέσῳ τῆς τύφου τοῦ βίου τούτου
Ἐβρέθηεν ἐν σκοτεινῷ τινι δρυμῶνι,
Τῆς γὰρ εὐθείας ὁδοῦ παρεξερτάτην.

Μιὰ ἐπίδραση, ἴσως ξένη, (προβ. Ραγκαβῆ, Μετρικὴ) ἔφερε καὶ τὸ ἀρχαῖο δαχτυλικὸ ἑξάμετρο στὴ νέα στιχουργικὴ.

Ὁ Ραγκαβῆς μᾶς ἔδωσε μιὰ μετάφραση τῆς Ὀδύσειας σὲ στίχους δαχτυλικούς μ' ἕναν τροχαῖο πάντα στὸν ἔχτο πόδι.

Ὁ Ζαλοκώστας μᾶς ἔδωσε κι αὐτὸς δαχτυλικὰ ἑξάμετρα στὰ «Λίχουρα» :

Ἔφαγε τόσους οὐκείους καὶ ξένους ἡ γῆ ἔχει κάτω
Ἔπαθε τόσα ἡ Σῦρος, ἡ Μύκονος ἔβαλεσε τόσον.

Ἀπὸ τοὺς νεότερους ὁ Πορφύρας μᾶς ἔδωσε τὸ στίχο αὐτὸ μὲ τομὴ ἑπειτα ἀπὸ τὴν ἑβδομὴ συλλαβὴ :

Κόκκινα φύλλα χρυσᾶ, χρυσοκόκκινα φύλλα πεπνέμα
— υ υ | — υ υ | — || υ υ | — υ υ | — υ υ | — υ

Αὐτὴ ὅμως ἡ τομὴ στὴν ἀρση μᾶς φέρνει στὴν ἀρχὴ τοῦ δευτέρου ἡμιστίχιου ἕναν ἀνάπαιστο καὶ μᾶς δίνει πῶς πολὺ τὴν ἐντύπωση, πὼς ὁ στίχος ὁλόκληρος εἶναι ἀναπαιστικὸς μὲ ἀνάκρουση μικρὰ :

— | υ υ — | υ υ — || υ υ — | υ υ — | υ υ — | υ

γιατὶ ἀληθινὰ ἡ γλῶσσα μας δὲ μπορεῖ νὰ ἀνεχτεῖ τὸ δαχτυλικὸ ἑξάμετρο χωρὶς τὸν κίντυνο ἢ τῆς ἀλλαγῆς ρυθμοῦ ἢ τῆς μονοτονίας.

Στὸ δέκατο ἔνατο αἰῶνα ὁ Ἄνδρέας Κάλβος (1792—1867) ξεχωρίζει μόνος, δίχως ὀπαδούς, μεγάλος ὅμως μέσα στὴ νεοελληνικὴ στιχουργικὴ. Τὸ ἔργο του πρωτότυπο, δυνατὸ, ἐμπνευσμένο καὶ στοχαστικὸ ἔχει καὶ μιὰ ἀνάλογη τεχντροπία πρωτότυπη. Ὁ στίχος του δὲν ἔχει καμιά σχέση οὔτε μὲ τὴν ἀρχαία προσωδία, οὔτε μὲ τὴν ἐθνικὴ παράδοση, κι οὔτε μὲ τίς καινούργιες τάσεις τῆς ἐποχῆς του.

Ἔχοντας γιὰ παράδειγμα τὴν ἀρχαία προσωδία, δημιουργεῖ ἕνα καινούργιο μέτρο ποὺ ἀνταποκρίνεται στὸ δικό του ποιητικὸ ἰδανικὸ καὶ ποὺ ταιριάζει στὴ γλῶσσα καὶ στὸ ὕφος του. Καταδικάζοντας ὅλες τίς προσπάθειες τῶν σύγχρονων του καὶ μὴ βρῆσκοντας καμιά δημοφιλέστατην πολιτικὴν στίχο, ἀναγνωρίζει γιὰ μόνη ποιητικὴ μορφή ἀληθινὴ ἀποκλειστικὰ μονάχα τὴ δική του. Ὅλο του τὸ μετρικὸ σύστημα βρῆσκειται στὸ τέλος τῶν Ὁδῶν του. Ἡ τεχντροπία του ἔχει βᾶση τὴ χρῆση τῶν τόνων καὶ τῆς συνίξεως καὶ οἱ στίχοι του εἶναι ἑπτασύλλαβοι καὶ πεντασύλλαβοι. Οἱ τόνοι του εἶναι «τελικοὶ» οἱ ὅποιοι εὐρῆσκονται εἰς τὴν ἔκτην τῶν ἑπτασυλλάβων καὶ εἰς τὴν τετάρτην τῶν πεντασυλλάβων, «κύριοι» οἱ ὅποιοι κατεργάζονται τὸ μέλος καὶ τὸ μέτρον καὶ «ἀνέμφοροι» καὶ δὲν συντρέχουσιν εἰς μελοποιεῖαν».

Ἡ τεχντροπία τοῦ Κάλβου ἔμεινε μοναδικὴ στὴν ἱστορία τῆς νεότερης στιχουργικῆς, δίχως ἐξέλιξη καὶ δίχως μιμητὴ.

Σήμερα τὰ νεότερα ρέματα τῆς ποιητικῆς τέχνης στὴν Εὐρώπη βρῆκαν ἐφαρμογὴ καὶ στὴν ἑλληνικὴ στιχουργικὴ. Κάθε ρυθμὸς, ποὺ μὲ τὴ συχνὴ ἐπανάληψη γίνεται μιὰ συνειδησμένη ἐντύπωση, χάνει σιγὰ σιγὰ τὴν πρωτοτυπία του καὶ τίς ἀρχικὲς του ιδιότητες. Κι ὁ καλλιτέχνης, ὅπως τὸ ἄτομο, κι ὅπως ἡ λαϊκὴ μάζα, αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη τῆς ἐξέλιξης, τὴν ἀνάγκη μᾶς οὐκείης μεταβολῆς στὴ ρυθμικὴ μορφή. Ἡ παλαιὰ θεωρία : «Ρυθμὸς ἐστὶ σύστημα ἐκ χρόνων κατὰ τινὰ τάξιν συγκειμένην» ὅπως καὶ ὁ καθουσιασμὸς τοῦ στίχου ἀπὸ τὸ Saint Beuve «Les vers amis de la mémoire sont seuls des vers», ποὺ προϋποθέτει ἕναν στίχο κανονικὸ, δηλαδή στίχο, ὅπου τὸ ταχτικὸ καὶ ὁμοιόμορφο ξαναγύρισμα τοῦ τονισμένου μέρους τοῦ ρυθμοῦ θὰ βοηθοῦσε στὴν εὐκόλη ἀπομνημόνευσή του, αὐτὰ ὅλα ἡ νεότερη στιχουργικὴ τέχνη τὰ γκρέμισε κι ἔστησε τὸ καινούργιο ρυθμικὸ οἰκοδόμημα τοῦ ἐλεύθερου στίχου μὲ τίς ἀπειρες του μορφές καὶ παραλλαγές, ἀπὸ τὸν ἰσοσυλλαβισμὸ δίχως ῥίμα ὡς τὸν ἀκανόνιστο στὴ συλλαβὴ στίχο μὲ ῥίμες καὶ συνήχηση ἐσωτερικὴ καὶ τελικὴ, ὡς τὸν στίχο τὸν ὁλοτελὴ ἐλεύθερο, λυτρωμένο κι ἀπὸ τὸν ῥυθμὸ καὶ ἀπὸ ῥίμες καὶ ἀπὸ ἰσοσυλλαβισμὸ κι ὅπου ὁ ρυθμὸς σὺν μιὰ διαίτησιν μαντέβεται μέσα στὰ λόγια, μέσα στὴ σκέψη τοῦ ποιητῆ. Τέτια εἶναι τίς περισσότερες φρογές τὰ τραγούδια τοῦ Καβάφη ποὺ ἀφήνουν ἀδιάφορο τὸ περισσότερο κοινὸ, γιατί χρειάζεται μιὰ ἐντονη ποιητικὴ διάθεση νὰ τὰ προσέξει ὁ ἀναγνώστης γιὰ νὰ βρεῖ καὶ νὰ νιώσει τὸ κρυμμένο τους ποιητικὸ στοιχεῖο, τὸ ρυθμὸ τῆς συγκίνησης, ποὺ εἶναι βέβαια ἕνα στοιχεῖο σκοτεινὸ καὶ δυσκολοκαθόριστο.

CARLETON W. WASHBURNE

ΤΙ ΚΑΛΟ ΚΑΙ ΤΙ ΚΑΚΟ ΕΧΕΙ Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗ ΡΩΣΙΑ

Ἡ παιδεία σήμερα στὴ Ρωσία εἶναι ἕνας ἔξαιρετικὰ σημαντικὸς συνδυασμὸς ἀπὸ νέα καὶ παλαιὰ στοιχεῖα. Τὰ ρωσικὰ σχολεῖα ἐμπνέονται ἀπὸ ἕνα καινούργιο καὶ προοδευτικὸ πνεῦμα ὅχι μόνον στὶς περισσότερες μέθοδους, παρὰ καὶ στὶς διαφορὲς μορφές τῆς παιδικῆς δράσης καὶ στὴν ἀνασύνταξη τῶν προγραμμάτων. Παρὰ πολλὰ συνήθειες, ποὺ κληροδότησε ἡ παράδοση, σβυστίκανε γιὰ ν' ἀφαιρεθῆ ἡ ἐμπειρικὴ πνεῦμα. Κράτησε ὅμως ἡ Ρωσία τὰ ἐμπόδια τοῦ παλαιοῦ καθεστῶτος μὲ τὸ σχολικὸ ἔλεγχον, τὸν αἰσθητῶς συγκεντρωτικὸ, μὲ τὴν ἀγνοία τῶν ἀτομικῶν διαφορῶν καὶ μὲ τὸ ζῆλον νὰ χύσει ὅλα τὰ μυαλὰ στὸ ἴδιο καλούπι.

Μὰ ἐκεῖνο ποὺ εἶναι ἴσως τὸ πῶς ἀξιοσημεῖωτο, εἶναι ὁ ζωτικὸς ρόλος τῆς σημερινῆς παιδείας στὴ νέα Ρωσία. Κανένας ἄλλος λαὸς δὲν παίρνει περισσότερο

1. Δημοσιεύσαμε τὸ χαρακτηριστικὸ τοῦτο ἄρθρον τοῦ Washburne, ἀνώτερου ἐπιθεωρητῆ τῶν σχολείων τῆς Winnetka, τῆς πολιτείας Illinois στὴν Ἀμερικὴ, γιὰ τὴν κατάστασιν τῆς Παιδείας στὴ Ρωσία. Ὁ Washburne πῆγε στὴ Ρωσία τὸ καλοκαίρι τοῦ 1927 ἀποσταλμένος ἀπὸ τὴ Διεθνικὴ Ἐνώση γιὰ τὴ Νέα Ἀγωγή, εἶδε ὁ ἴδιος μὲ τὰ μάτια του τὰ ρωσικὰ σχολεῖα, μελέτησε τὴν κατάστασιν τῆς Παιδείας καὶ μᾶς ἐκθέτει ἀντικειμενικὰ καὶ ψύχραιμα τίς ἐντυπώσεις του καὶ τὴν κρίσιν του. Ἀξίζει νὰ προσέξουμε ἰδιαίτερα τὸ ἄρθρον γραμμένον ἀπὸ ἕναν οὐδέτερον Ἀμερικανὸν, ποὺ δὲν εἶναι βέβαια κομμουνιστῆς καὶ ποὺ ἀνήκει σὲ μιὰ χώρα ποὺ ἔχει θαυμάσιο ἐκπαιδευτικὸ σύστημα.

στά σοβαρά τὸ ζήτημα τῆς ἀγωγῆς, οὔτε νιώθει τόσο καλά πῶς τὸ υἱριανὸ ἔθνος ἐτοιμάζεται μέσα στὸ σημερινὸ σχολεῖο.

Μᾶς εἶναι ἀδύνατο νὰ δῶσουμε ἐδῶ μιὰ τέλειμ εἰκόνα τῆς ρωσικῆς παιδείας στὸ σύνολο τῆς. Ἡ φροντίδα ποὺ δείχνει ἡ Ρωσία γιὰ τὰ 300.000 ὄρφανά τῆς τὰ σχολεῖα τὰ προσαρτημένα στὰ ἐργοστάσια ἢ δυνατότητα ποὺ δόθηκε στοὺς ἐργάτες νὰ σπουδάζουν τὴ μουσική, τὴν τέχνη καὶ τὴ φιλολογία ὡς ξεχωριστὲς τάξεις, ὅπου οἱ ἠλικιωμένοι ἀγράμματοι παίρνουν σχολικὴ καὶ ἐπαγγελματικὴ μόρφωση ὡς βραδινὲς τάξεις, οἱ βιβλιοθήκες καὶ τὰ ἀναγνωστήρια ποὺ ἀγωνίζονται ἐνάντια στὸν ἀναλφαβητισμὸ τῶν χωρικῶν τὸ μεγάλο «Μορφωτικὸ Ἀνάχτορο» ποὺ μόλις τέλειωσε στὸ Λένινγκραντ αὐτὴ ἡ ὁρμὴ βίου τοῦ ἔθνους πρὸς τὴν ὑγιεινὴ ζωὴ μὲ τοὺς ὑπαίθριους ἀγῶνες τῶν ἐργατῶν, μὲ τοὺς κολυμπητικὸς καὶ λεμβοδρομικοὺς δμίλους, μὲ τὴν ὁργάνωση λ. χ. μιᾶς ἐβδομαΐδας φυσικῆς ἀγωγῆς στὴ Μόσχα τὸν περασμένο Αὐγούστο, μὲ τὴν ἵδρυση Ἰνστιτούτου προστασίας τῆς Μητρότητας καὶ τῆς Παιδικῆς ἡλικίας στὸ Λένινγκραντ τὰ μεγάλα Πανεπιστήμια, ὅπου χιλιάδες σπουδάζουν καὶ παρακολουθοῦν τὶς ἐπιστημονικὰς ἐρευνὰς, ὅλα αὐτὰ καὶ πολλὰ ἄλλα χαρακτηριστικὰ τοῦ συστήματος τῆς ρωσικῆς παιδείας δὲ θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν ἐδῶ. Ἐἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ περιοριστοῦμε στὰ ταχτικά σχολεῖα, στὰ κανονικὰ κρατικὰ σχολεῖα γιὰ παιδιὰ τριῶν ὡς δεκαεπτὰ χρονῶν¹.

Τὰ σχολεῖα αὐτὰ λέγονται «Ἐνιαία Σχολεῖα Ἐργασίας» καὶ ἡ ἀγωγή εἶναι σ' αὐτὰ κοινωνικὴ ἀγωγή.

Ἡ ὁργάνωση τῶν Ἐνιαίων Σχολείων Ἐργασίας πλησιάζει περισσότερο τὰ ἀμερικανικὰ σχολεῖα παρὰ τὰ ἀγγλικά. Τὸ σύστημα τοῦ Ἐνιαίου Σχολείου ἰσχύει γιὰ ὅλα τὰ παιδιὰ. Ἔχει μιὰ ἐνότητα ὁλοσδιόλου ἀπλή: Γιὰ παιδιὰ ἀπὸ 3—8 χρονῶν εἶναι τὸ προπαρασκευαστικὸ σχολεῖο. Ἀπὸ 8 ὡς 12 ἡ πρώτη βαθμίδα, ἀπὸ 12 ὡς 17 ἡ δευτέρα βαθμίδα. Αὐτὴ χωρίζεται σὲ δύο τμήματα. Α' τμήμα γιὰ παιδιὰ ἀπὸ 12 ὡς 15 χρονῶν. Β' τμήμα γιὰ παιδιὰ ἀπὸ 15 ὡς 17. Ἀπὸ 17 ὡς 21 χρονῶν εἶναι τὸ Πανεπιστήμιο.

Ἄς μᾶς ἐπιτραπῆ ἐδῶ μιὰ παρένθεση γιὰ νὰ ποῦμε, πῶς δὲ μᾶς ὠδήγησε κανεὶς στὰ σχολεῖα. Διατρέξαμε μόνονι μίς τρεῖς ἐπαρχίες: Μόσχα, Λένινγκραντ καὶ Νισνὶ—Νοβγκορόδ, καὶ μπιάνημε στὰ σχολεῖα τῶν πόλεων καὶ τῶν χωριῶν μὲ τὴν ὠδήγησα κάποτε ἐνὸς χάστη, σὲ τρόπο ποὺ κανένας δὲ μπόρεσε γιὰ μᾶς κάμει τὸν ὠδηγὸ. Πηγαίναμε παντοῦ μόνονι ἔχοντας συνοδὸ ἕνα μόνονι διεγερτὸ, ἕνα νεαρὸ ἔβραϊὸ ἀγγλοφῶσο. Σχεδὸν ποτὲ δὲν προειδοποιήσαμε ποῦ θὰ πηγαίναμε. Ὅποτε οἱ σχολικὲς μᾶς ἐπισκέψεις ἦσαν ὁλότελα ἀναπάντεχες.

* *

Πιὸ πολὺ μείναμε στὸ προπαρασκευαστικὸ σχολεῖο τῆς Μαλακόφσκα, ἐνὸς χωριοῦ 20 χιλιόμετρα περίπου μακριὰ ἀπὸ τὴ Μόσχα. Τὸ χτίριο, ὅπως τὰ περισσότερα σχολικὰ οἰκήματα τῆς Ρωσίας, ἦταν καινωμένο ἀπὸ μαδέρια, καὶ χωρισμένο σὲ

1. Στὸ ἄρθρο τοῦτο θὰ μιλήσουμε ἀποκλειστικὰ γιὰ τὴν καθαρὴ Ρωσία, ἀφήνοντας κατὰ μέρος τὶς πέντε ἄλλες δημοκρατίες τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως (Λευκὴ Ρωσία, Οὐκρανία, Καύκασος, Τουρκμενιστάν καὶ Οὐζμπεκιστάν). Οἱ πέντε αὐτὲς δημοκρατίες ἴσο γιὰ τὴν παιδεία εἶναι αὐτόνομες, ὅπως καὶ σὲ ἄλλα ἐπίπεδα. Τεῖνουν ὅμως νὰ ἀφομοιωθοῦν μὲ τὸ σύστημα τῆς ρωσικῆς παιδείας.

δύο αἵθουσες. Ἡ μιὰ γιὰ τὰ παιδιὰ πέντε χρονῶν, ἡ ἄλλη γιὰ τὰ παιδιὰ ἕξι χρονῶν. Ἀνάμεσα στὶς δύο αἵθουσες, ἕνα μικρὸ ἐργαστήριο ξυλουργικῆς. Μιὰ ἄλλη αἵθουσα ἀρκετὰ μεγάλη γιὰ τὴ ρυθμικὴ καὶ τὸ χορὸ, μιὰ αἵθουσα λουτροῦ, μιὰ κουζίνα, καὶ ἕνα δωμάτιο γιὰ τὴ δασκάλα. Στὰ περισσότερα σχολεῖα τῶν χωριῶν ὁ δάσκαλος στεγάζεται σ' αὐτὰ. Πίσω ἀπὸ τὸ σχολεῖο ἀπλωνόταν ὁ λαχανόκηπος.

Ὅταν εἰτάσαμε στὸ σχολεῖο, τὰ παιδιὰ ἐργαζόντουσαν στὸν κήπο. Ἐνα παιδάκι πέντε χρονῶν μὲ πῆρε ἀπὸ τὸ χέρι, μὲ ὠδήγησε ἀπὸ πρασιά σὲ πρασιά καὶ μοῦ ἐξηγοῦσε: «Ἐδῶ εἶναι καρότα, ἐδῶ λάχανα, ἐδῶ πατάτες».

— «Ἐἶναι ὁ ἀρχηγὸς τῆς κηπουρικῆς κοινότητος» μοῦ εἶπε ἡ δασκάλα.

Ἡ δασκάλα, Ἄνα Τιμοφουσκάγια, ἐνθουσιαστικὴ, ἔξυπνη, χαριτωμένη. Λίγο δειλὴ, ἀλήθεια, μὰ τόσο γεμάτη ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἐργασία τῆς, ποὺ ξεχνοῦσε πολὺ γρήγορα τὴ δειλία τῆς. Ὅλοι οἱ Ρώσοι δασκάλοι ποὺ συναγτήσαμε μᾶς ἔκαναν καλὴ ἐντύπωση. Ἡ Ἄνα (τὸ οἰκογενειακὸ τῆς ὄνομα μᾶς ἦταν τόσο δύσκολο γὰ τὸ προφέρουμε) μᾶς ὠδήγησε στὸ σχολεῖο καὶ μᾶς ἔδειξε τὰ ἔργα τῶν μαθητῶν. Ὑπῆρχαν ἐκεῖ μετεμορφολογικοὶ χάρτες καὶ κατάλογοι παρουσίας, ποὺ τοὺς τηροῦσανε τὰ παιδιὰ ἔξιλινα κιβώτια καὶ παιγνίδια καμωμένα ἀπὸ τὰ παιδιὰ ἀντικείμενα πλισμένα ἀπὸ πηλὸ καὶ ὅλα τὰ πράματα ποὺ βλέπει κανεὶς σ' ἕνα καλὸ νέο σχολεῖο γιὰ μικρὰ παιδιὰ.

Μᾶς ἔδειξε πῶς διδάσκει τὴν ἀνίγνωση καὶ τὴν ἀριθμητικὴ. Οἱ μέθοδοι τῆς εἶναι νεότερες καὶ καλές.

—Θὰ θέλατε νὰ ἴδετε, πῶς κάνουν τὰ παιδιὰ τὸ ηλιόλουτρο τους;» μᾶς ρωτᾷ ἡ Ἄνα.

«Πέθανε!» Καὶ τὰ εἶδαμε ξιπλωμένα μὲ τὴν κοιλία, γυμνά, πάνω στὰ χόρτα, πλημμυρισμένα ἥλιο. Ὅταν λιούστηκαν ἀρκετὰ, ἡ βοηθὸς τῆς Ἄνας, ἡ Σόνια, τὰ φρόναξε γιὰ τὴν ψυχρολουσία. Κρατοῦσε ἕνα μεγάλο ποτιστήρι μὲ κρύο νερό. Τὰ παιδιὰ κρονοῦσαν μὲ τὴ σειρὰ, ἔπαιτα ἔτρεξαν, παίζοντας καὶ γελώντας, στὸ σχολεῖο, ὅπου σκουπίστηκαν μὲ τὸ πανί τους. Φόρεσαν ἔπειτα τὰ ρούχα τους, κάθισαν στὸ τραπέζι καὶ μᾶς κάλεσαν νὰ δειπνήσουμε μαζί τους. Ἦταν ἕνα φαγητὸ ὑγιεινὸ καὶ ἀρεχτικὸ.

Τὸ σχολεῖο αὐτὸ ἔχει περίπου πενήντα παιδιὰ. Τότε ποὺ περάσαμε ἐμεῖς τὰ μισὰ ἀπ' αὐτὰ ἀπουσίαζαν, γιατί εἶχαν πάει ν' ἀποδώσουν τὴν ἐπίσκεψη σ' ἕνα γειτονικὸ σχολεῖο. Τὸ σχολεῖο τῆς Ἄνας δὲν εἶναι σχολεῖο ἐπίδειξης—σὲ τέτια σχολεῖα δὲν πῆγαμε ποτέ. Μὴ εἶναι ἕνα σχολεῖο πειραματικὸ, καὶ ἡ Ἄνα εἶναι μιὰ δασκάλα καλὰ παρασκευασμένη καὶ ἑξαιρετικὰ ἱκανή.

* *

Ὑστερα ἀπὸ τὸ προπαρασκευαστικὸ σχολεῖο ἔρχεται ἡ πρώτη βαθμίδα μὲ τετράχρονη διάρκεια γιὰ παιδιὰ ἡλικίας ἀπὸ 8 ὡς 11 ἢ 12 χρονῶν. Εἶναι τὸ σχολεῖο ποὺ ἔχει τοὺς περισσότερους μαθητὲς στὴ Ρωσία. Σχεδὸν κάθε χωριὸ ἔχει τὸ σχολεῖο τοῦ τῆς πρώτης βαθμίδας. Κάποτε πολλὰ σχολεῖα συγχωνέβονται γιὰ νὰ ἔξυπηρετήσουν μιὰν ὁμάδα χωριῶν. Τὴν ἐποχὴ τοῦ τσαρισμοῦ τὰ 50% τῶν παιδιῶν τῆς Ρωσίας πῆγαιναν στὸ σχολεῖο*. Ἀπὸ τὸ 1922 ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς ἀυξάνει

* Σ. Μ. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, στὴν Ἑλλάδα ἔχουμε μέσο ὄρο ἀναλφαβητισμοῦ 54%. Δόξα καὶ τιμὴ στὴν «κοιλία τοῦ πολιτισμοῦ».

στά σοβαρά τὸ ζήτημα τῆς ἀγωγῆς, οὔτε νιώθει τόσο καλά πῶς τὸ υἱριανὸ ἔθνος ἐτοιμάζεται μέσα στὸ σημερινὸ σχολεῖο.

Μᾶς εἶναι ἀδύνατο νὰ δώσουμε ἐδῶ μιὰ τέλειμ εἰκόνα τῆς ρωσικῆς παιδείας στὸ σύνολο τῆς. Ἡ φροντίδα ποὺ δείχνει ἡ Ρωσία γιὰ τὰ 300.000 ὄρφανά τῆς τὰ σχολεῖα τὰ προσαρτημένα στὰ ἐργοστάσια ἢ δυνατότητα ποὺ δόθηκε στοὺς ἐργάτες νὰ σπουδάζουν τὴ μουσική, τὴν τέχνη καὶ τὴ φιλολογία ὡς ξεχωριστὲς τάξεις, ὅπου οἱ ἠλικιωμένοι ἀγράμματοι παίρνουν σχολικὴ καὶ ἐπαγγελματικὴ μόρφωση ὡς βραδινὲς τάξεις, οἱ βιβλιοθήκες καὶ τὰ ἀναγνωστήρια ποὺ ἀγωνίζονται ἐνάντια στὸν ἀναλφαβητισμὸ τῶν χωρικῶν τὸ μεγάλο «Μορφωτικὸ Ἀνάχτορο» ποὺ μόλις τέλειωσε στὸ Λένινγκραντ αὐτὴ ἡ ὁρμὴ βίου τοῦ ἔθνους πρὸς τὴν ὑγιεινὴ ζωὴ με τοὺς ὑπαίθριους ἀγῶνες τῶν ἐργατῶν, με τοὺς κολυμπητικὸς καὶ λεμβοδρομικοὺς δμίλους, με τὴν ὁργάνωση λ. χ. μιᾶς ἐβδομαΐδας φυσικῆς ἀγωγῆς στὴ Μόσχα τὸν περασμένο Αὐγουστο, με τὴν ἵδρυση Ἰνστιτούτου προσασιας τῆς Μητρότητας καὶ τῆς Παιδικῆς ἡλικίας στὸ Λένινγκραντ τὰ μεγάλα Πανεπιστήμια, ὅπου χιλιάδες σπουδάζουν καὶ παρακολουθοῦν τὶς ἐπιστημονικὰς ἐρευνὰς, ὅλα αὐτὰ καὶ πολλὰ ἄλλα χαρακτηριστικὰ τοῦ συστήματος τῆς ρωσικῆς παιδείας δὲ θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν ἐδῶ. Ἐίμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ περιοριστοῦμε στὰ ταχτικά σχολεῖα, στὰ κανονικὰ κρατικὰ σχολεῖα γιὰ παιδιὰ τριῶν ὡς δεκαεφτά χρονῶν¹.

Τὰ σχολεῖα αὐτὰ λέγονται «Ἐνιαία Σχολεῖα Ἐργασίας» καὶ ἡ ἀγωγή εἶναι σ' αὐτὰ κοινωνικὴ ἀγωγή.

Ἡ ὁργάνωση τῶν Ἐνιαίων Σχολείων Ἐργασίας πλησιάζει περισσότερο τὰ ἀμερικανικὰ σχολεῖα παρὰ τὰ ἀγγλικά. Τὸ σύστημα τοῦ Ἐνιαίου Σχολείου ἰσχύει γιὰ ὅλα τὰ παιδιὰ. Ἔχει μιὰ ἐνότητα ὁλοσδιόλου ἀπλή: Γιὰ παιδιὰ ἀπὸ 3—8 χρονῶν εἶναι τὸ προπαρασκευαστικὸ σχολεῖο. Ἀπὸ 8 ὡς 12 ἡ πρώτη βαθμίδα, ἀπὸ 12 ὡς 17 ἡ δευτέρα βαθμίδα. Αὐτὴ χωρίζεται σὲ δύο τμήματα. Α' τμήμα γιὰ παιδιὰ ἀπὸ 12 ὡς 15 χρονῶν. Β' τμήμα γιὰ παιδιὰ ἀπὸ 15 ὡς 17. Ἀπὸ 17 ὡς 21 χρονῶν εἶναι τὸ Πανεπιστήμιο.

Ἄς μᾶς ἐπιτραπῆ ἐδῶ μιὰ παρένθεση γιὰ νὰ ποῦμε, πῶς δὲ μᾶς ὠδήγησε κανεὶς στὰ σχολεῖα. Διατρέξαμε μόνονι μίς τρεῖς ἐπαρχίες: Μόσχα, Λένινγκραντ καὶ Νισνὶ—Νοβγκορόδ, καὶ μπιάνημε στὰ σχολεῖα τῶν πόλεων καὶ τῶν χωριῶν με τὴν ὠδήγητα κάποτε ἐνὸς χάστη, σὲ τρόπο ποὺ κανένας δὲ μπόρεσε καὶ μᾶς κάμει τὸν ὠδηγὸ. Πηγαίναμε παντοῦ μόνονι ἔχοντας συνοδὸ ἕνα μόνονι διεγερτὰ, ἕνα νεαρὸ ἔβραϊὸ ἀγγλοφῶσο. Σχεδὸν ποτὲ δὲν προειδοποιήσαμε ποῦ θὰ πηγαίναμε. Ὅποτε οἱ σχολικὲς μᾶς ἐπισκέψεις ἦσαν ὁλότελα ἀναπάντεχες.

* *

Πιὸ πολὺ μείναμε στὸ προπαρασκευαστικὸ σχολεῖο τῆς Μαλακόφσκας, ἐνὸς χωριοῦ 20 χιλιόμετρα περίπου μακριὰ ἀπὸ τὴ Μόσχα. Τὸ χτίριο, ὅπως τὰ περισσότερα σχολικὰ οἰκήματα τῆς Ρωσίας, ἦταν καινωμένο ἀπὸ μαδέρια, καὶ χωρισμένο σὲ

1. Στὸ ἄρθρο τοῦτο θὰ μιλήσουμε ἀποκλειστικὰ γιὰ τὴν καθαρὴ Ρωσία, ἀφήνοντας κατὰ μέρος τὶς πέντε ἄλλες δημοκρατίες τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως (Λευκὴ Ρωσία, Οὐκρανία, Καύκασος, Τουρκμενιστάν καὶ Οὐζμπεκιστάν). Οἱ πέντε αὐτὲς δημοκρατίες ἴσο γιὰ τὴν παιδεία εἶναι αὐτόνομες, ὅπως καὶ σὲ ἄλλα ἐπίπεδα. Τεῖνουν ὅμως νὰ ἀφομοιωθοῦν με τὸ σύστημα τῆς ρωσικῆς παιδείας.

δύο αἵθουσες. Ἡ μιὰ γιὰ τὰ παιδιὰ πέντε χρονῶν, ἡ ἄλλη γιὰ τὰ παιδιὰ ἕξι χρονῶν. Ἀνάμεσα στὶς δύο αἵθουσες, ἕνα μικρὸ ἐργαστήριο ξυλουργικῆς. Μιὰ ἄλλη αἵθουσα ἀρκετὰ μεγάλη γιὰ τὴ ρυθμικὴ καὶ τὸ χορὸ, μιὰ αἵθουσα λουτροῦ, μιὰ κουζίνα, καὶ ἕνα δωμάτιο γιὰ τὴ δασκάλα. Στὰ περισσότερα σχολεῖα τῶν χωριῶν ὁ δάσκαλος στεγάζεται σ' αὐτὰ. Πίσω ἀπὸ τὸ σχολεῖο ἀπλωνόταν ὁ λαχανόκηπος.

Ὅταν εἰτάσαμε στὸ σχολεῖο, τὰ παιδιὰ ἐργαζόντουσαν στὸν κήπο. Ἐνα παιδάκι πέντε χρονῶν με πῆρε ἀπὸ τὸ χέρι, με ὠδήγησε ἀπὸ πρασιά σὲ πρασιά καὶ μοῦ ἐξηγοῦσε: «Ἐδῶ εἶναι καρότα, ἐδῶ λάχανα, ἐδῶ πατάτες».

— «Ἐἶναι ὁ ἀρχηγὸς τῆς κηπουρικῆς κοινότητος» μοῦ εἶπε ἡ δασκάλα.

Ἡ δασκάλα, Ἄνα Τιμοφουσκάγια, ἐνθουσιαστικὴ, ἔξυπνη, χαριτωμένη. Λίγο δειλὴ, ἀλήθεια, μὰ τόσο γεμάτη ἐνδιαφέρο γιὰ τὴν ἐργασία τῆς, ποὺ ξεχνούσε πολὺ γρήγορα τὴ δειλία τῆς. Ὅλοι οἱ Ρώσοι δασκάλοι ποὺ συναγτήσαμε μᾶς ἔκαναν καλὴ ἐντύπωση. Ἡ Ἄνα (τὸ οἰκογενειακὸ τῆς ὄνομα μᾶς ἦταν τόσο δύσκολο γὰ τὸ προφέρουμε) μᾶς ὠδήγησε στὸ σχολεῖο καὶ μᾶς ἔδειξε τὰ ἔργα τῶν μαθητῶν. Ὑπῆρχαν ἐκεῖ μετεμορφολογικοὶ χάρτες καὶ κατάλογοι παρουσίας, ποὺ τοὺς τηροῦσανε τὰ παιδιὰ ἔξιλινα κιβώτια καὶ παιγνίδια καινωμένα ἀπὸ τὰ παιδιὰ ἀντικείμενα πλισμένα ἀπὸ πηλὸ καὶ ὅλα τὰ πράματα ποὺ βλέπει κανεὶς σ' ἕνα καλὸ νέο σχολεῖο γιὰ μικρὰ παιδιὰ.

Μᾶς ἔδειξε πῶς διδάσκει τὴν ἀνίγνωση καὶ τὴν ἀριθμητικὴ. Οἱ μέθοδοι τῆς εἶναι νεότερες καὶ καλές.

— Θὰ θέλατε νὰ ἴδετε, πῶς κάνουν τὰ παιδιὰ τὸ ηλιόλουτρο τους; μᾶς ρωτᾷ ἡ Ἄνα.

«Πέθανε!» Καὶ τὰ εἶδαμε ξιπλωμένα με τὴν καιλιά, γυμνά, πάνω στὰ χόρτα, πλημμυρισμένα ἥλιο. Ὅταν λιούστηκαν ἀρκετὰ, ἡ βοηθὸς τῆς Ἄνας, ἡ Σόνια, τὰ φρόναξε γιὰ τὴν ψυχρολουσία. Κρατοῦσε ἕνα μεγάλο ποτιστήρι με κρύο νερό. Τὰ παιδιὰ κρονοῦσαν με τὴ σειρὰ, ἔπαιτα ἔτρεξαν, παίζοντας καὶ γελώντας, στὸ σχολεῖο, ὅπου σκουπιστήκαν με τὸ πανί τους. Φόρεσαν ἔπειτα τὰ ρούχα τους, κάθισαν στὸ τραπέζι καὶ μᾶς κάλεσαν νὰ δειπνήσουμε μαζί τους. Ἦταν ἕνα φαγητὸ ὑγιεινὸ καὶ ἀρεχτικό.

Τὸ σχολεῖο αὐτὸ ἔχει περίπου πενήντα παιδιὰ. Τότε ποὺ περάσαμε ἐμεῖς τὰ μισὰ ἀπ' αὐτὰ ἀπουσίαζαν, γιατί εἶχαν πάει ν' ἀποδώσουν τὴν ἐπίσκεψη σ' ἕνα γειτονικὸ σχολεῖο. Τὸ σχολεῖο τῆς Ἄνας δὲν εἶναι σχολεῖο ἐπίδειξης— σὲ τέτια σχολεῖα δὲν πῆγαμε ποτέ. Μὴ εἶναι ἕνα σχολεῖο πειραματικὸ, καὶ ἡ Ἄνα εἶναι μιὰ δασκάλα καλὰ παρασκευασμένη καὶ ἔξαιρετικὰ ἱκανή.

* *

Ὑστερα ἀπὸ τὸ προπαρασκευαστικὸ σχολεῖο ἔρχεται ἡ πρώτη βαθμίδα με τετράχρονη διάρκεια γιὰ παιδιὰ ἡλικίας ἀπὸ 8 ὡς 11 ἢ 12 χρονῶν. Εἶναι τὸ σχολεῖο ποὺ ἔχει τοὺς περισσότερους μαθητὲς στὴ Ρωσία. Σχεδὸν κάθε χωριὸ ἔχει τὸ σχολεῖο του τῆς πρώτης βαθμίδας. Κάποτε κολλὰ σχολεῖα συγχωνέβονται γιὰ νὰ ἔξυπηρετήσουν μιὰν ὁμάδα χωριῶν. Τὴν ἐποχὴ τοῦ τσαρισμοῦ τὰ 50% τῶν παιδιῶν τῆς Ρωσίας πῆγαιναν στὸ σχολεῖο*. Ἀπὸ τὸ 1922 ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς ἀξιάζει

* Σ. Μ. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, στὴν Ἑλλάδα ἔχουμε μέσο ὄρο ἀναλφαβητισμοῦ 54%. Δόξα καὶ τιμὴ στὴν «κοιτίδα τοῦ πολιτισμοῦ».

αδιάκοπα και σήμερα έφτασε στα 70 ως 85 % . Οι μαθητές ακολουθούν τρία ή τέσσερα χρόνια (ή τουλάχιστο ένα μέρος κάθε χρονιάς) τα σχολεία της πρώτης βαθμίδας.

Έπιτρέψτε μου να σας περιγράψω ένα από τα πιο πρωτόγονα σχολεία της πρώτης βαθμίδας, που επισκευτήκαμε. Είχαμε διασχίσει το Νέβραμ' ένα ατρόπλοιο, σχεδόν ως την πηγή του (τη λίμνη Λιαντόγκκι) και είχαμε αποβιβαστεί στο Πίτζεχ, σ' ένα χωριουδάκι που το είχαμε σημαδέψει στο χάρτη. Αφού επισκευτήκαμε εκεί το σχολείο, μās ήρθε ή επιθυμία να επισκευτούμε κάποιο απόμερο χωριό. Ένα νεαρό παιδί μās πέρασε από το ποτάμι, ενώ ήμεις υποχρεωθήκαμε ν' αδειάζουμε μ' ένα νενεκέ από τη βάρκα το νερό που έριχναν αποπάνω τα κύματα. Στην άλλη όχθη, αφού επισκευτήκαμε το σχολείο του χωριού Άνερκοε, κατορθώσαμε να πείσουμε ένα χωρικό να ξέρει το άμεισίζι του, να ρίξει σ' αυτό λίγο σιρό και να μās οδηγήσει μέσα από κάμπους διάση και γεματές στο Γκόρι, ένα χωριό που βρίσκεται έξω από κάθε υδροδρομική γραμμή και μακριά από κάθε πλωτό ποτάμι.

Με έκπληξη μās είδε ή δασκάλα ξυπόλυτους και φάνηκε πολύ φιλόξενη. Μās έδειξε τα έργα των παιδιών, τ' εργαστήρια τους, όπου είχαν κάνει χαριτωμένα παιγνίδια, τα σχέδια τους, τα χειροτεχνήματα τους και, το σπουδαιότερο, την έκθεση του επιθεωρητή. Είχε έρθει στο σχολείο μόνο μια φορά, μιά είχε μείνει εκεί τρεις μέρες!

Η έκθεση του έλεγε πολλά. Έκανε συστάσεις σχετικές με το χτίριο και το έδαφος και συστάσεις σχετικές με τις διδαχτικές μέθοδες. «Τα παιδιά σας, έγγραφε, δεν έχουν ποικιλία στα παιγνίδια τους. Κάνουν πάντα τα ίδια υπαίθρια παιγνίδια. Το δελτίο 18 θα σας δείξει τα μέσα για να εφαρμόσετε το σύστημα της ατομίας των μαθητών. Την ώρα των συζητήσεων σας, τα παιδιά μιλούν πολύ μεταξύ τους. Δώστε τους ευκαιρίες να κάνουν πιο μεγάλες εκθέσεις. Το δελτίο 40 θα σας βοηθήσει να βρείτε τα κέντρα ενδιαφέροντος για την τέταρτη τάξη κ.λ.π.»

Στο σχολείο αυτό, όπως και σ' όλα τα σχολεία, φαίνεται όλο το ενδιαφέρον που ή Ρωσία δείχνει για την υγεία. Πίνακες χρεμασμένοι με τη φροντίδα των παιδιών στους τοίχους δείχνουν τα πνεμόνια και τους πόρους. Εικόνες με άπλοδες κανόνες οικιακής υγιεινής: «Η μητέρα μου σκουπίζει με σκούπα βρεμένη».—«Η μητέρα μου καθαρίζει τα πιάτα, ποτήρια, πηρούνια, με νερό ζεστό» κλπ.

Η δασκάλα μās προσφέρει τσάι. Έπειτα ανοίγουμε μια ζωνρή συνομιλία με τον άντρα της, που είναι μέλος του τοπικού Σοβιέτ, ενώ την ώρα αυτή ή μικρή κόρη τους παίζει γύρω μας. Κατόπι σηκωθήκαμε και φύγαμε, περνώντας πάλι την πεδιάδα ως το Μγα, απ' όπου ένα μικρό σκοτεινό τριώνο φωτισμένο με κεριά μās έφερε στο Λένινγκραντ.

* *

Η δεύτερη βαθμίδα είναι χωρισμένη σε δυο τμήματα. Το Α' τμήμα είναι τριώνο για παιδιά 12, 13 και 14 χρονών. Το Β' τμήμα για παιδιά από 15 ως 17 χρονών. Η ουσιαστική διαφορά ανάμεσα στα δυο αυτά τμήματα είναι πως τα κέντρα ενδιαφέροντος του πρώτου προετοιμάζουν την επαγγελματική διδασκαλία του δεύτερου. Και στα δυο αυτά τμήματα, τα 70% της σχολικής ημέρας είναι αφιερωμένα στη διανοητική εργασία κι αυτό γίνεται και στα πέντε χρόνια.

Κάθε σχολείο της δεύτερης βαθμίδας στεγάζει γενικά τις τάξεις της πρώτης βαθμίδας. Έτσι πραγματώνεται μέσα σ' ένα χρόνο το έναίο σχολείο εργασίας. Κάποτε το Β' τμήμα της δεύτερης βαθμίδας λείπει και τα σχολεία έχουν έφτά χρόνια.

Ο αριθμός των σχολείων αυτών με συνολική φρότηση 7 και 9 χρόνων δεν είναι ακόμη ίσως χρειάζεται. Γι' αυτό όρισμένος αριθμός μαθητών της πρώτης βαθμίδας διαλέγεται από τους δασκάλους για να περάσει στη δεύτερη βαθμίδα. Δε γίνονται ποτέ εξετάσεις—οι ελαττώσιμες εξετάσεις σ' ανώτερα σχολεία ή στο Πανεπιστήμιο έχουν άλλοτελι καταργηθεί. Ο δάσκαλος διαλέγει το παιδί ή τα παιδιά που δείχνουν τη μεγαλύτερη ικανότητα για μια εργασία ανώτερου βαθμού. Άμα όμως υπάρχει ισότητα στις διανοητικές ικανότητες, προτιμούν πάντα τα φτωχά παιδιά των εργατών ή χωρικών.

Ποιά αντίθεση ανάμεσα στα σχολεία αυτά και στο μεγαλόπρεπο οικοδόμημα που εγκαινιάστηκε τελευταία στο Λένινγκραντ και που θα περιγράψω με δυο λόγια.

Είναι χωρισμένο με μπeton άρμε κι οι χοντροί τοίχοι του φαίνονται σαν ν' άφηθούν τους αιώνες. Έχει διάφορα εργαστήρια, μαγειρεία, ραφεία, αίθουσες γυμναστικής και λουτρού και άστεροσκοπείο ακόμη. Το καθέτι είναι στερεό, άπλό, καλοκαμωμένο. Έχτος από το πλουσιότατο ιδιωτικό Λύκειο του Άμστερνταμ και το άλλοκοτο σχολείο μās μεταλεφτικής επαρχίας του Minnesota, δεν είχα ιδεί ποτέ μου πιο όμοιο σχολείο για τη μέση παιδεία.

* *

Στο προπαρασκευαστικό σχολείο, στην πρώτη βαθμίδα και στο Α' τμήμα της δεύτερης βαθμίδας τα ρωσικά σχολεία χρησιμοποιούν το λεγόμενο σύστημα των «complexes», ή συγκεντρωτικών κύκλων ενδιαφέροντος. Ένα μόνο θέμα αποτελεί το κέντρο της μελέτης. Γύρω απ' αυτό δημιουργείται μια δλόκληρη σειρά σχολικές εργασίες. Στην άρχή όλα τα θέματα βγαίνουν από αυτά τα κέντρα ενδιαφέροντος. Τώρα έχουν προστέσει ταχτική σχολική εργασία και κανονικές άσκησης.

Η «ύγεια» λ. χ. χρησιμέπει για κέντρο μελέτης σε μια ομάδα παιδιά. Με το θέμα λοιπόν αυτό στα χωριά μελετούν τους υγιεινούς όρους και κάνουν μια σχετική έκθεση, που θα χρησιμέπει για βάση αναγνωσμάτων και μελετών πάνω στην κοινωνική επιστήμη και την υγιεινή. Το μεγαλύτερο μέρος της σχολικής εργασίας στην περίοδο αυτή θα στρέφεται γύρω από το ζήτημα της «υγείας». Έπειτα θα έρθει το θέμα της «εργασίας» και κατόπι με τη σειρά τους άλλα.

Η έκλογή των θεμάτων για τα «κέντρα ενδιαφέροντος» γίνεται στη Μόσχα. Όλη ή παιδεία στη Ρωσία είναι άυστηρά συγκεντρωμένη στο Έπιτροπάτο της Παιδείας, που λέγεται Ναρκομπρός. Το Ναρκομπρός αποφασίζει κάθε χρονιά ποιά «κέντρα» θα μελετηθούν, πόσος καιρός θ' αφιερωθεί στις τεχνικές εργασίες, ποιο είδος επαγγελματική διδασκαλία πρέπει να δοθεί στο Β' τμήμα της δεύτερης βαθμίδας κ.τ.λ. Με λίγα λόγια αυτό κανονίζει την πορεία όλων των σχολείων όλης της χώρας. Κανονίζει την πορεία τους, αφήνει όμως ως τόσο ως ένα βαθμό κάποια άυτονομία και λεφτεριά. Σ' αυτή τη συγκεντρωτικότητα της έξουσας, ή Ρωσία συγγενέπει με τη Γ'αλλία και την ξεπερνάει μάλιστα—αντίθετα με τη λεφτεριά που υπάρχει σήμερα στα σχολεία της Γερμανίας, της Άγγλίας και της Αμερικής.

"Όλα τὰ παιδιὰ φοιτοῦν στὸ κρατικὸ σχολεῖο. Τὰ ἰδιωτικά, καὶ παλὸν περισσό-
τερο τὰ κατηχητικὰ σχολεῖα ἀπαγορεύονται ἀσπληρῶς. Τὸ Κράτος ἀποδίνει μεγάλη
σπουδαιότητα στὰ σχολεῖα του καὶ δὲν ἐπιτρέπει στὸν καθέναν ν' ἀναμιχθεῖ μὲ τὴν
παιδεία. Ἡ νέα γενεὰ πρέπει νὰ εἶναι κομμουνιστικὴ σὲ ἀναλογία 100 %.

"Όλη ἡ διδασκαλία, ὅλη ἡ κοινωνικὴ ἐπιστήμη γενικῶς εἶναι προσιναυατισμένη
πρὸς αὐτὸ τὸ σκοπὸ. Κι ἡ φιλολογία καὶ ὅλα γενικῶς τὰ ἀναγνώσματα εἶναι μὲ
ἐπιμέλεια διαλεγμένα, ἔτσι ποὺ νὰ φαίνεται μιὰ μόνη πλευρὰ: ἡ πύλη τῆς ἐργατι-
κῆς τάξης κάτω ἀπὸ τὴν τρομερὴ ἐξουσία τοῦ καπιταλισμοῦ, ἡ τελικὴ ἀπολύτρωση
τῆς μὲ τὴν ἐπανόσταση. Ἐξυψώνεται ἡ ἀξία τῆς ἐργασίας. Τὸ ἀτομικὸ κέρδος
καταδικάζεται.

"Ὁ ἔλεγχος στὴν παιδεία εἶναι ἀσπληρῶς συγκεντρωτικὸς. Τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὰ
πειραματικὰ σχολεῖα. Πιστέψω πὺς κανένας ἄλλο ἔθνος στὸν κόσμο ἐξτὸς ἀπὸ τὴν
Ρωσίαν δὲν ἔχει δικαί του πειραματικὰ σχολεῖα καθὼς ἐπίσης καὶ δικαί του παιδα-
γωγικὸ σύστημα. Τὰ σχολεῖα αὐτὰ ἔχουν σκοπὸ νὰ λύσιν ὀρισμένα προβλήματα,
καὶ τὰ συμπεράσματα τους καθορίζουν τὰ προγράμματα καὶ τίς μεθόδους ποὺ δημο-
σιεύονται ἀπὸ τὸ Ναυκομάρως. Ἄς θυμηθοῦμε πὺς τὸ σχολεῖο τῆς "Ανας ἦταν
πειραματικὸ. Ἐίχε σκοπὸ νὰ ἀνακαλύψει ἀ' τρεῖς χρόνιαν ἂν τὰ παιδιὰ ἔχουν μεγα-
λύτερον ἐνδιαφέρον γιὰ ὀμαδικὰ ἢ γιὰ τὴν ἀτομικὴ ἐργασία. Στὴ μὴ κρίση τοῦ
πειραματισμοῦ καθὲ παιδί ἔχει ἕναν ἀτομικὸ κῆλο, μὴ παίρνει μέρος καὶ ὁ ἕνας
κῆλο ὀμαδικό. Σὲ ποιὸν ἀπὸ τοὺς δυὸ θεὸ δείξει περισσότερο ἐνδιαφέρον; Παρατη-
ροῦν προσεχτικῶς καὶ κρατῶν σημειώσεις. Συγκεντρώνουν καθὲ μῆνα τίς παρα-
τηρήσεις αὐτῆς καὶ τίς στέλνουν πρὸς τὸ Ναυκομάρως. Οἱ σχολικοὶ ἐπιθεωρητῆς ἐπι-
σκέπτονται τὸ πειραματικὸ αὐτὸ σχολεῖο, καθὼς καὶ τὰ ἄλλα, προσκαλοῦν τοὺς
δασκάλους σὲ συνέδρια, ἐξετάζουν τὰ ἀποτελέσματα καὶ καταγράφουν ὁδηγίες
καὶ συστάσεις.

Τὸ πρόγραμμα τῶν ρωσικῶν σχολείων εἶναι συγκεντρωτικὸ, ὅχι ὅπως ἀμε-
τάβλητο. Ἀναθεωρεῖται συχνά.

"Ὅπως ἐκτίθει ἕνα μόνον πρόγραμμα καὶ μιὰ μόνη μέθοδος γιὰ ὅλα τὰ ρω-
σικὰ σχολεῖα, ἔτσι καὶ οἱ ἀτομικὲς διαφορῆς ποὺ ὑπάρχουν ἀνάμεσα στὰ παιδιὰ
δὲ λογαριάζονται. Παρατηρήσαμε πὺς δὲ λογαριάζουν σχεδὸν διόλου τίς πνευμα-
τικὲς διαφορῆς τῶν παιδιῶν. Στὰ ἐξοχικὰ σχολεῖα, ποὺ διακρίνουν μιὰ μόνον αἴθου-
σα, τὰ παιδιὰ χωρίζονται σὲ δυὸ τάξεις, γιὰ τὸν ὅτι δάσκαλος δὲ μπορεῖ νὰ ἐργαστεῖ
παντόχρονα μὲ περισσότερους ἀπὸ δυὸ τάξεις.

Αὐτὸ εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ σημεῖα, ὅπου ἡ Ρωσία μένει παλὸν πίσω. Περίπου
25% ἀπὸ τὰ σχολεῖα τῆς πρώτης καὶ τῆς δεύτης βαθμίδας ἔχουν ἕνα εἶδος
Dalton Plan, μὴ τὸ στοιχεῖο ποὺ ἀποδίνει τὴν ἀτομικὴ πρόοδο ἔχει σβῆσει.

Στὴ μέθοδος τῶν συγκεντρωτικῶν κλάσων ἐνδιαφέροντος ἡ Ρωσία χρησιμο-
ποιεῖ μερικὰ στοιχεῖα τῆς νέας παιδαγωγικῆς. Οἱ χειρτεχνικὲς ἐργασίαι εἶναι ἀρ-
κετὰ προοδεύουσες. Στὰ πειραματικὰ σχολεῖα ἡ παιδεία εἶναι ἀξιοθαύμαστη. "Όλα
τὰ σχολεῖα ἔχουν τὸ σύστημα τῆς μεθυστικῆς ἀυτονομίας. Στὴ θέση τῶν παρθε-
μένων καὶ ἀφηρημένων θεμάτων ἔχουν βάλει θέματα πρακτικὰ: ὕγιεινὴ, σημασία
καὶ ἀξία τῆς ἐργασίας, γνώση τοῦ Κράτους καὶ τῶν προσβλημάτων του. Ἄπ' αὐτὴ
τὴν ἄποψη ἡ Ρωσία εἶναι ἀναμφισβήτητη ἢ πρὸ προοδεύουσας γένους τοῦ κόσμου. Σχε-

δὸν βλεπὲς οἱ χῶρες μποροῦν νὰ παρουσιάσουν μερικὰ σχολεῖα πρὸ προοδεύουσας ἀπὸ
τὰ σχολεῖα τῆς Ρωσίας. Μὰ καμμιὴ μεγάλη χώρα δὲ μπορεῖ νὰ παρουσιάσει, ὅπως
ἡ Ρωσία, ἕνα ὁλόκληρον καινούργιον σύστημα δημόσιων σχολείων, ἕνα σύστημα ποὺ
νὰ περιλαμβάνει τόσα στοιχεῖα μεταμόρφωσης καὶ προόδου.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μερὴ ἡ συγκεντρωτικὴ τῆς παιδείας στὴ Ρωσία, κίον
ἀκόμη τὴ θεωροῦσαμε σὲν κατὰ προσωρινὸ ποὺ βγήκε ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τῶν περι-
στάσεων, ὁλοένα γίνεται ἐμπόδιο στὴν πρόοδο. Ἡ παραγνώριση τῶν ἀτομικῶν
διαφορῶν στὰ παιδιὰ εἶναι περιζήτου.

Τὸ νὰ χορταίνον τὰ παιδιὰ κομμουνισμὸ καὶ ὕλισμὸ φαίνεται ἐγκληματικὸ
σὲ πολλοὺς ἀπὸ μῆς. Εἶναι ἀλήθεια πὺς ὅλες οἱ χῶρες κίον τὸ ἴδιο λάθος σὲ
μεγαλύτερον ἢ μικρότερον βαθμὸ. Τὰ σχολεῖα τῆς Ἀμερικῆς προσπαθοῦν νὰ βέ-
λουν μέσα στὴν ψυχὴ τῶν παιδιῶν τὸ σέβασμὸ πρὸς τὸ σύνταγμα καὶ πρὸς τὴν
κυβερνητικὴν μας μορφή. Τὰ παιδιὰ στὴν Ἀγγλία πρέπει νὰ ψέλνουν τὸ «ὁ Θεὸς
ἔς ἀόζει τὸ βασιλεῖον» καὶ νὰ παίρνουν μέρος στὶς σχολικὲς προσευχῆς. Σ' ὅλες
τίς καπιταλιστικὲς χῶρες τὰ μαθαίνουν νὰ σέβονται τὴν ἀτομικὴ ἰδιοκτησία. Μὲ
λίγα λόγια, κατηχοῦν τὰ παιδιὰ μῆς στὸ δικὸν μας σύστημα πολιτισμοῦ μὲ
τὴν ἴδια φροντίδα, ἂν ὅχι μὲ τὸν ἴδιον ἔπλο καὶ μὲ τὴν ἴδιαν ἀριστοσύνη, ὅπως
καὶ στὴ Ρωσία. Μὰ ἡ νῦν παιδαγωγικὴ μῆς προτρέπει νὰ παρατήσουμε αὐτὴν τὴν
προπαγάνδα καὶ νὰ μιλήσουμε τὰ παιδιὰ νὰ παρατηροῦν καὶ τίς δυὸ ἄριες καθὲ
ζητήματος, νὰ σκέπτονται μόνον τους. Ἡ Ρωσία παρουσιάζοντας στὰ παιδιὰ τῆς
μὴ μόνοπλευρὴ ἱστορία καὶ μὴ μόνοπλευρὴ φιλολογία, συμμεχεῖ μὲ τίς δυνάμεις
τῆς παιδαγωγικῆς παραδόσεως καὶ ὅχι μὲ τὴν πρόοδο.

Ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις τὰ σχολεῖα τῆς Ρωσίας εἶναι καθυστερημένα. Οἱ δα-
σκάλοι ἔχουν ἐπαγγελματικὴ καὶ γενικὴ μόρφωση κατώτερη ἀπὸ τὸ μέσον ὄρον
τῆς μόρφωσης τῶν ἀμερικανικῶν δασκάλων, παλὸν κατώτερη ἀπὸ τὴν μόρφωση ποὺ
ἔχουν οἱ ἀμερικανικοὶ δασκάλοι τῶν πόλεων ἢ οἱ δασκάλοι τῆς Ἀγγλίας ἢ τῆς Ἑδ-
ρώπης. Ἡ παιδεία δὲν εἶναι ἀκόμη οὐσιαστικῶς ὑποχρεωτικὴ στὴ Ρωσία. Πολλὰ
παιδιὰ κίον στὰ σχολεῖα μόνον μερικὸν μῆνα τὸ χρόνο, καὶ ἡ διάρκεια τῆς ἀγωγῆς
τους εἶναι μόνον τρίχρονη ἢ τετρίχρονη. Μόνον ἕνα μέρος σχετικῶς μικρὸ ἀπὸ τοὺς
μαθητῆς μπορεῖ νὰ προχωρήσει ὡς τὰ σχολεῖα τῆς δεύτης βαθμίδας. Ἡ ὕλικὴ
κατάσταση εἶναι ἐλαττωματικὴ. Πολλὰ σχολικὰ χεῖρια εἶναι παλιὰ καὶ φτωχά. Μὰ
πολλὰς ἀπ' αὐτῆς τίς ἑλλείψεις χροιστοῦνται στὴ δυστυχία τοῦ ἔθνους καὶ στὴν ἔθνο-
ρικὴ καθυστερημένη κατάσταση, ποὺ παρουσιάζει τὸ ἔθνος πρὸν ἀπὸ τὸν πόλεμον.
Τώρα ἐπιθυμοῦν μὲ ἐπιμονὴν νὰ συμπληρώσουν τίς ἑλλείψεις αὐτῆς, χίον κα-
νούργια σχολεῖα, ἐπιθεωροῦν τὰ παλιὰ. "Ὅσο ἂν εὐτοχεῖ ὕλικὰ ἡ Ρωσία, τόσο
οἱ ἑλλείψεις, ποὺ χροιστοῦνται στὴ φτώχεια, ἂν ἐξομαρτίζονται.

Μὰ ὁ κίνετος τῆς συγκεντρωτικῆς, ἢ παραμέληση τῆς ἀτομικῆς τοῦ
παιδιοῦ, ἢ μόνοπλευρὴ παιδεία εἶναι ἐλαττώματα συντηρημένα μὲ τὸ σημερινὸ
σχολικὸ σύστημα. Χωρὶς ἀμφισβητοῦν νὰ ἐξομαρτίζον, καὶ δὲν εἶδον κα-
νένας σημεῖο ποὺ νὰ δείχνει, πὺς ἂν γίνει αὐτὸ.

"Ὅπως ὁ ὕλικὸς μόνοπλευρὸς χαρακτήρας τῆς παιδείας στὴ Ρωσία πα-
ρουσιάζει ἕνα μεγάλο πλεονέκτημα. Ὁ λαὸς δίνει μεγάλη σημασία στὰ σχολεῖα του.
Στὴν Ἀμερικὴ καὶ στὴν Ἑλῶπη, πιστέψω, ὁ κοινὸς πολίτης καθὼς καὶ ὁ
νομοθέτης στὸ Κοινοβούλιον μόνον ἐπιποθετικῶς καταγίνονται μὲ τὰ σχολεῖα. Κι αὐ-
τὸς ὁ νόμος Fisher μῆπως ἔχει ἐφαρμοστεῖ παντοῦ στὴν Ἀγγλία; Σὲ μερικὲς πα-

"Όλα τὰ παιδιά φοιτοῦν στὸ κρατικὸ σχολεῖο. Τὰ ἰδιωτικά, καὶ πολὺ περισσό-
τερο τὰ κατηχητικὰ σχολεῖα ἀπαγορεύονται αὐστηρῶς. Τὸ Κράτος ἀποδίδει μεγάλη
σπουδαιότητα στὰ σχολεῖα τοῦ καὶ δὲν ἐπιτρέπει στὸν καθένα ν' ἀναμιχθεῖ μὲ τὴν
παιδεία. Ἡ νέα γενεὰ πρέπει νὰ εἶναι κοινοβουλευτικὴ σὲ ἀναλογία 100 %.

"Όλη ἡ διδασκαλία, ὅλη ἡ κοινωνικὴ ἐπιστήμη γενικὰ εἶναι προσημιωτισμένη
πρὸς αὐτὸ τὸ σκοπὸ. Κι ἡ φιλολογία καὶ ὅλα γενικὰ τὰ ἀναγνώσματα εἶναι μὲ
ἐπιμέλεια διαλεγμένα, ἔτσι ποὺ νὰ φαίνεται μιὰ μόνη πλευρὰ: ἡ πάλιν τῆς ἐργασι-
κῆς τάξης κάτω ἀπὸ τὴν τρομερὴ ἐξουσία τοῦ καπιταλισμοῦ, ἡ τελικὴ ἀπολύτρωση
τῆς μὲ τὴν ἐπανόσταση. Ἐξυψώνεται ἡ ἀξία τῆς ἐργασίας. Τὸ ἀτομικὸ κέρδος
καταδικάζεται.

"Ὁ ἔλεγχος στὴν παιδεία εἶναι αὐστηρῶς συγκεντρωτικὸς. Τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὰ
πειραματικὰ σχολεῖα. Πιστέβω πὸς κανένα ἄλλο ἔθνος στὴν γῆνι ἐχθὸς ἀπὸ τὴ
Ρωσία δὲν ἔχει δικαίωμα πειραματικὰ σχολεῖα καθὼς εἴσως καὶ δικὸν τῶν παιδα-
γωγικῶν σὺστημα. Τὰ σχολεῖα αὐτὰ ἔχουν σκοπὸ νὰ λύσων ὁρισμένα προβλήματα,
καὶ τὰ συμπεριφορὰ τους καθορίζουν τὰ προγράμματα καὶ τὲς μεθόδους ποὺ δημο-
σιεύονται ἀπὸ τὸ Ναυκομπρὸς. Ἄς θυμηθῶμε πὸς τὸ σχολεῖο τῆς Ἄνας ἦταν
πειραματικὸ. Εἶχε σκοπὸ νὰ ἀνακαλύψει σὲ τρία χρόνια ἂν τὰ παιδιά ἔχουν μεγα-
λύτερο ἐνδιαφέρον γιὰ ὁμαδικὰς ἢ γιὰ τὴν ἀτομικὴ ἐργασία. Στὴ μιὰ φάση τοῦ
πειραματισμοῦ κάθε παιδί ἔχει ἕνα ἀτομικὸ κῆρο, μὲ παίρνει μέρος καὶ σ' ἕνα
κῆρο ὁμαδικὰ. Σὲ ποιὸν ἀπὸ τοὺς δύο θὰ δώσει περισσότερο ἐνδιαφέρον; Παρατη-
ροῦν προσεχτικὰ καὶ κρατιῶνε σημειώσεις. Συγκεντρώνουν κάθε μῆνα τὲς παρα-
τηρήσεις αὐτὰς καὶ τὲς στέλνουν στὸ Ναυκομπρὸς. Οἱ σχολικοὶ διευθυνταὶ ἐπι-
σκέπτονται τὸ πειραματικὸ αὐτὸ σχολεῖο, καθὼς καὶ τὰ ἄλλα, προσκαλοῦν τοὺς
δισκάλους σὲ συνέδρια, ἐξετάζουν τὰ ἀποτελέσματα καὶ καταγγέλλουν ὁδηγίαι
καὶ συστάσεις.

Τὸ πρόγραμμα τῶν ρωσικῶν σχολείων εἶναι συγκεντρωτικὸ, ὅχι ὅπως ἀμε-
ταίβητο. Ἀναθεωρεῖται συχνά.

"Ὅπως ὑπάρχει ἕνα μόνο πρόγραμμα καὶ μιὰ μόνη μέθοδος γιὰ ὅλα τὰ ρω-
σικὰ σχολεῖα, ἔτσι καὶ οἱ ἀτομικὰς διαφορὰς ποὺ ὑπάρχουν ἀνιῶνται στὰ παιδιά
δὲ λογαριάζονται. Παρατηρήσαμε πὸς δὲ λογαριάζουν σχεδὸν διῶλον τὲς πνευμα-
τικὰς διαφορὰς τῶν παιδιῶν. Στὰ ἐξοχικὰ σχολεῖα, ποὺ διαβέβαιον μιὰ μόνο αἴθου-
σα, τὰ παιδιά χωρίζονται σὲ δύο τάξεις, γιὰτὶ ὁ δισκάλος δὲ μπορεῖ νὰ ἐργαστεῖ
ταυτόχρονα μὲ περισσότερους ἀπὸ δύο τάξεις.

Αὐτὸ εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ σημεῖα, ὅπου ἡ Ρωσία μένει καλὸ πίσω. Περίπου
25% ἀπὸ τὰ σχολεῖα τῆς πρώτης καὶ τῆς δεύτερης βαθμίδας ἔχουν ἕνα εἶδος
Dalton Plan, μὲ τὸ στοιχεῖο ποὺ ἀποδίδει τὴν ἀτομικὴν πρόοδον ἔχει σβυστεῖ.

Στὴ μέθοδος τῶν συγκεντρωτικῶν κλάδων ἐνδιαφέροντος ἡ Ρωσία χρησιμο-
ποιεῖ μερικὰ στοιχεῖα τῆς νέας παιδαγωγικῆς. Οἱ χειροτεχνικὰς ἐργασίαι εἶναι ἀρ-
κετὰ προσδεμένες. Στὰ πειραματικὰ σχολεῖα ἡ παιδεία εἶναι ἀξιοθαύμαστη. "Όλα
τὰ σχολεῖα ἔχουν τὸ σὺστημα τῆς μαθητικῆς αὐτονομίας. Στὴ θέκη τῶν παραδο-
μένων καὶ ἀφηρημένων θεμάτων ἔχουν βάλει θέματα πρακτικά: ὕγιεινὴ, σημασία
καὶ ἀξία τῆς ἐργασίας, γνώση τοῦ Κράτους καὶ τῶν προβλημάτων του. Ἄπ' αὐτὴ
τὴν ἄποψη ἡ Ρωσία εἶναι ἀναμφισβήτητος ἢ πὸς προσδεμένη γῆνι τοῦ κόσμου. Σχε-

δὸν ὅλες οἱ χῶρες μποροῦν νὰ παρουσιάσων μερικὰ σχολεῖα πὸς προσδετικὰ ἀπὸ
τὰ σχολεῖα τῆς Ρωσίας. Μὲ καμμιὰ μεγάλη χῶρα δὲ μπορεῖ νὰ παρουσιάσει, ὅπως
ἡ Ρωσία, ἕνα ὁλοκλήρως καινούργιον σὺστημα δημοσίων σχολείων, ἕνα σὺστημα ποὺ
νὰ περικλείει τὸν στοιχεῖο μεταμόρφωσης καὶ προόδου.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μερὶα ἡ συγκεντρωτικὸτητα τῆς παιδείας στὴ Ρωσία, καὶ
ἀκόμη τὴ θεωρήσαμε σὲν κατὰ προσωρινὸ ποὺ βγήκε ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τῶν περι-
στάσεων, ὁλοκλήρως γίνεται ἐμπόδιον στὴν πρόοδον. Ἡ παραγνώριση τῶν ἀτομικῶν
διαφορῶν στὰ παιδιά εἶναι παρὰλογον.

Τὸ νὰ χωρταῖνον τὰ παιδιά κοινοβουλευτικὰ καὶ ἔλθῃν φαίνεται ἐγκληματικὸ
σὲ πολλοὺς ἀπὸ μῆς. Εἶναι ἀλήθεια πὸς ὅλες οἱ χῶρες κάνουν τὸ ἴδιο λάθος σὲ
μεγαλύτερον ἢ μικρότερον βαθμῶς. Τὰ σχολεῖα τῆς Ἀμερικῆς προσπαθοῦν νὰ βιά-
λουν μέσα στὴν ψυχὴ τῶν παιδιῶν τὸ σεβασμὸ πρὸς τὸ σὺνταγμα καὶ πρὸς τὴν
αἰθερητικὴν μὲς μορφή. Τὰ παιδιά στὴν Ἀγγλία πρέπει νὰ ψέλθων τὸ «ὁ Θεὸς
ἔσ' ἀσέξει τὸ βασίλειον» καὶ νὰ παίρνουν μέρος στὲς σχολικὰς προσευχὰς. Σ' ὅλες
τὲς καπιταλιστικὰς χῶρες τὰ μαθαίνουν νὰ σέβονται τὴν ἀτομικὴν ἰδιοκτησίαν. Μὲ
ἄλλα λόγια, καταγγέλλουν τὰ παιδιά μὲς στὸ δικὸν μὲς σὺστημα πολιτισμοῦ μὲ
τὴν ἴδια φροντίδα, ἂν ὅχι μὲ τὸν ἴδιον ἔθλον καὶ μὲ τὴν ἴδιαν ἀφοσίωσιν, ὅπως
καὶ στὴ Ρωσία. Μὲ ἡ νέα παιδαγωγικὴ μὲς προτρέπει νὰ παρατήσων αὐτὴ τὴν
προπαγάνδα καὶ νὰ μάθων τὰ παιδιά νὰ παρατηροῦν καὶ τὲς δύο ἄψεις κάθε
ζητήματος, νὰ σκέπτονται μόνον τοὺς. Ἡ Ρωσία παρουσιάζοντας στὰ παιδιά τῆς
μιὰ μονόπλευρὴ ἱστορίαν καὶ μιὰ μονόπλευρὴν φιλολογίαν, συμμαχεῖ μὲ τὲς δυνάμεις
τῆς παιδαγωγικῆς παραδόσεως καὶ ὅχι μὲ τὴν πρόοδον.

Ἀπὸ πολλὰς ἄποψεις τὰ σχολεῖα τῆς Ρωσίας εἶναι καθυστερημένα. Οἱ δι-
σκάλοι ἔχουν ἐπαγγελματικὴν καὶ γενικὴν μόρφωσιν κατώτερην ἀπὸ τὸ μέσον ὅρον
τῆς μόρφωσης τῶν ἀμερικανῶν δισκάλων, πολὺ κατώτερην ἀπὸ τὴν μόρφωσιν ποὺ
ἔχουν οἱ ἀμερικανικοὶ δισκάλου τῶν πόλεων ἢ οἱ δισκάλου τῆς Ἀγγλίας ἢ τῆς Γερ-
μανίας. Ἡ παιδεία δὲν εἶναι ἀκόμη σὺστηματικὰ ὑποχρεωτικὴ στὴ Ρωσία. Πολλὰ
παιδιά πίνε ἀπὸ σχολεῖο μόνον μερικὰς μῆνας τὸ χρόνο, καὶ ἡ διάρκεια τῆς ἀγωγῆς
τοὺς εἶναι μόνο τρίμηνη ἢ τετράμηνη. Μόνον ἕνα μέρος σχετικὰ μικρὸ ἀπὸ τοὺς
μαθητὰς μπορεῖ νὰ προχωρήσει ὡς τὸ σχολεῖο τῆς δεύτερης βαθμίδας. Ἡ ὅλικὴ
κατάστασις εἶναι ἐλαττωματικὴ. Πολλὰ σχολικὰ χίρουν εἶναι πάλιν καὶ φτωχὰ. Μὲ
πολλὰς ἄπ' αὐτὰς τὲς ἑλλείψεις χρονοσῶνται στὴν δυστυχίαν τοῦ ἔθνους καὶ στὴν ἐξου-
ρευτικὴν καθυστέρησιν κατὰστάσιν, ποὺ παρουσιάζει τὸ ἔθνος πρὸς ἀπὸ τὸν πόλεμον.
Τώρα ἐπιθυμοῦν μὲ ἐπιταχύνει νὰ συμπληρώσων τὲς ἑλλείψεις αὐτὰς, χέττων και-
νούργια σχολεῖα, ἐπιδιορθοῦνον τὰ παλαιὰ. "Όσο θὰ εὐτυχεῖ ὅλικα ἡ Ρωσία, τόσο
οἱ ἑλλείψεις, ποὺ χρονοσῶνται στὴν φτώχειαν, θὰ ἐξαφανίζονται.

Μὲ ὁ κίνετος τῆς συγκεντρωτικῆς, ἢ παραμέλησις τῆς ἀτομικῆς τοῦ
παιδιῶν, ἢ μονόπλευρὴν παιδείαν εἶναι ἐλαττωματικὰ συνυφασμένα μὲ τὸ σημερινὸ
σχολικὸ σὺστημα. Χωρὶς ἀμφιβολίαν μποροῦν νὰ ξεριζωθοῦν, μὲ δὲν εἶδμε και-
νὴν σημαδίαν ποὺ νὰ δίδεται, πὸς θὰ γίνει αὐτὸ.

Ἐπίσης ὁ ὁλοκλήρως μονόπλευρος χαραχτήρας τῆς παιδείας στὴ Ρωσία πα-
ρουσιάζει ἕνα μεγάλο πνευνοκίνητον. "Ὁ καὶ δίνει μεγάλη σημασίαν στὰ σχολεῖα του.
Στὴν Ἀμερικὴν καὶ στὴν Γερμανίαν, πιστέβω, ὁ κοινὸς πολίτης καθὼς καὶ ὁ
νομαστικὸς στὸ Κινοβούλιον μόνον ἐπισημαστικὰ καταγγέλλονται μὲ τὰ σχολεῖα. Κι αὐ-
τὸς ὁ νόμος Fisher μῆπως ἔχει ἐπισημαστικὰ παντοῦ στὴν Ἀγγλίαν; Σὲ μερικὰς πο-

λιτείες της Αμερικής το σχολικό ζήτημα χρησιμοποιείται στις πολιτικές προσωπικότητες σαν ποδοσφαιρικό παιχνίδι. *«Άλλοιτι Βουλές και νομοθετικὸν ἄγροισιν ἀλάτεια τὰ σχολεία. Ἀδτι ὅμως τὰ πρίματα δι' μαροσὶν νὰ γίνονν στή Ρωσία.»*

Ἡ Ρωσία βλέπει στή σχολεία της τὸ ἴδιον της τὸ μέλλον. Ἀπὸ τὴν ἐπιτυχία ἢ τὴν ἀποτυχία τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ της συστήματος εἶναι ἐξαρτημένη ἡ ἐπιτυχία ἢ ἡ ἀποτυχία τοῦ κοινοβιοσμοῦ καὶ αὐτῆς τῆς σοβιετικῆς κυβέρνησης. Ἡ Ρωσία ἔχει γιὰ τὴν παιδεία ἓνα ζῆλο θεομό. Σκέφτομα πὼς ἂν τὰ ἄλλα ἔθνη τοῦ κόσμου δεῖξουν μιὰ μέρα τὸν ἴδιον ζῆλο, τότε μέσα σὲ δημόσια σχολεία θ' ἀρχίσει νὰ πραγματοποιετα τὸ μέλλον τοῦ κόσμου.

ΓΙΑΝΗ ΣΙΔΕΡΗ

Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΡΙΖΟΣ ΡΑΓΚΑΒΗΣ¹

Ἡ κείνος ὅμως, πὸν φαίνεται ἡ καρδιά μου, ἄμα συλλογίζομα τὴ ζωή του καὶ τὴ δριάζη του, ἐκείνος πὸν τὸν λυπάμα καὶ πολὺ εἶναι ὁ Ἀλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβῆς, ὁ πρῶτος συνειδητὸς καθαρσφουσιάνος, πὸν ἀναίγει στὸ θέατρο τις πόρτες γιὰ νὰ μποῦν οἱ χειρότερες ἰδέες, πὸν μποροῦν νὰ προσβάλλουν τὴ ζωή τοῦ ἀνθρώπου.

Γενήθηκε ἀπὸ γονεῖς ἀριστοκρατές, πὸν τὸς βίωσαν ἡ δυστυχία νὰ συγγενέβουν μὲ ἡγεμόνες καὶ μὲ πρίγκιπες. Ἔζησε τὰ πρῶτα του χρόνια ἄχι καὶ τόσο ἡμορφια. Ὁ πατέρας του τὸν θεοσοῦσε ἀπὸ μικρὸ πὼς ἦταν προσηρισμένος νὰ γίνε σπουδαῖος, γιὰ νὰ βοηθήσει καὶ αὐτὸς τὴν πατριδα του νὰ ξαναγίνε ἐλεύτερη καὶ μεγάλη. Καὶ ὁ παιρικός πόθος αὐτός, ἀλήθεια, εἶναι φυσικός καὶ δικαιολογημένος. Ὅμοιος τὸ κακὸ εἶναι πὸν ὁ πατέρας δὲν τὸ ἀνάθρεψε τὸ παιδί του μὲ τὸν τρόπο πὸν θὰ ἦταν ὁ καλύτερος γιὰ νὰ πετύχει τὸ σκοπὸ του, παρὶ εἶχε τὴν ἰδέα, σύμφωνα ἄλλοιτε μὲ τὴν ἐποχή καὶ τὸ βυζαντινισμὸ του, πὼς τὸ παιδί του ἦταν προσηρισμένο νὰ δριάζε σὲ μιὰν ἀξίως χαρισμένη ἀπὸ τὸς ἀρχαῖους Ἑλληνας. Εἶναι πολὺ φορικό νὰ βλέπει κανεὶς ἓνα ἀγορῖκα μικρὸ νὰ τοῦ διδίσχουν τὸν «Πεντηγορικό» τοῦ Ἰσοκράτη, τὸν «Περικλή» τοῦ Πλωτάρχου, σὲ λίγο τὸ Λογγίνο καὶ πρὶν γίνε ἔρημος νὰ κίνει ἀνάθραη τοῦ Κίεντ.

Συνείδησε καὶ αὐτὸς καὶ βοηθημένος καὶ ἀπὸ τὸ φυσικό του γέμισε τὸ κεφάλι του μὲ ἄλιον τὸν εἰδῶν τις γνώσεις, πὸν δὲν τις μεταχειρσφιστηκε καθόλου στή ζωή του. Τὸν ἔαταλαν στή Γερμανία νὰ σπουδίσαι ἀξιοματικὸς καὶ ὅταν γύρισε στήν ἐλευτερωμένη Ἑλλάδα πολὺ λίγο χρησιμοποιήσε τις σπουδές του, καὶ πάνε χαμένες ὄλες του οἱ ἐπιτυχίες σὲ μαθήματα τῆς στρετιωτικῆς σχολῆς. Τοῦ ρούφρησε ὄλη του τὴ δροσιὰ καὶ τοῦ τὴν ἔερανε ἡ μάθηση του. Καυχίεται κίσλας γιὰ τὴ μόρφωση του αὐτὴ στ' «Ἀπομνημονεύματα» του καὶ δὲν πάθει νὰ περιγράφει πὼς ἔλυσε τοῦτο τὸ δύσκολο πρόβλημα ἢ πὼς ἀπιστόμωσε τὸν τὰδε μαθηματικό ἢ πὼς ἔκανε κάποιον θεολόγο στήν Ἀγγλία νὰ τὰ χάσει σὲ μιὰ σοβαρότατη συζήτηση, ἔπου ἔλαβε μέρος καὶ αὐτός. Ἔζησε ἀπὸ μικρὸς μέσα σ' ἓνα περιβάλλο

1. Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν τρίτη δριλία τοῦ κ. Σιδέρη γιὰ τὴ νεοελληνική θεατρική λογοτεχνία ἀπὸ τὸ 1800 ὄς τὸ 1860.

μὲ υπερβολική αὐστηρότητα καὶ μὲ ἀλόγιατη τυπικότητα. Εἶναι νὰ γελίαι κανεὶς μὲ τὴν κομική μεγαλοπρῖπεια πὸν ζῶσαν οἱ ἡγεμόνες τῆς Βλαχίας. Μέσα τοὺλάχιστο στ' «Ἀπομνημονεύματα» τοῦ Ραγκαβῆ μοιζῶν αὐτοὶ οἱ ἡγεμόνες σὺν μικρὸ παιδί, πὸν παίζονν τοὺς βιαιλιάνες καὶ τὸ παρακίνουν μὲ τὴν αὐτοκρατορική τους περσοχία.

Ἀντιοῦρησε λοιπὸν τὴν μέρα στὸν πὸν ἄγρο στρατόνα καὶ ὄλες οἱ θεαῖδες του καὶ ὄλοι του οἱ συγγενεῖς ἦσαν μεγάλοι καὶ σπουδαῖοι. Καυχίεται γι' αὐτὴ του τὴν καταγωγή καὶ ὄς τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του θυμάται τὰ πὸν ἀπλά καὶ τυπικὸ λόγια, πὸν τοῦ εἶπε ὁ Ὀθωνας, καὶ ποζίρει καὶ φουσκίονε, ἐπειδὴ τὸν ἔχτισε ὁ βιαιλιάν.

Ἄν εἶδε ὁ ἄτομος κανεὶς δροσιὰ στὶς σπουδές του, μικρὸς δταν ἦταν μαθητῆς στὸ Βουκουρέστι, εἶχε δῖσκαλο τὸ Γενάδιο, πὸν εἶχε ὀνομάσει «Γελάδιο» τὸν Ἀλέξανδρο «... παρσφιδῶν τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα καὶ προτιμῶντα νὰ γελῆ μᾶλλον ἢ νὰ σπουδίσῃ», ὄπως λέει γιὰ τὸν ἑαυτοῦ του (Ἀπομν. σελ. 78α). Πὼς μπορεῖ μὲ τέτοια καλομαρῖφια νὰ μὴ γίνε κανεὶς κρὸς καὶ παγομένος; Καὶ πραγματικὸ δὲν βετιζέει πὸν ἀλαδρῶ καὶ πὸν ἄσχημο καὶ πὸν παγορὸ ἔφος ἀπὸ τοῦ Ἀλ. Ρίζου Ραγκαβῆ. Στ' «Ἀπομνημονεύματα» του πολλές φορές θυμίζει τὸν Ξεσοφόντα, τὸν πὸν ἀδισκίησε συγγραφέα τῆς κλασικῆς ἐποχῆς, ὄπως στὶς φράσεις: «Ἐνταῦθα διηροδύνημα ἀμέσως εἰς τοῦ Προξένου τῆς Ἑλλάδος Κου Μάνου, ἀδελφῶ τοῦ γαμηροῦ τοῦ Κου Ἀργυροπαῦλου. Καὶ δὲν εἶρομεν αὐτὸν οἰκιδεῖ ἄλλαι, κατὰ στρεγγίλιον του, ἄντας προειδοποιημένου, ἔτύχαμε πείσης δεξιοσοειας. Καὶ ἔν ἄλλοις νεῖνις Ἰομαῖς καλὴ τὴν ἄην, μᾶλλον δὲ ἡ ἐδσταλῆς, προσέδρομα ἀμέσως φέρσασα τὸν παιδῶν νεατῆρα...» «Ἐντε δ' ἀνέβην εἰς τὴν Γερουσιαν, ἔφρον αὐτὴν πῆρη. Ὀδῖς ἀπὴν καὶ πικνὸ ἦσαν ἐκίσης τ' ἀκροατῆρι» (σελ. 403 β).

Γράφει ὄχι «κίσις» ἀρχαῖκα, ἀλλὰ κατῶντας καὶθε συνήθεια τοῦ προφορικού λόγου, ἄλλαι νὰ γοῖρη ὄπως φρεναλάταν πὼς εἶναι σωστό νὰ γράφουμε, στρεγγίμενοι στῶς ἀρχαῖους. Ἐτσι μὲ παρουσιάζει κίτι φράσεις, πὸν εἶναι νὰ τραβίαι κανεὶς τὰ μαζιά του καὶ νὰ θλίβηαι γιὰ τὰ πρῶτα στίγματα τῆς θεατρικῆς καθαρσφωσίας. Στὸ «Ἰῆμα τοῦ Κοιτροῦλη» (Ἀπαντα Δ' τόμος σελ. 283) λέει:

Ὁ! κίσις! Ἀλλάζει βλέπεις δύσκολο
τὸ αἶμα ἔσπασε εἰς ὀπορσφικὸν ἰζῶς!

Ἄλλοῦ πάλι λέει: «Ὁ τότε πρῆσφης τῆς Ἰρωσίας... καὶ τὸν ἐπισκεπτόμεθα συνεχῶς καὶ ἔρομῖμεθα πολλῶις παρ' αὐτοῦ καὶ τὰ ἐσπέρας συναναστροφόμεθα...» Ἄλλοῦ πάλι λέει: «...περὶ αὐτῶν ἔγνορῖζαν τὰ ἐπόμενα προηροῦμενα» ἢ «ὁ Γεώργιος ἦν δε φεύγντα...» (Ἀπομν. σ. 289) ἢ «...τὸ ἐν Αἰγίνη ἀρσφανοτροφείον, τὸ μέγα κατῶστημα, ὃ εἶχεν ἰδρῶση ὁ Κυβερνήτης εἰς κατιγῶριον τῶν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας λυτρομένων ἀρσφανῶν» (Ἀπομν. σ. 368α).

Ἄν σημειώσασμε αὐτές τις φράσεις γιὰ νὰ τὸν κακολογήσουμε, πικρὰ γιὰ νὰ δεῖξουμε πὼς κανονικά προσπαθοῦσε νὰ γράφει τὴ γλώσσα του τὴν καθαρσφουσιάνικη. Γιατὶ κίαν θὰ θέλαμε νὰ τὸν κακολογήσουμε, δὲ θὰ ἦταν καὶ τόσο εἶκολο, ἐπειδὴ ὁ ἴδιος εἶναι ἀσύγκριτος ἄμα κακολογεῖ, ἢ καλύτερα, ἄμα κοτσομπολέβει: «...Κατὰ τὸ γέμμα δὲ καὶ τὴν ἐσπερῖδα τοῦ κ. Λαγγενῆ ἔγνορῖσθην καὶ μετὰ τοῦ Προσπέρου Μερομιαίου, τοῦ χαρισιατῶ γάλλου μυθιστοριογράφου, ὄστις δμως

τάτε υπό τῆς πολιτικῆς μάλλον ἀπηγολεῖτο, κατέχων θέσιν ἰδιαιτέρου γραμματέως παρὰ τῷ προέδρῳ Ναπολέοντι, μεθ' οὗ, ὡς γνωστόν, καὶ μὴ ὁμολογούμεναι στεναὶ συγγενικαὶ σχέσεις τὸν συνέδευον...» (Ἀπομν. σελ. 197β). «Ὁ ἀνύποπτος ἀναγνώστης τί δὲ μπορεῖ νὰ υποθέσῃ μ' αὐτὲς τίς «μὴ ὁμολογούμενες συγγενικὲς σχέσεις» :

Σ' ὅλη του τὴ ζωὴ ἔκανε παραπολιτὴ ἐπαγγέλματα καὶ ὅλα τὰ ἔβγαλε, ὅπως τὸ λέει μόνος του, πέρα καὶ τ' ἀνύψωσε καίθε φορὰ ἴσαμε τὸ πῶς ζήλευτὸ σημεῖο. Ἐγινε ἀκόμη καὶ δημοτικὸς σύμβουλος καὶ ἔδωσε καὶ σοφὰ ἀξέδια καὶ γιὰ τὴν ἔδρευση τῆς Ἀθήνας. Ἐνδιαφερόταν καὶ γιὰ τίς φιλικῆς, ἔγινε διευθυντῆς τοῦ ἔθνικοῦ τυπογραφείου, καθηγητῆς στὸ Πανεπιστήμιο, ὑπουργός, πρεσβεφτῆς καὶ τόσα ἄλλα. Θὰ ἦταν λοιπὸν ὁ κατάλογος αὐτῶς μισός, ἂν δὲ γινόταν καὶ ποιητῆς, ἀφοῦ καὶ ἀπὸ μικρὸς ἤξερε πὸς στιχομωτοῦσαν καὶ οἱ παντέροι ἠγεμόνες τῆς Βλαχίας! Ὅπως λοιπὸν ἦταν ἀκατάστατος καὶ καλὸς ἀνώτατος ἐπαύλληλος, καίθε φορὰ πὸς τοῦ ἀναθέτανε καίτι, φουσκὸ εἶναι πὸς προσπαθῆσαι μὲ προσημύτηρη πρόκοπή νὰ δουλέψῃ καὶ τὴν Πόλην, πὸς τὴν ἀνιέθει δὲ ὁ ἴδιος στὸν ἑαυτὸ του. Ἔτσι μᾶς ἔχουν μείνει ἄπειροι τόμοι μὲ τὰ ἔργα του, καὶ τὰ ἔχει τυπώσῃ κόλας μὲ περιστὴ ἐπιμέλειαν. Τὸ πῶς αὐτῶν καὶ αὐτὸς γιὰ χρέος τὸν νὰ γράφῃ γιὰ νὰ πᾶει ἔμπρὸς τὸ ἔθνος. Τὸ λέει καὶ ὁ ἴδιος: «Ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἠσθαινόμην ὡς τινα ἐνδύμωζον καὶ δυσυπερνίκητον τούτου (νὰ γράφῃ δηλαδὴ φιλολογοικῶς) ἀνάγκην, ὀρμώμην προσέτι καὶ ἔκ τῆς ἰδέας, ὅτι ἡ ἀναστασία Ἑλλὰς ἔπαρτο ν' ἀποδείξῃ τὴν ὑπεροχὴν αὐτῆς ἐν τῷ πολιτικῷ, ἑνδοκνηστικῷ προσημύτην καὶ τὴν φιλολογοίαν, καὶ ἐφρόνον ὅτι πᾶς ὁ ὠλισθηρὸς δυνάμεις ἔπαρτο νὰ γράφῃ, ἵνα ὅσον τίχμων παλαιολογισασθῶν καὶ ἡμῶν αἱ πηγὰ τοῦ ἔθνικοῦ φωτισμοῦ...» (Ἀπομν. σελ. 183α). Εἶναι ἀπίστευτὸ πὸς μέσῃ στ' «Ἀπομνημονεύματα» του, δύο χοντροὶ τόμοι, δὲ μιλάει γιὰ θέατρο καὶ ὁλοκλήρως περιώτερο ἀπ' ἴσου μιλάει γιὰ τίς ἄλλες του δουλιές. Κι ἕως ἔργου τόσα θεατρικὰ ἔργα καὶ ἔβγαλε καὶ πὸς ὅποιος ἀγάπησε τὸ θέατρο δὲ μιλάει παρὰ μονόχα γιὰ θέατρο. Μὰ ὁ Ἀλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβῆς δὲν ἀγίασσε τίποτε στὴ ζωὴ του καὶ δὲν τὸν ἔβγαλεν ἀληθινὰ καμιά ἰδέα. Νόμιζε καὶ αὐτὸς πὸς ποιητὴ θὰ εἶπαι μοιάντω στὰ δριλιὰ καὶ στὶς θάλασσες καὶ εἶχε τὴν ἰδέαν, πὸς ὅποιος γράφῃ στίχους εἶναι ἀνθρώπος σπουδαιότερος καὶ πὸς διαισθητός. Στὸ Νεώκλειο τοῦκαισε μὴ φουσκὸ εἶναι αὐτὸ στὴν ἐκπονησιὰ πὸς «εἶχε δὲ αὐτὸν τὸ πλεονέκτημα ὅτι ἐπέβλεπον ἐκ περιώτης τὰς ὕψους ἐκτάσεις τοῦ Ἀργολικοῦ κόλπου καὶ τὰς γλοφίνας τοῦ πεδίου τοῦ Ἀργαίου καὶ ἡ λαμπρὰ αὐτῆς θέα τὸν διέβλεπεν εἰς τοῦμαι» (Ἀπομν. σελ. 287α).

Ὁ τρίτος καὶ ὁ τέταρτος τόμος τῶν «Ἀπάντων» του εἶναι καὶ πρωτότυπα θεατρικὰ του ἔργα, «ὁ Δούκας», «ἡ Φρουρῆ», «ὁ Μηχανὴ τῆς Ἀρχοντοῦλας», «ἡ Παρμαζιὴ», «ὁ Γάμος τοῦ Κοιτωβῆ» καὶ τὸ «Ὅπως ἔπισηκε». Εἶναι γραμμένα μὲ μέτρο λαμπρὸ ἢ στὸ δεξιαπεντασύλλαβον διάστιχο, καὶ τὰ μεταχειρίζεται μὲ τὸν πὸς χειρῶν τὸν τρόπο, καὶ σὲ μὴ γλιόσῃ πὸς εἶναι ἕνωμα μπλεγμένη καὶ πὸς παρὰδείγματα, καὶ σημεῖωσανε παρὰαίτια. Καὶ καίθε δὲν τὸν σιτριώζει στὸ γράφῃ καμιά φουσκὴ ἀνάγκη, δὲ μπορεῖ νὰ ἴδῃ τίποτε μισύτηρο καὶ πραγματικὸ. Μιλάει γιὰ ὅλα τὰ αἰσθητικὰ καὶ γιὰ ὅλα τὰ περιστατικὰ πὸς ἔχει ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν πὸς ἄπειρο τρόπο. Φανερά, ὡς παρατηρήσαμε καὶ στὴν κομωδία του «Ὅπως ἔπισηκε» τὸν θεωροῦναι ἡ ἰδέα πὸς ἡ θρησκεία μᾶς εἶναι χορήγη καὶ ὠφέλιμη. Μὲ γιὰ τὸν καὶ μὲ χορὰ του ἡ ἰδέα του!

Ὡς τίσο ἕως δὲ μπορεῖ καὶ ὁλοκλήρως νὰ μᾶς πείσει πὸς πραγματικὰ πιστέβει, καὶ μοιᾶζει πὸς πὸς μὲ Φουσκὸ πὸς μὲ ἀληθινὸ χριστιανὸ. Σ' αὐτὸ φουσκὸ φουσκὸ πὸς πὸς τὸ ὅτι δὲν ἦταν ἱκανὸς νὰ γράφῃ τίποτε σιωστὸ, παρὰ τὸ ὅτι δὲν πίστεβε. Ἐμεῖς ἕως μέσῃ στὰ δριλιὰ του βλέπουμε, πὸς δὲ ζωντανέβει καθόλου τὴ θρησκεία, καὶν πίστεβε ἢ δὲν πίστεβε εἶναι δουλιὰ πὸς θὰ τὴν κανονίσει μόνος του στὴ δεύτερη παρουσία. Πάντα ἐπιλέγειαι κανεῖς ἴμα τὸν διαβάζει νὰ καμῶνεται πὸς βροσκαται πὸς κατάνουξη θρησκευτικῆ. Σὺν καὶ πὸς ποιητῆς ρεζιλέβει τὸ θέμα πὸς πᾶναι αὐτὸ χρέος του.

Στὸ «Δούκας» ἕως νέος βασιλιάς θέλει νὰ παντρευτῆ μὴ πριγκίπισσα, καὶ ἕως τὴν ἔχει πρώτη ἐκδέσση. Τὸ γάμο αὐτὸ δὲν τὸν ἐπιτρέπει καθόλου ἡ θρησκεία καὶ οἱ κανόνες τῆς. Ὁ Ἀγίατος λοιπὸν, ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Πατριάρχου, στ' ὄνομα τῆς θρησκείας τοῦ ἐναντιώνεται ἄγρια καὶ πεισματικὰ καὶ δὲν τοῦς ἀφήνει νὰ παντρευτῶν. Ἡ τρίτη πράξη κλείνει μὲ τοῦς στίχους αὐτοῦ πὸς τοῦς λέει ὁ Ἀγίατος:

Ἡ ἀπάντησι

Ἰδοὺ αὐτῆ! Ἀνοίγει τὰς ἀγκύλας τῆς
ἢ ἐκκλησίαι τῷ μετανοήσαντι.
Φουσκὸ καὶ σιτριώζει τὸν διατάζοντα
τὸν δ' ἐν τῇ ἀμαρτία τραχυνόμενον
ὡς φουσκὸν ἀποκλέβει πρὸςβατον.
Ἄν δὲ τὸς ἀποστῶν αἶσθη κομωδία,
τὴν κατὰβίλλει, εἰ καὶ αὐτὸν φέρωσιν,
ἢ γλοφίνας φορμαῖα ἢ ἔξ οὐρανοῦ
τὸν πὸς ἀποστῶν κατὰφύρασι.

Καὶ φανεροῦναι κανεῖς, πὸς αὐτῆ ἡ ἀντίθεση τοῦ βασιλιά μὲ τὸν ἀρχιεπισκοπὸν θὰ γενήσῃ παρὰαίτια καὶ νέος ἀφουσκὸς γιὰ συγκίνηση. Ὅμως ὄλος αὐτὸς ὁ τσακωτὸς σιτριώζεται καὶ χάνεται αἰδικα. Οἱ Φουσκὸ πολιτοκοῦν τὴν Πόλη, κατὰστρέφεται τὸ κράτος καὶ ὅλη τὸν ἡ ἔγναι εἶναι ὁ γάμος καὶ οἱ κανόνες τῆς ἐκκλησίας. Κι ἂς μὴ νομίσει κανεῖς πὸς αὐτὸ τὸ ζήτημα τὸ ἔχει ὁ Ραγκαβῆς γιὰ τραγικὸ στοιχεῖο γιὰ νὰ σατυροῦναι τοῦς Βουζαντινοῦς. Ἴσα ἴσα τὸ ἔχει στὰ σοβάρια του καὶ τοῦ ἀρθεῖ αὐτὸς ὁ κομωδίας γιὰ τὸ συνικέσιο. Ἀὐ μᾶς ἀνασταίνει τὴν ἐποχὴ, καὶ ἡ ἐκκλησία τραχυνόμενον μὲ τὸ κράτος, παρὰ μᾶς πνίγει μέσῃ σὲ φουσκὸτατες σιτριώδες. Κι σιτριώζει χορηγίβει καθόλου ὁ γάμος γιὰ νὰ προχωρήσει τὸ ἔργο στὴ δριλιὰ του. Στὴν Δ' πράξη ἐναντιώεται καὶ ὁ γάμος στὴ μέση καὶ εἶναι πὸς ἀστεία, μέσῃ στὴ φουσκὸ αὐτῆ, ἡ σιτριώζει πὸς ὁ νεαρὸς βασιλιάς, πὸς πρὸν τὸν εἶχε ζωγραφίσει γιὰ κομωδία, παίρνει φουσκὸ καὶ ἀφουσκὸ τὴ θρησκεία! Γίνεται τότε λουσκὸς ἄφουσκος, τοῦ ριχνονται ὄλοι, σπᾶνε κεφάλια καὶ μεταφερόμαστε σὲ ταβέρνες, καὶ γίνηκε τσακωτὸς γιὰ τὸ φιλόδοξο. Ἔτσι, τὰ καίθε τους ὄλα φουσκὸνται ἀδικαιολόγητα καὶ ἠλίθια, καὶ κυριαροῦν ἀπάνω σὲ ἀνθρώπους μισερῶδες καὶ κομωδίας.

Προχωρεῖ λοιπὸν ἡ τραγωδία σὲ χελώνη καὶ δημιουργίεται μὴ ἐντύπωση βασιλιά καὶ ἀποπνευματικῆ. Κομωδικοῦτος γίνεται ὁ δραματογράφος μᾶς, ἕνωμα προσπαθεῖ νὰ παρὰαίτια μὴ μὴ καίθε νὰ τριφυλλίσει βασιλιά τὴν ψυχὴ τοῦ ἥρωα του. Ὁ Δούκας—ὁ ρυθμιζόμενος καὶ τὸ κύριο πρὸςαίτια—ἔβγαλε κάποιον δικό του, τὸν Κομωδία, νὰ σατυροῦναι τὸν ἀποκράτορα. Ἐπειδὴ ἕως αὐτὸς δὲν τὰ κατὰφερε, ὀρμᾶει ὁ ἴδιος, μόνος του, καὶ τὸν πνίγει. Βγαίνει ἔξω, καὶ μὲ τὴν ἐντύπωση τῆς

δαλοφάνιες που τον ταράζει, ανακατέφροντας όλα τα σκετικά που είχε διαβάσει, με τον πιο κοινό και ασυγκίνητο τρόπο μας λούζει με το μονόλογο αυτόν:

Ίδου! Τοσοῦτον ἦτο δῖσκαλον δευλὲ ;
Κωνσταντίε, ποῦ εἶσαι ; Ἀνεχώρησε !
Μ' ἀφῆκε μόνον εἰς τὴν ἔρημον αὐτὴν ;
Κωνσταντίε ! -- Τί εἶναι ; Τίς ἐφιόναξεν ;
Πῶς ; Ἡ φωνὴ μου ἦτον ; Δέν αἰσθάνομαι
ταραχὴν ἕως ! Εἶμαι, εἶμαι ἡσυχος,
Τί ἔρημος ἀγρία ! Εἶμαι ἡσυχος,
Διατί ὄχι ; Μήπως εἰς τὰς χεῖρας μου
κηλὶς ὑπάρχει ; Ἰδοῦ, εἶναι καθαρά,
Ἰδοῦ καρθένος στίλβει ἡ λαβὴς αὐτῆ,
εἰς τοῦ ἡλίου δὲν ἐρυθροῦ τὸ φῶς,
Τίς θὰ τολμήσῃ νὰ εἰσι τὸν ἐπιβία ;
Τίς ἤκουσε ; Τίς εἶδε ; Ὁ κατήγορος
ἀψυχον πεῶμα, ὁ ἀήρ, ὁ ἥλιος,
ἢ ἐρημία αὐτῆ μίσητος βοῆθαι !
Τίς ἄλλος μίσητος ; Μήπως ἡ συνείδησις ;
τῶν μειρακίων φρόνητρον ! Δέξτε κενὴ !
Τῶν ἱερῶν πλάσμα....
Τί μ' ἐρωτᾷσι ; Εἶμαι φύλαξ τῆς ἐγῆς ;
Αἶ ! ποῦ τὸ ρῆμα τοῦτο ἤκουσα ;
Ὁ Κάιν, ἢ ὁ Κάιν !, εἶχε δικαίον
ὁ Κάιν. Τίνας εἶσθε ὄλοι πέριξ μου ;
Τί ἀπειλεῖτε δακτυλοδεικτούντες με ;
Τὰς χεῖρας εἰ κινεῖτε καὶ τὰς χειρᾶς ;
Σὺ τί ἠγέρθης ;

Στὸ τέλος λέει στίς σημειώσεις του: «Φαίνεται εἰς τὸ βιβλίον τοῦ θεάτρου ἡ Κωνσταντινούπολις ὀπίσω τῶν τοιχῶν κυρπολομένη», καὶ παρακάτω: «λαμπρῶ ἤχῳ σιλαγγῶν καὶ ἀνακεπταμένας σημαίας εἰσέρχεται ὁ Μοιροφῶτος, προπεμπόμενος ὑπὸ πλήθους ἱπαιτών...». Τοῦ ἀρέσκον ὁ φαντασμαγορῆς καὶ αἰτιουνοῦ αἰὲν τὸν Π. Σούτσο.

Σὲ λίγο ἕως παντρέβονται οἱ πρὸ συμπαθητικοὶ ἥρωες τοῦ ἔργου. Ἡ Πόλις κέρφει καὶ χαλιέται καὶ αὐτοὶ κύνουν γάμους! Δέν ἔχει κανένα σεβασμὸ στὸν ἀνθρώπινο πόνο! Τὸ ρίχνει στὸ τέλο; στή γήρσι με τοὺς γάμους του! Ὁλόκληρη ἡ δυστυχία τοῦ κόσμου, ποῦ ἔβηνε καὶ ἀπαρξόταν μέσα στὸ πάροισιο τῆς Πόλης, σβῆνει καὶ, χωρὶς νὰ ὑπάρχει κανένιας λόγος, ὄλα παρμαρῆζονται καὶ ὑψῶνει τις οἰκογενειακῆς ὑπόθεσης τῶν βραυλιῶδων.

Μὰ καὶν δὲ μπόρεσε νὰ συλλάβῃ τὴν ἔσση τῆς παλαιῆς ἱστορίας, ἀνκαὶ καίτηγης στὸ Πανεπιστήμιο, τόσο ἀνέκωνος ἦταν νὰ μπεῖ σὲ κάθε νόημα, ποῦ δέν κατέλαβε καθόλου οὔτε τὸ πνεῦμα τοῦ 1821. Καὶ σιωπᾶ. Γενήθηκε μικρὴ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδι καὶ ἔζησε μέσα στοὺς λόγους καὶ στοὺς ἀρχαίους. Καὶ τὸν καιρὸ ποῦ οἱ Ἕλληνες περσοκοβόντουσαν καὶ τρώγανε παντίκια, ἐκεῖνος σπουδαῖε μαθηματικὰ στή Γερμανία. Τὸν καιρὸ ποῦ ἐκεῖνοι οἱ ἀνθρώποι ζούσαν, αὐτὸς περνοῦσε μέσα στή σχολὴ τις μέρες του με τὸν πρὸ νεκρὸ καὶ ψόφιο τρόπο, ὅπως ὄλοι οἱ φιλόπονοι μαθητῆς, ποῦ σκοτώνονται νὰ εὐχαριστήσουν τὸ δάσκαλο. Ὁ Ραγκαβῆς ἦταν ὁ τύπος τοῦ παιδιοῦ ποῦ πάντα εἶναι ὑποψήφιος καὶ ἀξιος γιὰ κοσμήτορας. Γιατί κοσμήτορας ἦταν καὶ σὲ ὄλη του τῆ ζωῆ. Κατέβηκε σὲ μέρη

μας με τῆ γερμανικῆ στολῆ του καὶ γίνηκε ἀργόμιστος καὶ ἀνοστος ἀξιωματικός, ποῦ δέν κατιόφερε τίποτε, ὅσο ποῦ γίνηκε γραφιάς καὶ ἡσῦχασε.

Γιὰ τὴ συνάντησι του με τὸ Νικηταρὸ λέει: «Εἰς τὴν θέαν τοῦ μεγάλου ἀγωνιστοῦ με κατέλαβε συγκίνησις καὶ ἐνθουσιασμός. Μοὶ ἐφάνη ὡς ἂν ἔβλεπον εἰς ὄναρ ἕνα τῶν Ὀμηρικῶν ἡρώων ἀναβιώσαντα.... Ἀνατρέχων δὲ τότε εἰς τὰς σκουδῆς, ὡς εἶχον ἄρτι περσιτώσει, ἡσθάνομην ὅτι αὐταὶ οὐδὲ ἐν μικρὸν βοήθημα ἦσαν πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ μεγίστου καθήκοντος, ὃ ἐπρόκειτο ὡς σκοπὸς τῆς ζωῆς μου καὶ ὅτι ἐφόδιον ἔπρεπε πρὸ πάντων νὰ ζητήσω ἐντὸς τῆς καρδίας, ἐκεῖ ὅπου εἶδον αὐτὰ οἱ ἀθίνατοι τῆς πατρίδος πρόμαχοι καὶ ἐλευθερωταί...» (Ἀπομν. σελ. 230α).

Στὴν «Παραμυθίῃ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως» ὁμοῦς ξεχνάει τὴ σωστὴ ἰδέα πὸς «ἐντὸς τῆς καρδίας» ἔπρεπε νὰ ζητήσῃ τὰ ἰδανικά του καὶ μᾶς παρουσιάζει ὄλους τοὺς ἥρωες γεμάτους κουτιάρια καὶ πὸς ἰδιαίτερα μικροσυμφέροντα ἔκαναν τὸν καθένα νὰ γίνῃ ἐπαναστάτης. Πλαστογραφεῖ τοὺς ἀγωνιστῆς καὶ δημιουργεῖ καίτι ψέφτικα πρόσωπα, ποῦ δὲ λένε τίποτα. Γράφει ἔξω ἀπὸ τὴν ἀλήθεια καὶ φαίνεται πὸς δέν εἶναι ἱκανὸς νὰ ἰδεῖ καθόλου τὴν ψυχὴ τους. Πλημυρῆζον μέσα σὲ ἔργα του ὄλα τὰ ἐλατώματα καὶ φαντάζομαι πὸς καὶν τοῦ τύχαινε νὰ βρεῖ καίτι καὶ τῆς προκοπῆς θὰ τὸ ἔβηνε στή στιγμῆ.

Νομίζει πὸς ὁ μόνος σκοπὸς ποῦ εἶχαν οἱ ἀγωνιστῆς, ποῦ τὸν ἔκαναν τὸν ἴδιο ἀργότερα καὶ ὑπουργό, ἦταν ν' ἀναστήσουν τὸ μεγαλεῖο τῆς κλασικῆς ἀρχαϊότητας! Ἕνας ἀρχηγός, ποῦ τὸν λένε Νεοκλή—καὶ πὸς λεγόταν τότε Νεοκλής:—ἐκεῖ ποῦ εἶναι μαζεμένοι ὄλα οἱ ἀρχηγοὶ καὶ σκέφτονται γιὰ νὰ κηρύξουν τὴν ἐπαναστάσι λέει:

Πολλοὶ πόλειον δὲν εἶμεθ' ἀντιζήλων,
ἴσα θεῖνῃ καὶ ἄλυσις αἰχμαλωσίας ἴση
τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθηνῶν διήλλαξαν τὰ μίση...

Δέν κοκινίζει ὁ ποιητῆς μας με τὴν ἰδέα ποῦ ἔχει, πὸς θυμόντουσαν ἐκεῖνοι τοὺς τουκομοὺς τῆς κλασικῆς ἐποχῆς καὶ δὲ συλλογίζεταν καθόλου πὸς δὲ μπόρουσε νὰ τοὺς νοιάζῃ γιὰ τὴν βαλασσοκρατία τῆς Ἀθήνας καὶ γιὰ τὴν ἡγεμονία τῆς Σπάρτης!

Ἄλλος πάλι, ὁ Χωνιάτης, λέει:

Ὅλοι παρόντες εἶμεθα ὁ Φλώρος λείπει μόνον,
Ἄναγεσθρεν σήμερον βουλὴν ἀμφικτιόνων!

Οἱ παληκαριῶδες του, ὅταν τοὺς παρσέρνει ἡ πατριωτικὴ ὄρη φωνάζουν:

Ὅ δάτε μοι, ὦ δάτε μοι τὴν σπάθην καὶ τὸ δόρυ!

καὶ ἄλλοι θὰ χυθοῦν στή μάχη: «με τὸν χιτῶν' ἀνασυρτόν» γιὰ νὰ ξαναγίνουν μεγάλες πολιτεῖες καὶ πάλι ἡ Ἀθήνα καὶ ἡ Θήβα, καὶ γιὰ νὰ βροντοφωνήσουν καὶ πάλι οἱ ρήτορες τῆς Πενίας.

Αὐτὸ θὰ πεῖ λογιωτατισμός, καὶ αὐτῆς εἶναι οἱ ἰδέες, ποῦ δέν μπόρεῖ νὰ σταθεῖ κανεὶς μπροστὰ τους με σεβασμὸ. Δέν εἶναι οἱ ἰδέες, ποῦ τις γένησε γνήσια μιὰ ἐποχῆ, σὰν τὸν Ζαμπέλιο ἢ σὰν τοὺς Σούτσους. Εἶναι ἕνας φριχτὸς ἐκφυλισμὸς, ποῦ μπαίνει στή ζωὴ μας καὶ στὸ θέατρο μας, πανηγυρικά καὶ καμαρωτὰ με τὸν Ἀλέξανδρο Ρίζο Ραγκαβῆ.

Μα για να μη φανταστεί κανείς, πώς κι αυτός δεν έχει φωνητικές ανησυχίες κι άφοδ κι ο Άμλετ δεν ήταν ακόμα γνωστός στην Ελλάδα, μάς πλείλει έναν ήρωα του 1821 ν' αντιβιάζει για τη ζωή και για τη δόξα, όχι βέβαια, γιατί χρειάζεται τουτό μέσα στο έργο, παρά έτσι στα καλά καθούμενα. Ένας που πιστέψει σε μια επανάσταση, το μόνο που δεν έχει είναι ο απεικασμός. Αλοήμονα τότε στη ζωή μας! Κι όμως ένας νέος άρχηγός, λεβέντης και δυνατός παρουσιάζεται στην αρχή της «Παριμονής» πώς θέλει ν' αυτοκτονήσει, γιατί ξαφνικά έρωσε ή κόρη που του έκανε κόρη, την ώρα που θα της ομιλούσαν και με τα μούτρα για να της εκφράσει τον έρωτα του. Τον τραγουδούν λοιπόν τον Φλώρο οι άπελπίστες και λέει:

Άλλα τό κόρη της ζωής βεβαίως ήταν οχίση,
 αν τό μηδέν εις τόν βυθόν του τάφου άπειτήσοι!...
 Άντι άναπαυόμενος και λογιμονών να κείμαι,
 άντι να παύσω δουτιζών, αν παύσω τού να ήμαι...
 Άν παύσαι! — ο άν ήπαυον. Μαζί μου θέ να παύσων
 και άλλ' αί φλόγες έν ταύτη, που ζώντα θα με καύσων.
 Λιστιάζω, αν τό άδικο μη όν θα προτιμήσοι
 από τα μαύρα δάκρυα, από άη ήρω κίσοι:
 Άν ή ζωή μ' άπέβαλε, κι ήρω την άποβίλλοι,
 Έν αίσθημα, έν κίνημα και πάλιν όχι άλλο...

Πρόν κηρύζουν την επανάσταση αρχίζουν οι ίδιοι φοροί αρχηγοί να τακτώνονται για το πολιτεύμα, που θα βίβαζε στην έλευτερωμένη Ελλάδα. Βέβαια ο Ραγκαβής υποστηρίζει τη μοναρχία με όλη του τη δύναμη. Κι έτσι παρακίτω συμφωνήσουν, βιάζουν οι αρχηγοί τα μαζάκια και όρκίζονται, πρώτα που μας θυμίζουν σκηές στα λαϊκά θέατρα.

Ο Νίκος Λάσκαρης μου διηγήθηκε, πώς κάποτε παίχτηκε ή «Παριμονή» κι οι έχτελεστές της είχαν δανειστεί τις φροντισμένες από διάφορους νοικοκυραίους, που τις φροούσαν ακόμα. Ήταν παριμονή των έδωγγελλισμοών και για να πάνε την άλλη μέρα οι άνθρωποι στην εκκλησία στείλανε και πήρανε από το θέατρο τα ρούχα τους και οι ήθοποιαι για να τα δώσουν γδυθήκαν και το έργο έγινε στη μέση, γιατί ως την ώρα που χτύπησαν οι καμπάνες, δεν είχε τελειώσει. Και πώς να είχε τελειώσει, που έχει 6000 στίχους, τη στιγμή που 1500 στίχοι μπορούσαν πολύ καλά να κλείσουν μια θεατρική βραδιά. Ο ίδιος ο Ραγκαβής κέρει μόνος του από τα έργα του και στην «Παριμονή» άφησε 2862 στίχους, που δεν ήταν χρήσιμοι για την παράσταση.

Μα το πιο όμορφο είναι αυτό: Στη βιβλιοθήκη της Έταιρίας των Έλλήνων θεατρικών συγγραφέων υπάρχει ένα αντίτυπο της «Παριμονής» (εκδ. 1874, Τυπογρ. Φοίνιξ—Αθήνα), που ήταν άλλοι του θιασώχη Δημοστένη Αλεξιάδη. Το έργο είναι κομμένο σύμφωνα με τις ανάγκες, που παρουσιάζονταν για να το παίξει ο θίασος. Είναι όρθιος και απαιτητός να το ξεφυλλίσει κανείς. Σελίδες όλόκληρες είναι καρφωτισμένες για να τις σηδύξουν, φόλοι όλόκληροι είναι σφυσμένοι, το μαύρο και το κόκκινο μολύβι κατασπαράζει άσυγκίνητα όλη την ποίηση του Ραγκαβή και σε κάθε σελίδα δε μένουν παρά μόνο λίγοι στίχοι. Το αντίτυπο του Αλεξιάδη είναι ή καλύτερη κριτική για το θεατρικό έργο του Ραγκαβή.

Η «Φροσύνη» όμως είναι ή τραγωδία, που καθώς λέει στην πρόλογο του, είναι γραμμένη με καινούργιους τρόπους. Προσπαθεί να εφαρμόσει τις ιδέες που είχε

σχετικά με την άρχαία και με τη νέα ποίηση και σχετικά με τις διαφορές που παρουσιάζουν αντιμεταξύ τους. Καμίωνεται πώς θέλει να νεωτερίσει.

Η τραγωδία είναι, καθώς τό καταλαβαίνουμε από τον τίτλο, έρωτική. Την είχε γράψει στη δημοτική παλαιότερα κι άστερα την έκανε καθαρεβουσιάνικη. Δεν άπόρχει όμως στην πικρόσιμη λογοτεχνία έργο έρωτικό, που να μη μας δίνει καμιά έρωτική συγκίνηση, όπως ή «Φροσύνη».

Για να ίδουμε πώς καταλάβανε τον έρωτα ο συγγραφέας φτάνει μόνο να σημειώσουμε δυό στίχους, που λέει ή Φροσύνη στον έρωσά της τό Μουχτάρη, άμα κατάλαβαν πώς έμαθε τον έρωτα τους ο Άλή Πασάς:

Ω! μέλλον τρισμακίριστον! Ω! πότε θ' άνατείλη
 λυπηρός τών τάφων ή άσπίς;

Χειρότερη φριτώ και χειρότερες φριάσεις για να τις βάλει κανείς στο στόμα έρωστών δεν υπάρχουν, γιατί με την άγαπημένη του κανείς δε θυμάται τό θάνατο, ούτε βέβαια έδώ πρόκειται για κίαι που βιάθη, πού έσωτερικό.

Ή μπορεί να γίνει πιο κακός τρόπος για να μιλήσει ένας έρωτεμένος για τό χωρισμό, που του μέλεται, από τον τρόπο που μιλάει ή Φροσύνη:

Μή άβχανε την βέβαιον ήν εις τό στήθη κλείω,
 τίς καταγίσσους, ω ήθε, τάς άδελφούς τάς δύο,
 πώς πλέκονται οι κλάδοι των, πώς κλείνει ή κεφαλή των,
 θέ τάς χωρίσει κερμανός ένακήπτων μεταξύ των.

Μας παρουσιάζει τη Φροσύνη και τό Μουχτάρη σαν άποχτηνωμένους όχι από τον έρωτα, παρά από φρονικό τους. Μας τους δείχνει κοντούς όχι μόνο στις πράξεις τους και στις ιδέες τους, παρά πίν να τό κάνει έπίτηδες, τους βάζει στο στόμα τους τις πιο άτιμωτάτες φριάσεις. Ο Μουχτάρης λέει στον Άλή πασά, τον πατέρα του:

Αι παπά μου,
 Λογός οδύνηος υιοός συνδέει και κατέρας
 πάλιν εις έν πέρας ή σαιή, τό σέβας εις έν πέρας
 και με' από ίσως κατή υιοθ τό σέβας σιζει,
 ίσως... αν σιζει... και υιοός ταπέρα δεν γνωρίζει.

Και μαζί με ταύτα δε φροντίζει να μας ξεκαθαρίσει καθόλου μέσα σε τόσους στίχους τί είναι κίαι ήρωας των έδώ, στη «Φροσύνη». Άσπιδό να καταλάβουμε πώς ή Χαίριτα υιοτένετα έρωτα για τό Μουχτάρη, χρειάζεται να κάνουμε άδιήγητους κόπους. Και από τέλος του έργου, ή Έρινέ, ή μητέρα του Άλή πασά, μαθαίνοντας τό θάνατο της Φροσύνης, πεθαίνει από τον καίμό της, επειδή την άγαπούσε πολύ. Βέβαια ή Έρινέ άγαπούσε τη Φροσύνη σαν παιδί της. Μας την πλείλει όμως ο Ραγκαβής τόση άσχημα και θιμαία.

Όταν πουθώνά μέσα στους στίχους του δείχνει πώς έχει συλλάβει τό νόημα του έρωτα. Και μέσα σε «Λογομημονόματα» του, άμα μιλάει για τη γυναίκα του είναι να παγώνει κανείς. Κιάν στην ιδιωτική του ζωή καταλάβαινε πόση σημασία έχει τό μεγάλο κίνητρο, ή άγάπη, μέσα στα έργα του φαίνεται τό αντίθετο. Και θέ μπορούσε κανείς να πιστέψει πώς πραγματικά δεν όμόρφηνε τη ζωή του τό άίστημα τό έρωτικό. Ο Ραγκαβής μας δείχνει με την ψυχρότητα του πώς πέρασε από πίνω του ο έρωτας, χωρίς να τον άγγίζει καθόλου. Άκούστε πώς μιλάει για τη βραδιά του γάμου του (Λογμ. σελ. 104β). «Ή συναναστροφή... έλάμβανε εύθυμον όψιν και πάντες εν περιτροπής ηδύοντο την νύμφην, έν τή νυμ-

φικῆ αὐτῆς στολῆ διαπρέπουν ἐπὶ κάλλει, ὅτε ἀνηγγέλθη τὸ δεῖπνον. Τότε δ' ὠφελούμενοι ἡμεῖς ἐκ τοῦ θορύβου τῆς μεταβίβασης εἰς τὸ βασιατόριον, ὑπεκλέφθημεν, ἡ Καρολίνα ἐνεδύθη τὰ ὀδυρορικά καὶ συνοδευόμενοι ὑπὸ τοῦ εἰς ἡμᾶ ἀφοσιωμένου κλητῆρος τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Παναγιώτου Σαμουράκη, μετέβημεν εἰς ξενοδοχεῖον τοῦ Πειραιῶς, ἵδεν τὸ πρῶτ' ἀπεκλεύσαμεν εἰς Ναύπλιον . . .»

Ἐκεῖνο τὸ «ὑπεκλέφθημεν» εἰς χιριτομένο ἐρωτικὸ γλυκόλογο ποῦ εἶναι! Ἐγὼ τουλάχιστο λυπάμαι μὲ ὅλη μου τὴν καρδιὰ τὸν ἄντρον τὸν ἄγγελον, ποῦ στάθηκε μὲ τὸ δάχτυλον στὸ στόμα μπροστὰ στὴν πόρταν τους καὶ φωνιάζομαι πόσο κωμικὸ θὰ ἦταν ποῦ ὁ ἄγγελος στὴν περίστασιν μας ἦταν καὶ κλητῆρας τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας.

Κι ἀφοῦ μιλάει ὁ ἴδιος μ' αὐτὸν τὸν ἀνεύσιμητο καὶ ἄπροπο τρόπο γιὰ τὰ σπουδαιότερα ἀτομικὰ του ζητήματα, φωνιάζεται κενεῖς πόσο ἀνεύσιμητο καὶ πόσο ἀρβύσια θὰ περιγράφει στὶς τριγωνίδες του παρήμοιου συναισθήματα. Ἕνας ἀνθρώπος λοιπὸν, ποῦ δὲ σέβεται τὴ γυναῖκα του, εἶναι πολὺ φυσικὸ νὰ μὴ σέβεται τὴν ἡρωίδα του. Μῆς παρουσιάζει λοιπὸν τὴ Φροσὺνὴ λέγο πρὶν πεθάνει νὰ μιλάει ἀντίθετα μὲ κάθε πιθανότητα σ' αὐτοὺς τοὺς στίχους:

Τὶ οὐρανὸς διάσκερος! Ἀκόμη δὲν χωρᾶζει.
 Ὡ σεῖς ποῦ μὲ ἠκούσατε πολλάκις νὰ στενάζω,
 πατέρες, ἄκου μ' ἔκαταν καὶ ἔρωτα κρετάζω,
 καὶ εἰς τὸ μέλλον καὶ ὡς πρὶν τὸν δρόμον σας κρετάτε,
 τὸν τελευταῖον ἀσπασμὸν τῆς φιλίας σας δεχθῆτε.

Καὶ παρακάτω λέει :

Ἄν ἐλεήμων κατὲ χεῖρ τὰ λείψανά μου θάψῃ,
 εἰς γῆν ἀγίαν ἤθελον τὸν τάφον μου νὰ σκάψῃ
 εἰς μέρος ὅπου νάγκισσαι καὶ ρυθιδιάρναι θάλλων
 εἰς ὑπωφείας γλαυροῦ λωπίου αἰς μὲ βάλων.
 Ἄς στεφανώσουν μὲ ποικίλς τὸ μνήμα μου πελάς,
 κάθε χειμῶνα εἰς αὐτὰς ἴς ἀνή ὁ βορέας,
 πᾶν νέον θαρ ἀηδῶν τὰ φύλλα των ἄς στείῃ
 καὶ εἰς ἐμὲ τὴν ἀνοίξῃ μὲ ἄσπας' ἄς κινῶν.
 Ὁ ὀδυρορὸς εἰς αὐτὰς ἀνάπυσσιν εὐφροσύνης,
 ἄς κάθεται βαρῦθυμος εἰς τὸν τραπὸν λωπίου
 καὶ βλέπων τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ τάφου ἄς διακρῶν.

Κι ἡ δυστυχομένη ἡ Φροσὺνὴ, ποῦ ἦσο χειροταγὴ καὶ ἦταν θὰ ἀγρίεψε πάντα ἡ συνείδηση τῆς ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, ποῦ τῆς κάθῃ τὴ ζωὴ ὑπαινῶ στὸν καλύτερο θρησκῆ τῆς, στὸν ἔρωτα, κίθηται καὶ λέει τοὺς στίχους, ποῦ ἀκούσατε τώρα διὰ. Κι ὁ παπὴς ποῦ τὴν ἐξομολογῆ, τὴν καλεῖ νὰ ἐρχῆται τὸν ἔρωτα! Στὸ τέλος οὐ νὰ ζητᾶει ρουσπέρι ὁ παπὴς καὶ φωνῆ καὶ βρῆκε τὴν εὐκαιρία, λέει στὴ Φροσὺνὴ:

Ἐμπρός τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ τὸν καρδὴν σου κλίνας
 καὶ ὑπὲρ τῆς λυγρῶσεως προσέχου τὸν Ἕλληνα.

Κι ἡ Φροσὺνὴ, θύμι τοῦ Ἀλῆ πασι, τοῦ ἔρωτα καὶ τοῦ Ραγκαβῆ, κέρται σ' ἔκσταση καὶ μιντέβει—μελοιδιάντη διὰ!— τὰ θείαμθα τοῦ 1821:

Ἰδοῦ ἀκούω νὰ βροντᾶ --ὁ οὐρανὸς ἀστράπτει
 σπινθῆρ οὐράνιος κειῖ
 καὶ καλεῖ ὅ,τι ἀποντῶ--καὶ τὰς ψυχὰς ἀνάπτει.

Αὐτὸς εἶναι ὁ Ἀλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβῆς, τὸ ἐπιχειρότερο λουλοῦδε τοῦ καθαρῶν-συναϊσμοῦ.

ΜΙΚΡΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ

ΣΤΡΑΤΗ ΣΩΜΕΡΙΤΗ
 ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ

Ἀντιμοναρχισμός, Ριζοσπαστισμός καὶ Σοσιαλισμός.

Τὰ πολιτικὰ κόμματα σὺν συνειδητῇ παράταξιν τῶν ὀλικῶν καὶ ἠθικῶν συμφερόντων μᾶς περὶδης τοῦ λαοῦ, εἶναι κατὰ καινοῦργον ἀκόμη στὴν τέσσαρμας, ἂν ὄχι ἴσως καὶ οὐσιαστικὰ ἀνυπαρχοῦν. Τὰ ἀνοργάνωτα μοιολογία τοῦ 19ου αἰῶνα, ὁ συρφετὸς τῶν ἀρχηγῶν καὶ τῶν ὀπαδῶν, ποῦ ρύθμιζαν τότε τὴν ζωὴ μας, δὲ μποροῦν βέβαια νὰ ὀνομαστοῦν κόμματα. Καὶ χρειάστηκαν ἡ Ἐπαναστάσις τοῦ 1809, καὶ ἀκόμη ἀργότερα ὁ παγκόσμιος πόλεμος, γιὰ νὰ ἀρχίσουμε κίπως νὰ βλέπουμε ὅ,τι ἀπὸ μᾶς ἀρχῆς ἔπροσε νὰ ἔχομε νιώσει, ὅ,τι δηλαδὴ σὲ κάθε καινοῦργον τὴν πολιτικὴν ζωὴν τὴν ρυθμίζει μὴ συμφεροντολογικὴ ἀναγκαιότητα, καὶ ὄχι ἡ Πάλησις τοῦ Α ἢ τοῦ Β μικροῦ ἢ μεγάλου,--στὴν ἐποχὴ τους εἶναι ὄλοι μεγάλοι--πολιτικῶν ἢ πολιτεβόμενων. Αὐτὸ βέβαια δὲ θὰ παρὶ πὼς τὸ 19ο αἰῶνα ἡ κοινωνία μας δὲν ἀντιμετώπισε βαθύντατους οικονομικοὺς καὶ ἠθικοὺς ἀγῶνες, οἷτε πὼς ὁ ταξικὸς ἀνταγωνισμὸς ἦταν τότε ἀνυπαρχος. Ὅμως τὸ φαινόμενον ἦταν ἄλλο, καὶ ἔκρυψε τὸ οὐσιαστικὸν περιεχόμενον τῆς πολιτικῆς ζωῆς, ὀνοματις τῆς ἔνα χαμαχέθηρα ψέφτικο καὶ ἀπὸ αὐτὸν τὸ λόγο ἀνὴμαλο.

Ἡ ἀνωμαλία αὐτὴ δὲν εἶναι χωρὶς σημασία καὶ γιὰ τὴ σημερινὴν ζωὴ μας. Ὅσο κίαν κατανοῶμε σήμερον τὴν ἀνωμαλία αὐτὴ, νομίζω πὼς ζοῦμε ἀκόμη πολὺ μίσα στὰ παρελθοντικὰ θεσπὰ μας, μένα στὰ καλοῦται τῶν πολιτικῶν συμφερόντων. Καὶ θὰ κάναμε ἄσκημα νὰ τὴν παραβλέψουμε καὶ νὰ μὴ τὴν ἐξετάσουμε.

Αὐτοὺς τοὺς γενικότερους στοχασμοὺς μὲ ἔφρασε στὸ νοσὶ ἡ πολιτικὴ κρῖσις ποῦ περάσαμε τὸν προσημῆνον μῆνα. Ἡ ἀκρίβησις Κυβέρνησις τοῦ «εἰρήσε» συνασπισμοῦ ἔπρεσε. Ὅσοι προκάλεσαν τὸ πῆμα τῆς βρῶσαν τὴν εὐκαιρία νὰ τὸ ἀποδώσουν σὲ αἷτια κοινωνικά, στὴν ἀδυναμία τους νὰ ἀντιγρῶσαν μὲ τὸ κόμμα τῆς Δημοκρατικῆς Ἐνωσις. Γιὰ μὴ στιγμὴ πολλοὶ αἰστέφον τότε, πὼς τὸ πῆμα εἶχε γένει. Φωνιάστηκαν, πὼς ὁ σοσιαλισμὸς σὺν πολιτικῇ ἀρῆσιν εἶχε βρεῖ τὸν ἐπαρῶσαν τοῦ στὸ κόμμα αὐτὸ, ποῦ ἴσουμε τότε κάθε ἄλλο παρὰ σοσιαλιστικὴν πολιτικὴν ἔκασε, ἀφοῦ ἀντιγρῶσαν μὲ τὴν Κυβέρνησις τῶν Ἐλευθεροφροῦνων καὶ τῶν Συντηρητικῶν Δημοκρατικῶν. Νόμισαν ἀκόμη πὼς πῆμα ἀπὸ τὴν ἀντιγρῶσι αὐτὴ κρῖσινταν ἄλλα σημαντικότερα καὶ οὐσιαστικότερα ἀρῆματα, ποῦ ἡ ἀπρόσπτη κρῖσις θὰ ἔσκαζε. Τὶ βαθύντα ἀπάτη! Αἴτες ἡμέρες βαρεῖται ἀπὸ τὴν κρῖσις μὴ δημόσια ἀντιγρῶσις τοῦ κόμματος ἦθε νὰ τὸ ἀποδείξει.

Τὶ εἰκόθησε ἐκεῖ; Ποῦ ἐμνησὶς δάθησε στὸ αἷτια ποῦ προκάλεσαν τὴν κρῖσις; Καὶ προπάντων τὴ ἀπρόσπτη δάθησε στὴν ἐπιθεσις τῶν δεξιῶν κομμάτων ἀπὸ τὸν ἀρχηγὸ τῆς Δημοκρατικῆς Ἐνωσις; Ἄς τὰ δαδῶμε. Γιατὶ ὄκ' αὐτὸ θὰ φανεῖ ἂν πραγματικὰ συμβαίνει, ὅ,τι στὴν ἀρχὴ ἀντιγρῶσαν.

Δάθησε λοιπὸν μὴ ἀπρόσπτη διαβεβαίωσις, πὼς ἡ Ἐνωσις μένει κόμμα ἀντιμοναρχικὸν δημοκρατικὸν στὴν πλατιά σημασία, μὲ κίαν ἀδύνατη δῆλωση, πὼς ἐπιθυμεῖ νὰ προσημῆσει τὴν κοινωνικὴν μεταβολὴν ποῦ σ' αὐτὴν, εἰτε τὸ θέλουν εἰτε δὲν τὸ θέλουν φέρνονται οἱ κοινωνίες, ἄρα καὶ ἡ Ἑλληνική. Αἶν εἶναι ὀνομα καὶ κόμμα σοσιαλιστικὸ. Ἐτσι οὐσιαστικὰ ἡ ὀδῶσις τῆς Δημοκρατικῆς Ἐνωσις καὶ ἡ Ἐκλογικὴ τοπαθέτησις τῆς κλειστέθηκαν μέσω σὲ δύο ἀπὸ. Ἐνα πρὸς τὰ πάνω καὶ ἔνα πρὸς τὰ κάτω.

Τὸ πρῶτον δὲν ἔχει κίαν πῆμα καὶ ἴση σημασία. Ἀντιμοναρχικὸν μπορεῖ νὰ εἶναι στὴν οὐσία του καὶ τὸ Λαϊκὸν κόμμα. Κι εἶναι χωρὶς ἄλλο καὶ τὸ κόμμα τῶν Ἐλευθεροφροῦνων καὶ τῶν Συντηρητικῶν Δημοκρατικῶν. Ὁ Μοναρχισμὸς εἶναι σῆμα ἔνας σημαδὸς χωρὶς οὐσια-

στική σημασία, και γι' αυτούς ακόμη, που ενδόμυχα δεν έπιπραν να διατηρούν κάποιο σύνδεσμο με τα συμφέροντα που έξυπηρετεί. Κιάν κάποιο-κάποιο στρέφονται σ' αυτόν, είναι όχι από ένσυνείδητη πίστη στην αξία του σαν θεσμού, μη από μίαν αντιδραστική ανάγκη να δηώσουν κάποιο σύμβολο, έστω και φέρεται, αντίθετα στις καινούργιες αξίες, που καθημερινά τους αφαιρούν και από ένα πρόσωπο, που ίσως κείνη την στιγμή τους στηρίζει.

Το δεύτερο «άντι» μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα. Δεν εικάσθηζε και τόσο καθαρά, "Αν δεν κάνω λάθος ή φράση που ξέφυγε ήταν: «Η Δημοκρατική Ένωση δεν είναι καν κόμμα σοσιαλιστικό». Ήτσι ή αλλιώς έπεσε και ή σκηνή έδειξε όλη την γοηνότητα της. Γιατί τότε, τι μένει να είναι το κόμμα αυτό; Μας το είπε, φαντάζεται ο αρχηγός του, με τη δήλωση πως ανήκει στην Ένωση των Δημοκρατικών κομμάτων, που έχει ιδρύσει το Γαλλικό Ριζοσπαστικό Κόμμα. Μά σκέφτηκε καλά τι μπορεί να σημαίνει ο ριζοσπαστισμός στην Ελλάδα και ακόμα γενικότερα στη σύγχρονη ευρωπαϊκή πολιτική διανόηση;

Στην Γαλλία τον στηρίζει μια παράδοση. Μέσα από τις πράξεις του μιλάει ή ψοχή των Jacobins, μα προπάντων ξει και κινιέται με αυτός ή τεράστια μάζα της μικροαστικής Γαλλίας. Είναι αντίθετος με το Κεφάλαιο, και σ' αυτό συμφωνεί με τους σοσιαλιστές. Όχι όμως για να τραβήξει μπρός, αλλά για να γυρίσει πίσω. Το άλλομα του βιομηχανισμού, ή συλλογική παραγωγή και κατανομή του πλούτου, είναι πράγματα που τα χτυπάει, έπειδή δεν τον συμφέρουν. Έχει μέσα του το πνεύμα της Terreur και του 1830. Το 1918 του είναι ξένο, τόσο όσο και ή βαθύτατη σημασία του 1818.

Αυτός είναι ο ριζοσπαστισμός. Σε μας τι αντικειμενικίται: Έθιναστικη και ιστορική παράδοση δεν έχει. Η ολιγόχρονη δράση της Δημοκρατικής Ένωσης δεν είναι αρκετή να του την δημιουργήσει. Άλλωστε είναι άμφιβολο αν σ' ολόκληρη την γραμμή της ήταν πάντα έμπνευσμένη από το Δημοκρατικό Ιδεαλισμό, την άδοξη πίστη ενός ριζοσπαστη στο δημοκρατικό περιχόμενο του 1789 και του 1830.

Έχει τάχα κοινωνικό ήσοςτρομια; Αυτό μπορεί να νομίσουν μερικοί, πως δεν αποκλείεται να το έχει. Η καθυστερημένη κοινωνική μας σύνθεση, το στάδιο του προκαπιταλισμού όπου βρισκόμαστε, ο κοκνός μικροαστικός κόσμος μας θά δικαιολογούσαν μια τέια απαίτηση. Όμως ως μη λησμονούμε πως δυό άλλα κόμματα, το Λαϊκό και Φιλελεύθερο, συγκεντρώνουν τα περισσότερα μικροαστικά στοιχεία μας, τα αντιδραστικότερα, αφήνοντας για την ώρα στη Δημοκρατική Ένωση τα ψέφουλα της παιδικίας τους.

Θά έπρεπε όμως να εξεταστεί και κάτι άλλο. Μήπως το κόμμα αυτό έχει μια συνειδητή μάζα όπαδών, που να αντικαθρεφτίζον σ' αυτό το σύνολο των υλικών κι ήθικών συμφερόντων τους; Γιατί ως μη γελιόμαστε. Κόμμα δεν είναι οι δέκα και οι χίλιοι πολιτεβόμενοι που εβόλα μαξέβονται κάτω από έναν αρχηγό, που νομίζουν πως έχει τα κατέλληλα πολιτικά προσόντα. Κόμμα είναι κάτι βαθύτερο και ούσιαστικότερο. Είναι ή όμυδική ένργεια μιας κοινωνικής μερίδας για το σύνολο των συμφερόντων, που αντικειμενικίται. Είναι το ανώτατο φανέρωμα της ζωής των μέσα στο κοινωνικό σύνολο. Άσ' ούτα όλα ή Δημοκρατική Ένωση τι αντικειμενικίται; Τίποτε. Ποθ είναι ή αδιόικτη έπιση ή αντίθεση σ' αυτήν και τις μάξες, που είναι ή συνειδητή αντίληψη των σκοπών και του προσηρισμού, που έχει ο κομματικός αυτός όργανισμός; Ούσιαστικά δεν είναι αποξενωμένος κι απ' ούτη την μικροαστική μειονότητα, που μπορεί να θεωρηθεί σαν το κοινωνικό ήσοςτρομια του;

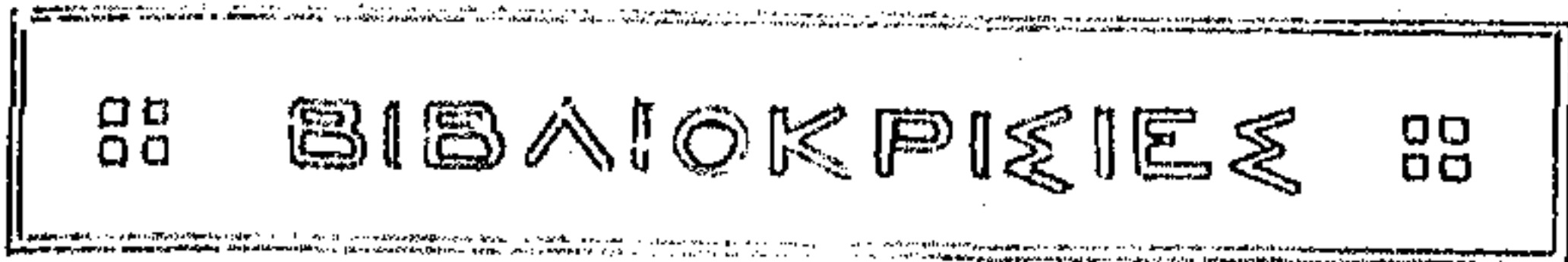
Όμως θά ρωτήσουν: Άσ' ού ο όργανισμός αυτός δεν είναι τίποτε περισσότερο, ή καλύτερα είναι κάτι λιγότερο από τα πολλά κόμματα, γιατί τότε προπάντων αυτός ο κοινωνικός καθορισμός του από τα δεξιά, κι αυτός ο έξοστριασμός του από τον κόλλο των κομμάτων, που ως χτες κυβερνούσαν την χώρα;

Το γιατί, για όποιον θελήσει να κοιτάξει καθαρότερα, δεν είναι δύσκολο. Γιατί είναι φως φανερό, πως τα συντηρητικά κόμματα μας έχουν σήμερα πολιτική συνειδητή αντιδραστική. Κι ήμα δεχόμμε αυτό, ακολουθεί σαν λογική συνέπεια ή ανάγκη τους, να δημιουργήσουν κάποιο ανεπίταλο πολιτικό, να τον αρρασιώσουν σαν αντικατάσταση των άριστων και να δικαιολογήσουν έτσι με τους φανταστικούς κινιόνους την αντιδραστική πολιτική τους. Τα λόγια του Beauvillain «calomniez, calomniez, il en restera toujours quelque chose» έχουν την έμφαση τους στην περίπτωση της Δημοκρατικής Ένωσης. Παίρνει λοιπόν πάνω της όλη τη συκοφαντική μπόρα της δεξιάς. Οι ανάγκες της, ή αντίδραση της πρέπει με κάθε θυσία να έξυπηρετηθούν. Μά ή αντίδραση προβάλλεται δράση, που πρέπει

να χτυπηθεί. Κι άφοδ αυτή δεν υπάρχει σήμερα, πρέπει να δημιουργηθεί. Η Δημοκρατική Ένωση με τον νεοετατισμό του αρχηγού της, την πολυτάραχη ιστορία της στα τελευταία χρόνια είναι το κατέλληλο στοιχείο.

Κάτι ανάλογο είχε συμβεί στα περασμένα χρόνια με τον Έκπαιδευτικό Όμιλο. Έκει όμως είχε ένα εύργετικό αποτέλεσμα. Το χάος διαλύθηκε κι ή Έκπαιδευτικός Όμιλος πήρε την ούσιαστική οσιαλιστική και μορφή. Κι ή στροφή ήταν ένας όδυνηρός μπάτσος για όσους ως τότε συκοφαντικά τη δημιουργούσαν χωρίς να υπάρχει.

Νά έλπίζει κανείς κάτι ανάλογο και στην περίπτωση της Δημοκρατικής Ένωσης; Όχι πιά. Ο αρχηγός της φρόντισε να διαλύσει κάθε πλάνη ή κάθε έλπίδα.



ΣΑΧ. Α. ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ. Διηγήματα. Άθήνα 1927. Σχ. 8ο μ. Σελ. 188. δρ. 40.

Τα βαθιά χάσματα, που χωρίζουν το σημερινό άνθρωπο στην αντίληψη της ζωής, τον χωρίζουν και στην αντίληψη της Τέχνης. Τις άμυαλές, τους διχασμούς, τις αναζητήσεις, τις λιγοψυχίες, τις άμφιβολίες, τους κρυφιστικούς δογματισμούς, που μας παρουσιάζει ή ζωή και ή προσπίθετα του αντικειμενισμού της στην Τέχνη, τα παρουσιάζει και ή Κριτική. Και αν έχίσουμε το κοινό κριτήριο της Ζωής, έχίσουμε και το κοινό κριτήριο της καλλιτεχνικής δημιουργίας. Έτσι ένα έργο τέχνης βρίσκει την και ποικιλότερη έχτιμηση.

Άλλοι είναι αντικειμενικοί απ' αυτό, ήμα δεν παρουσιάζει μια βαθιά ψυχική άνησυχία με αναζήτηση νέας μορφής της ζωής, με συγκίνηση όδρυστη, ένα θολό όραμασισμό. Άλλοι είναι αντικειμενικοί, ήμα το έργο δεν άκουμάει σέ μια πίστη είτε άναδρομική και νοσταλγική, είτε άγωνιστική και γενική αρρασθολές του νέου. Άλλοι είναι αντικειμενικοί, ήμα το έργο δεν άδηγίται τον άνθρωπο προς κάποιο θεό, προς κάποιο ξεκούρασμα και άλλοι είναι αντικειμενικοί ήμα δεν τον άδηγίται σέ μια έγκόσμια άσθροπνη αποκατάσταση. Άλλοι είναι αντικειμενικοί αν δεν στρέφεται προς την όμυδική άγωνία, προς την ταξική λαχτάρα, άλλοι ήμα δεν φραχιάβει τις εσώτατες ατοχές ενός έγού, που σαν άκαθοδήγητο μπαλόνι χάνεται προς τις τούφνες σφαίρες αναζητώντας το άγνωστο. Και άλλοι ακόμη ζητάνε σένα έργο λόγω την άσπλη, λιτή και φωτεινή έκφραση, το άκλό μέσο, την καθαρή γραμμή, την άρτια λέξη, και άλλοι καθόεν το ήθος το άναπάντεχο, τη σπαστική φράση, την έναγώνια αναζήτηση της μανιέρας, το σκοτεινό ή το φανταστικό πέπλο, έστω κιάν πολλές φορές δε σκεπάζει τίποτε.

Κι ούτα όλα με την προπίθεση πάντα της καλοπιστίας και της ελικρύκειας. Η αναζήτηση ήλλωστε της αρρόθεσης είναι μέτρωσ κόπος.

Το ήθικό κριτήριο και στην Τέχνη και στην Κριτική είναι δυσκολοεφάρμοστο και περιτό. Το έργο και της Τέχνης και της Κριτικής από τη στιγμή που αντικειμενοποιήθηκε, ταξιδέβει μόνο του. Έχει δική του ζωή, ανεξάρτητη από το δημιουργό του.

Μέσα λοιπόν στην αυλότατη αυτή και χλιθοορρατισμένη ψυχική διάθεση της έποχής μας, που θά σταθεί κανείς για να έχτιήσει, για να έχσει ένα έργο Τέχνης; Θά σταθεί εκεί, όπου στέζεται για να έχσει και όλη την Άλλη Ζωή. Στην πίστη του ή στην άπιστία του, στην ήμερία του ή στην άνησυχία του, στην κόρη του ή στη δίψα του, στον έσωτερικό όραμασισμό του. Κιάν και κανείς πως το κριτήριο έτσι γίνεται όλόκληρο ήποκειμενικό, θά του άπαντήσουμε, πως ο χριστιανός του ήποκειμενικού δε σβήνει παρά μόνο με τον άπειρο πολλαπλασιασμό ενός είδους ήποκειμενισμού, με τον άπειρο αντικατοπτρισμό του σέ πλήθος ανθρώπινες ψυχές. Η όρόδραση διάθεση της όμάδας μεταβάλλει το ήποκειμενικό ως ένα βαθμό σέ άντικειμενικό. Άλλα στήριγμα δεν υπάρχει. Το άπόλοτο είναι μόνο σχετικό, και το σχε-

τικό «τέλει» να γίνει απόλυτο, χωρίς ποτέ να χάνει το χαρακτηρισμό του σχετικού. Οι αντιθέσεις συνυπάρχουν.

Όταν κανείς κλείσει μετά το διάβασμα των τόμων του κ. Παπαντωνίου, χωρίς άλλο κάποια απήχηση μένει στην ψυχή του. Μια βασική νότα εξακολουθεί ακόμμη το μελαγχολικό τόνο της. Ο κ. Παπαντωνίου έζησε και αλατάνθησε με τις μορφές που έπλασε, μια ζωή γεμάτη αδυναμία και φόβος και μελαγχολική παρουσίαση.

Οι σκιές του έκτελης διαλυμένες κοινές και καθημερινές, ήρμαι σιωπηλά έπεισάδια της συνειδημένης ζωής, θέλουν να γίνουν σύμβολα της καθολικής ανθρώπινης τραγωδίας, όπως παίζεται, χωρίς εξαιρετικούς ήρωες και δραματικές σκηνές στις άπειρες μικροζωές των απλοϊκών ανθρώπων.

Ο κ. Παπαντωνίου έστησε το αντί του και άκουσε στα στήθη των ανθρώπων τις βαθύτατα θλιβερές νότες μιας τραγικής υπόκρισης. Και η μουσική αυτή άνκαλ τόσο βαθιά θλιβερή, με το να είναι σιγαλή δεν ακούεται. Περνάμε δίπλα της και μάς αφήνει αδιάφορους. Ο κ. Παπαντωνίου, θέλησε να μάς την αποκαλύψει. Και στις μορφές που πλάθει ο κ. Παπαντωνίου, δεν υπάρχει άλλη ύπνωση του πόνου από την ύπνοταγή, την αδυναμία, την παραίτηση, το δόσιμο. Οι ήρωες του βγαίνουν όλοι από τέλος με ακυμένο κεφάλι, μια λιτανεία από καλογερικές μορφές με άσπρα γένια ή μαύρες μαντίλες, που βυθίζονται σιωπηλοί προς την τάφο. Και οι μορφές του αυτές, όσα κιάν είναι δημιουργήματα της υποκειμενικής του ψυχικής διάθεσης, του άτομικού του δραματισμού της ζωής, έχουν αντικειμενική υπόσταση. Δεν τίς αλατάνεται κανείς τεχνητός και φέρεται. Νικάει πώς υπάρχει. Με τη διαφορά, πώς δεν είναι ο άνθρωπος, ούτε καν ο σημερινός άνθρωπος. Είναι μια τάξη, ή μια κατηγορία ανθρώπων, και από την κοινωνική θέση, όσων πραγματικά τους τοποθετεί ή συγγράφει, δείχνουν την υπόσταση τους.

Οι άνθρωποι του κ. Παπαντωνίου είναι οι άνθρωποι του περιβάριου της ζωής, όσο κιάν είναι πολλοί οι όμοιοι τους. Δεν όρμενίζονται με καμιά όρμη, δεν τους σηηίζει καμιά αόρατη δύναμη, δεν τους κινάει καμιά δυνατή λαχίση, δεν τους έχει άδράζει κανένα χέρι Μόρφος. Ο κ. Παπαντωνίου μάς ζωγραφίζει μικροτραγωδίες της μικροαστικής ψυχής. Οι ήρωες του δεν έχουν πάτημα στη ζωή, ή συνείδηση τους είναι φρεσμένη και άνήσυχη από την άκυριότητα της θάλασσας, πριν άγγίσει το μελέρι, τους κατακλύζει το πρώτο φύσημα, ή βαρκόυλα τους ρίχνει τα πανιά και αφήνεται χωρίς τιμόνι, μόλις φρεσίζει ή πρώτη πνοή. Ο κ. Παπαντωνίου είναι ζωγράφος της μικροαστικής τραγωδίας και αδυναμίας και οι καλύτεροι του τόποι είναι οι έπαυχότες μικροαστοί.

Η τεχνουργία του είναι καταπνευμένη, φρεσισμένη, με καλή ψυχολογική παρατήρηση, με συντονισμένη προς το θέμα του ψυχική διάθεση. Είναι ή ίδια και είναι οι περιότεροι σημερινοί Έλληνες μέσα στα διηγήματα του. Και γι' αυτό είναι άληθινός.

Σχετικά με την ψυχολογική του παρατήρηση, θα είχε κανείς να σημειώσει ιδιαίτερα το πρώτο διήγημα το «Ανακάλυψη την ψυχή του». Έκεί περιγράφεται ή καθητική έμφύσηση ή μεταστροφή (passive Einwirkung), ένα ψυχολογικό φαινόμενο άξιώλογα παρατηρημένο, με τρόπο έξαιρετο. Το ίδιο θα είχε να πει κανείς και για άλλα διηγήματα, όπως ή «Θεία τιμωρία», το «Ψυχικό της Γατομάτας», «Τα χροσμένα γεμάκι», «Το άθάνιατο παιδί».

Μερικά βέβαια κομμάτια του βιβλίου είναι άπλά σκίτσα, δεν είναι καθόλου διηγήματα, είναι έντυπωτικές πινακίδες. Το ύφος του συγγράφει είναι άπλό, λιτό καθαρό, αντίστοιχα μπορεί να πει κανείς με τα θέματα του. Καμιά προσάθεια, καμιά βιασμένη τεχνουργία. Ο κ. Παπαντωνίου είναι ένας τεχνίτης του λόγου προσχετικός, κινείται τη γλώσσα και από το έργο του λείπει όλοσδιόλου ή τόσο όλέθριος φιλολογικός άριθισμός. Θα ήταν άστοιό να μιλάμε άναμεταξύ μας για μεγάλα έργα Τέχνης. Ο κ. Παπαντωνίου μάς έδωσε ένα καλό, ένα ίσοροπημένο έργο μέσα στα μέτρια ή τα τιποτένια. Και μπορεί ήρωα να πει κανείς, πώς μέσα στη σχετικότητα της ζωής μας το έργο του κ. Παπαντωνίου στέκεται.

Α. Φ.

Bertrand Russell: What I believe (Τι πιστέβω ')

Η 'Η - καλή ζωή' για το Russell, είναι ή ζωή, που έμπνέεται από άγάπη και οδηγείται από τη γνώση. (The good life is one inspired by love and guided by knowledge).

Δέ μπορεί άσπύσο, λέει ο Russell, ν' άποδείξω πως ή άποψη μου τούτη της καλής ζωής είναι ή πιο σωστή. Το μόνο που μπορεί να κάμω, είναι να πω την άποψη μου και να έλπίζω, πώς όλοένα και περισσότεροι άνθρωποι θα συμφωνήσουν μαζί μου. Άλλωστε ή γνώση και ή άγάπη, προσάθει, έχουν άπειρη έχταση, ώστε όσοδήποτε καλή κιάν είναι μια ζωή, μπορούμε να φανταστούμε μια ζωή καλύτερη.

Όύτε ή άγάπη χωρίς τη γνώση, ούτε ή γνώση χωρίς την άγάπη μπορούν να κάμουν καλή μια ζωή. Ο Μεσαίωνας είναι ένα παράδειγμα άγάπης χωρίς γνώση, κι ο μεγάλος πόλεμος ένα παράδειγμα γνώσης χωρίς άγάπη. Όπως γνωρίζουμε και στις δυο αυτές περιστάσεις το άποτέλεσμα ήταν ο θάνατος με μεγάλη κλίμακα.

Μολονάκι και τα δυο—άγάπη και γνώση—είναι άπαραίτητα για την καλή ζωή, ή άγάπη, λέει ο Russell, είναι πιο πολύ ή βάση, έπειδή ή άγάπη θ' άναγκάζει τους άναπτυγμένους ανθρώπους να γυρέσουν τη γνώση, για να ώφελήσουν εκείνους που αγαπούν. Μά πάλι, αν οι άνθρωποι δεν είναι άναπτυγμένοι, θα μένουν ίκανοποιημένοι να πιστέβουν τα όσα γενικά τους λένε, κι έτσι μπορεί να προσκοθούν βλάβη παρ' όλη τη γνήσια καλοκαγαθία τους.

Η Γιατρική μάς δίνει ίσως το καλύτερο παράδειγμα. Ένας ίκανός γιατρός είναι πιο χρήσιμος σ' έναν άρρωστο και από τον πιο άφροσισμένο του φίλο. Και ή πρόοδο της Γιατρικής ώφελει περισσότερο την κοινωνία, από την ελάχιστη πληροφωρημένη φιλανθρωπία. Άς είναι, λοιπόν ο Russell, ή καλοκαγαθία είναι άπαραίτητη κι εδώ άκόμα, εάν θέλουμε από την πρόοδο της γιατρικής να ώφεληθούν γενικά όλοι οι άνθρωποι και όχι μόνο οι πλούσιοι.

Η άγάπη από συγκίνηση (emotion) κινάται άνάμεσα σε δυο πόλους. Από τη μια μεριά άγνή τέρψη άντικρίζοντας το άντικείμενο της, κι από την άλλη μεριά άγνή καλοκαγαθία. Η άγνή και ήλιουληρωμένη άγάπη είναι ή άδιάλυτη ένωση των δυο τούτων στοιχείων—τέρψης και καλοκαγαθίας. Η τέρψη χωρίς την καλοκαγαθία πολλές φορές γίνεται σκληρή. Η καλοκαγαθία χωρίς την τέρψη εύκολα καταντάει άνοστη.

Ο Russell δεν πιστέβει πως θα μπορούσαμε, χωρίς να βιάσουμε τη φύση μας, να νιώσουμε το ίδιο αίσθημα και με την ίδια ένταση για όλους τους ανθρώπους, ούτε να νιώσουμε τέρψη άντικρίζοντας όλα τα πράγματα. Όστε παραδέχεται πως ένα τέτοιο πράγμα θα μάς ήταν εύχίριστο Πάντα, λέει, πρέπει να υποθέσουμε, πως θα παρμείνει μέσα μας ένα στοιχείο ζωικότητας (animal nature) και ζωικού ένστικτου (animal instinct), γιατί χωρίς αυτά ή ζωή θα καταντήσει άνοστη ήρωη και χωρίς ένδυμμένο. Ο πολιτισμός, προσάθει, πρέπει να είναι κάτι τι πρόσθετο σ' αυτά και όχι να τα έξαρνεύει.

Άμα γενίεται άλλη άνάμεσα στην τέρψη και στην καλοκαγαθία, πρέπει να γίνεται κάποιος συμβιβασμός, και όχι να προσπαθούμε να καταπνίξουμε όλότελο το ένα από τα δυο. Γιατί πάντα πρέπει να έχουμε από νού μας τα όρια, ως όπου φρείνουν οι ανθρώπινες δυνατότητες κι οι ανθρώπινες πιθανότητες. Σε τοότο άλλωστε, λέει ο Russell, πολύ θα μάς βοηθήσει ή πρόοδο της γνώσης.

Όταν ο Russell μάς μιλάει για τη γνώση από ούσιαστικό στοιχείο της καλής ζωής, δεν έννοει την ήθική γνώση, πιαρ την επιστημονική. Για το Russell, μπορούμε να είπαμε, δεν υπάρχει ήθική γνώση. Άμα ποθούμε, λέει, να φτάσουμε σε κάποιο τέμμα, ή επιστημονική γνώση θα μάς δώσει τα μέσα για να φτάσουμε. Και ή γνώση αυτή για εδωλία μας μπο-

1). Συνέχεται από το προηγούμενο φυλλάδιο της 'Αναγέννησης' σελ. 282.

ρεί να ονομαστέι ήθική γνώση. Μά δέν κιατέβει, πώς μποροῦμε νά ποῦμε ποῖο εἶδος συμπεριφορῆς εἶναι δίκαιο ἢ ἀδικο, ἴμα δὲ σχετίζεται μὲ τὰ πιθανὰ ἀποτελέσματα.

Όταν λέω, προσθέτει ὁ Russell, πώς ἡ ήθικότητα τῆς συμπεριφορῆς πρέπει νά κρίνεται ἀπό τὰ πῶ πιθανὰ ἀποτελέσματα, ἡ ἐπιθυμία μου εἶναι νά ἐπιδοκιμάζεται ἐκείνη ἡ συμπεριφορά, ποῦ εἶναι ἡ πῶ πιθανή νά πραγματοποιήσει τοὺς κοινωνικοὺς σκοποὺς τοῦ ποθοῦμε, καὶ νά ἀποδοκιμάζεται ἡ ἀντίθετη συμπεριφορά. Τὸ κακὸ ἦμας εἶναι, πὼς στήν ἐποχὴ μας τοῦτο δὲ γίνεται. Γιατί υπάρχουν ὀρισμένοι πατροπαράδοτοι ήθικοὶ κανόνες, καὶ σύμφωνα μ' αὐτοὺς ἡ ἐπιδοκιμασία ἢ ἡ ἀποδοκιμασία δίνεται ὀλοτελα ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὰ πιθανὰ ἀποτελέσματα. Ἡ ἐπιπολαιότητα τῆς θεωρητικῆς ήθικῆς, λέει ὁ Russell, εἶναι φανερὴ καὶ στὰ πῶ ἀπλά περιστατικά. Μὲ τὴν ἐλάχιστη προσπάθεια τῆς σκέψης βρίσκει κανεὶς χιλια δυὸ παραδείγματα.

Καὶ τελειώνει τὸ κεφάλαιο τοῦτο μὲ τὰ ἀκόλουθα περίπου λόγια: Σὲ μιὰ κοινότητα, ποῦ τὰ μέλη της θὰ ἐμμένοντα ἀπὸ ἀγάπη καὶ θὰ ὀδηγῶνται ἀπὸ τὴ γνώση, πῶτερες ἐπιθυμίες θὰ ἱκανοποιῶνται, ἀπ' ἄσες θὰ μποροῦσαν νά ἱκανοποιηθοῦν σὲ μιὰ κοινότητα μὲ λιγότερη ἀγάπη ἢ λιγότερη γνώση. Μά, βιάζεται νά προστέσει, μιὰ ζωὴ σὺν ἀσθὴ τοῦ φαντάζομαι, δέν πρέπει νά ονομαζέται «ἐνιάρατη» καὶ κάθε ἄλλη ζωὴ «ἀμαρτωλή». Γιατί ζωὴ ἐνιάρατη καὶ ζωὴ ἀμαρτωλή, εἶναι ἀντιλήψεις, ποῦ γιὰ τὸ Russell δὲ φαίνεται νάχουν καμιά ἐπιστημονικὴ δικαιολογία.

III *Ἡθικοὶ Κανόνες*. Οἱ περισσότερες σελίδες τοῦ κεφαλαίου τοῦτου περιλαμβάνουν ἀποδείξεις γιὰ τὴ σκληρότητα καὶ τὸ ἀφιλοσόφητο τῶν σημερινῶν ήθικῶν κανόνων, ποῦ ἡ πηγὴ τους κατὰ τὸ Russell βρίσκεται στὴ διαισθηματία.

Ἐπίσης ἀπὸ κεφάλαιο τοῦτο ὁ Russell καταφέρεται δριμύτατα ἐνάντια οὕτως σημερινῶς ήθικολόγους. "Αν οἱ πολιτικοὶ καὶ οἱ δεσποτάδες μας, λέει, ἐνωσθαι καὶ τὸν πῶ μικρὸ πλανήτη ἀγάπης ἢ λύπης, δὲ θὰ γινώμιστε θεατὲς τόσων πολλῶν ἀδικῶν θανάτων καὶ τῆς τόσης δυστυχίας καὶ ἀβλαπτικῆς, ποῦ περισφίγγουν τὸν περισφιγμένον πλανήτη μας.

Ἡ πραγματικὴ ἀνάγκη τῶν ήθικῶν κανόνων προκύπτει ἀπὸ τὴν πάλη τῶν ἐπιθυμιῶν, εἴτε ἀνάμεσα σὲ διάφορους ἀνθρώπους, εἴτε σὲ αὐτὸ πρόσωπο σὲ διάφορες στιγμὲς ἢ καὶ σὲ μιὰ μόνη στιγμή. Ἡ μόνη θετικὴ ἐκείνη γιὰ τὴ χαλάρωση τῆς πάλης αὐτῆς—ἴσα βέβαια εἶναι ἀνθρώπινα πορετὸ—κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Russell βρίσκεται στὴν προσπάθεια νά κάνουμε τὴν ἱκανοποίηση τῶν ἐπιθυμιῶν τὸ ἴδιο εὐκόλο σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Μά πρῶτα πρῶτα πρέπει νά προσπαθήσουμε ν' ἀλλάξουμε τὸ πραγματικὸν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν ἀνθρώπων. "Ὡστε, καταλήγει ὁ Russell, πρέπει πάντα νά ἐξετάζεται πῶσο οἱ ήθικοὶ κανόνες βοηθοῦν μιὰ τέτοια προσπάθεια.

VI. *Σωτηρία: Ἀτομικὴ καὶ Κοινωνικὴ*. Ἐναι ἀπὸ τὰ ἐλαττώματα τῆς πατροπαράδοτης θρησκείας, εἶναι ὁ ἀτομικισμὸς της. Καὶ τὸ ἐλάττωμα αὐτὸ βρίσκεται καὶ στὴν ήθικὴ, ποῦ συμβαδίζει μὲ τὴ θρησκεία. Πατροπαράδοτα ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ ἦταν, ὡς ποῦμε, ἕνας διάλογος τῆς ψυχῆς μὲ τὸ θεῶ. Νά ἱκανοποιῶ στὴ θέληση τοῦ θεοῦ ἦταν ἀρετὴ. Καὶ τοῦτο ἦταν πορετὸ γιὰ τὸ ἄστρο, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν κατάσταση τῆς κοινότητος.

Ὁ ἀτομικισμὸς τοῦτος τῆς ξεχωριστῆς ψυχῆς εἶχε τὴν ἀξίαν του σὲ ὀρισμένους ἐποχὰς τῆς ἱστορίας. Ὁ καινοῦργος ἄσρος κόσμος χρειάζεται κοινωνικὴ καὶ ἴχι ἀτομικτικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴν εὐημερία. Χωρὶς τὴν τέτια ἀντίληψη, δέν εἶναι πορετὸ, λέει ὁ Russell, νά ζήσουμε μιὰ ζωὴ, σὺν καὶ πάλη ποῦ ἀναφέραμε ἀπὸ δεύτερο κεφάλαιο. Ἡ καλὴ ζωὴ εἴπαμε, εἶναι ἡ ζωὴ ποῦ ἐμμένεται ἀπὸ ἀγάπη καὶ ὀδηγείται ἀπὸ γνώση. Μά ἡ γνώση, ποῦ μᾶς χρειάζεται, τότε μόνο πορετὴ νά ὀσφρῆ, ἴταν ἡ κάθε κοβήρηνη καὶ οἱ ἐπιπολαιωσῆσαι ἀριερώσων τὸν ἑαυτὸ τους στὴν ἀνακάλυψη καὶ στὴ διδασκία της.

Ἡ γνώση τῆς Ἐπιστήμης, τῆς ἱστορίας, τῆς λογοτεχνίας καὶ τῆς Τέχνης ἔσφαλε νάταν εὐκόλο κατορθωτὴ ἀπ' ὅλους ἐκείνους ποῦ ποθοῦν νά τὴ γνωρίσουν. Μά τοῦτο ἀπαιτεῖ πολλὰς μονοῦβρες ἀπὸ μέρος τῶν κοβήρησων.

Γιὰ νά ζήσει κανεὶς μιὰ γεμάτη καλὴ ζωὴ πρέπει νάσται μαρφομένος, νάχρει φιλους, ἀγάπη, ἀρετὸ εἰσόδημα, καλὴ ὀγεία καὶ ἐργασία ἐνδυσσευτικὴ. Μά γὰ νά γίνει αὐτὸ, χρειάζεται μιὰ παγκόσμια συνενόηση καὶ συνεργασία, γιατί τὸ ἄστρο ἢ τὸ ἔθνος ποῦ θὰ θελήσει νά ζήσει ἀνεξάρτητα, ἄν πορεσεί βέβαια, ἀπὸ τὰ ἄλλα ἄστρα καὶ ἔθνη, εἶναι ἕνα σονεδητὸ ἢ ἀσυνεῖδητο παράσται.

Γιὰ νά δημιουργήσουμε μιὰ καλὴ ζωὴ, πρέπει νά δημιουργήσουμε διανόηση, αὐτοῦλεγο καὶ σονεπάθεια. Μά τοῦτο, λέει ὁ Russell, εἶναι ζήτημα κοινωνικῆς ἀνάπτυξης, διδασκαλίας ἀπὸ τὰ μικρὰ χρόνια καὶ παιδαγωγικῶν πειραμάτων. Μόνο ἡ ἀνυπομονησία δικαιολογεῖ τὴν ἀντίληψη τῆς πιθανότητος μᾶς ἀπότομης καλυτέρευσης. Ὁ Russell πιστέβει πὼς ἡ βαθμιαία καλυτέρευση ποῦ εἶναι κατορθωτὴ, καὶ οἱ μέθοδοι ποῦ θὰ τὴν πραγματοποιήσουν, εἶναι δουλειὰ τῆς Ἐπιστήμης τοῦ μέλλοντος. Ὡστόσο, προσθέτει, πολλὰ ποροῦν νά γίνουν ἀπὸ τῶρι.

V. *Ἐπιστήμη καὶ Ἐδουχία*. Ὁ φόβος, ὁ φθόνος καὶ ἡ ἀπογοήτευση εἶναι τὰ τρία πράματα, ποῦ πρῶτα πρῶτα πρέπει νά ἐξαφανισθοῦν ἀπὸ τὴν ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ ἐνταση τους πορετὴ νά χαλαρωθεῖ ἀρκετὰ μὲ τὴν πάση τῶν πολέμων καὶ μὲ μιὰ δικαιότερη διανομὴ τῶν ἀγαθῶν. Μά ἡ χαλάρωση σὲ βαθμὸ ποῦ νά μὴν προκαλεῖ κιντίνους, θὰ γίνει μόνο μὲ τὴν πρόοδο τῆς Ἐπιστήμης, εἰδικὰ μὲ τὴν πρόοδο τῆς φυσιολογίας καὶ ψυχολογίας. Ὁ Russell πιστέβει, πὼς δέν υπάρχουν ὄρια τοῦ τί πορετὴ ἡ Ἐπιστήμη νά κέρει γιὰ τὴν πραγματοποίηση ἑνὸς εὐτοχισμένου κόσμου. Φτάνει μόνο, προσθέτει, οἱ ἀνθρώποι νά χρησιμοποιήσουν τὴ δύναμη τῆς Ἐπιστήμης γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ.

Στὸ «Icarus» ἄσρος εἶδαμε (*) ὁ Russell εἶχε ἐκφράσει τοὺς φόβους του, πὼς ἡ πρόοδο τῆς Ἐπιστήμης δὲ θὰ χρησιμοποιηθεῖ γιὰ ἕνα τέτια σκοπὸ. Ἐδῶ ἐκφράζει τὴν ἐλπίδα του, πὼς οἱ ἀνθρώποι θὰ νύσσουν τὴ δύναμη τῆς Ἐπιστήμης καὶ θὰ θελήσουν νά τὴ χρησιμοποιήσουν γιὰ τὸ καλὸ ὀλοκληρης τῆς ἀνθρωπότητος.

A. Σκλαβοῦνος

I. Κούτσου - Ἀναγέννηση - Χρονικὸ Β', σελ. 181

Ὁ σοσιαλισμὸς μ' ἔκαμιν ἀνθρωπο
Τζώρετζ Μπέροναο Σώ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ

[Ἡ «Ἀναγέννησις» τυπώνεται πρὸς 5000 ἀντίτυπα καὶ κυκλοφορεῖ πλατύτητα π' ὅλο τὸ μορφωμένον κόσμον τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδιαίτερα πρὸς ἐκπαιδευτικὸν. Ἀνεργάσει κάθε βιβλίου πρὸς τῆς στέλνεται ἕνα ἀντίτυπο πρὸς διεύθυνσιν: Κον. Δημ. Γληνῶν, ὁδὸς Σταδίου 20 Μέγαρον Ἐφεσίου, Δωρ. ἀριθ. 59, Ἀθήνα. Ἡ «Ἀναγέννησις» ἐπιθυμεῖ νὰ δίνει μὲ τὸ βιβλιογραφικὸν τῆς δελτίο, ἂν εἶναι δυνατόν, μὲ εἰκόνα τῆς πνευματικῆς μας κίνησις. Γι' αὐτὸ παρακαλεῖ θερμὰ τοὺς συγγραφεῖς καὶ ἐκδότες γὰρ τῆς στέλνουν τὰ ἔργα τους.]

Α. ΙΣΤΟΡΙΚΑ

RUDOLF KJELLEN: *Τὰ αἶτια τοῦ Παγκοσμίου πολέμου* (Μετάφρ. Ν. Β. Βλάχου) Ἀθήνα. (Ἐκδ. Α. καὶ Π. Δημοκρατικός) 1928. Σχ. 166 Σελ. 187. (Κ).

Β. ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

Π. ΛΟΡΕΝΤΖΑΤΟΥ: *Πλουτάρχου Σόλων καὶ Θεμιστοκλῆς*. Ἀθήνα. (Ἐκδ. Βιβλιοπωλεῖον «Ἄτλας») 1928. Σχ. 80 μ. Σελ. 194. (Μ)

Γ. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ

ΣΩΤΗΡΗ ΣΚΙΠΠ: *Ἀνθεστήρια* (ποιήματα) Παρίσι. (Ἐκδ. οἶκος «Ἄγών») 1928. Σχ. 80 μ. Σελ. 116. Φρ. 12 (Α).

Σ. Γ. ΓΙΑΝΝΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ: *Ὁ Γαλαμῆς* (ποίησις). Ἀθήνα. (Ἐκδ. οἶκος Ν. Θεοφανίδου καὶ Σ. Λαμπραδοῦ) 1928. Σχ. 166. Σελ. 32 Δφ. 10. (Α).

ΛΕΥΤΕΡΗ ΛΑΞΙΟΥ: *Ἡρακλῆς καὶ Ὀμφάλη* (Δράμα λυρικό) Ἡράκλειο Κρήτης (Υπογραφητὸ καὶ Ἐκδοτικὸ Σπίτι Στ. Μ. Ἀλεξίου) 1928. Σχ. 8^ο. Μ. Δφ. 25. (Α).

Δ. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ

Δρ. ΕΜ. Ν. ΛΑΜΠΡΑΔΙΟΥ: *Σχολικὴ ὕγιεινὴ*. Ἀθήνα (Γραφ. «Σφραγισμένη») 1928. Σχ. 4^ο. Μ. Σελ. 350. Δφ. 150. (Κ).

Ε. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

ΑΡΧΕΙΟΝ ΠΟΙΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ: Ἐκδιδόμενον ὑπὸ Σ. Α. Τρυποῦλου. Ἀθήνα 1927. Τόμος Α'. Τεύχος 4ον (Γραφ. «Ἑλλάς») Σχ. 80. Σελ. 88. Συνδφ. Δφ. 150 (Δ. καὶ Κ).

ΙΟΝΙΟΣ ΑΝΘΡΩΠΙΑ: (Μηνιαῖο ἱστορικὸν, φιλολογικὸν καὶ καλλιτεχνικὸν περιοδικόν). Διευθύντρια Μαριέτα Μινώτου. Ἔτος Α'. ἀφ. 11. 1928. Ζάκυνθος. Σχ. 8^ο σελ. 24. Συνδφ. Δφ. 35 (Α. καὶ Κ).

ΤΟ ΦΩΣ: (Δεκαπενθήμερον Ἐκπαιδευτικὸν Περιοδικόν) Διευθύντης Στέλιος Ἀλοῦζος. Ἡράκλειο Κρήτης. Χρόνος Ε'. Φεβρουάριος 1928. Συνδφ. Δφ. 50. Σχ. 8^ο. Σελ. 89 (Α. καὶ Κ).

ΠΑΝΑΓΥΡΙΤΙΑ: (Ἑβδομαδιαῖον εἰκονογραφημένον Περιοδικόν) Τόμ. Β' ἀφ. 19 1928. Ἀλεξάνδρεια. Σχ. 40. Σελ. 8. (Α καὶ Κ).

ΠΡΟΜΗΘΕΥΣ: (Ὁ Πορφύρος). Δεκαπενθήμερον Ἐκπαιδευτικὸν Περιοδικόν. Διευθύντης Γ. Φ. Λαφέρμος. Ρέθυμνον Φεβρουάριος 1928. Ἔτος Α'. Συνδφ. Δφ. 50.

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΝ ΒΗΜΑ: (Ὅργανον τῆς διδασκαλικῆς Ὀμοσπονδίας). Χρονιά Δ'. Ἀθήνα. Μάρτιος 1928. Τμητ. Φύλ. Δφ. 1,50.

ΕΛΛΗΝΙΣ: (Μηνιαῖον Περιοδικόν τοῦ Ἑθνικοῦ Συμβουλίου τῶν Ἑλληνίδων). Ἔτος II'. Τεύχος 2. Φεβρουάριος 1928. Ἀθήνα Σχ. 40. Σελ. 30. Συνδφ. Δφ. 80. (Κ. καὶ Α. καὶ Μ).

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΖΩΗ: (Μηνιαῖα Γεωργικῶν καὶ Κτηνοτροφικῶν Περιοδικῶν) Διευθύντης

Ἑλ. Ἐ. Πολιτικῆ. Ἔτος Α'. Τεύχος 12 Ἰανουάριος 1928. Σχ. 40. Σελ. 32 Συνδφ. Δφ. 125.

ΝΕΟΙ ΡΥΘΜΟΙ: (Μηνιαῖον Ἀγροτεχνικὸν Περιοδικόν). Διευθύντης: Κ. Ν. Δρακόπουλος. Περίοδος Β'. Φύλ. Α'. Φεβρουάριος 1928. Ἀθήνα. Σχ. 80 Μ. Σελ. 32. Συνδφ. Δφ. 101 (Α).

Ἡ ΔΙΑΠΑΛΑΣΙΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ: (Εἰκονογραφημένον Περιοδικόν. Ἰδρυτής—Ἐκδότης καὶ Διευθύντης: Ν. Π. Παπαδόπουλος. Περίοδος Β'. Τόμος 35ος Ἔτος 35ον ἀφ. 12 Φεβρουάριος 1928. Ἀθήνα Σχ. 40. Σελ. 8. Συνδφ. Δφ. 80.

ΠΑΡΑΜΕΘΟΡΙΟΣ ΗΧΩ: (Δεκαπενθήμερον Ἐκπαιδευτικὸν καὶ Ἐγκυκλοπαιδικὸν περιοδικόν). Διευθύντης Γ. Χονδρούπουλος. Χρόνος Β'. ἀφ. 28. Φεβρουάριος 1928. Ἀθήνα. Σχ. 8^ο μ. Σελ. 16. Συνδφ. Δφ. 50.

SVOBODNO VASPITANIE: (Ἐλεύθερη ἀγωγή) Διευθύντης: Katsaroff. Σοφία (Rue Hatcherokiro No 19) Χρόνος: ἕως 1928. Τεύχος 5—6. Σχ. 8^ο σελ. 84. Εἶναι ὄργανον τῆς Ligue internationale pour l'Éducation Nouvelle.

[Κ=Καθαρεύουσα, Α=Ἀθησαϊκὴ, Μ=Μιχελί. Σχ. 80 Μ=Σχήμα ὄγδου μέγα. Σ. 80 μ=Σχήμα 80 μικρό. Ὁ ἐκδότης δίδει πρὸς τὴν χρονολογίαν σημειώνει τὸν ἀριθμὸν τῆς ἐκδόσεως].

Ὁρθογραφία. Ἡ «Ἀναγέννησις» νομίζει, πῶς ἔφτασε πρὸς τὴν στιγμήν νὰ γίνουν τὰ πρῶτα βήματα γὰρ τὴν ἀπλοποιήσιν τῆς ὀρθογραφίας. Ἀρχιστε λυτὸν νὰ ἐφαρμόζει τὴν ἀκόλουθον ἀπλοποιήσιν καὶ παρακαλεῖ ἑαυτὸν γράφων νὰ συμμορφώνεται μὲ τὴν ἀπλοποιημένην αὐτῆς ὀρθογραφίαν.

α) Ὅλα τὰ σέ—εῖω ρήματα γράφονται ἀπὸ δὴ καὶ πέρα μὲ β καὶ φ π. χ. δουλέβω, βασιλέβω, πιστέβω, μαζέβω, μαζέβητηκαν, πιστέβητηκε. Ἀνύλογο γράφονται καὶ πιστεβτός, ἀπίστεβτος, συναδεβτικός κτλ.

β) Ἡ ὀκτωαχτική γράφεται πάντοτε μὲ ο, ου, καὶ ει καὶ ἄχι μὲ η, καὶ ω, π. χ. νὰ γράφει, νὰ γράφουμε, νὰ πιστέβουμε, νὰ γράφονται, νὰ διοβίζονται, νὰ ἐφαρμοστέ, νὰ διαβαστέ κτλ.

γ) Τὰ συγκριτικά—ότερος καὶ—ὄνατος ὅλα γράφονται μὲ ο.

δ) Ὅλα τὰ σύνθετα μὲ β' συνθετικὸν λέξι πρὸς ἀρχίζου μὲ ε γράφονται μὲ ἕνα ε: π. χ. ἀντίεση, ἄρωστος, εἰρησῆ, μεταβύβρησις κτλ.

ε) Καὶ γενικώτερα προτιμῶναι ἡ «Ἀναγέννησις» νὰ καταγγησῶν τὰ διπλά σύμφωνα παντοῦ, ἐχτός ὅπου τὸ μίτι μας τὴν ἔχει πάλιν συνειθίσει καὶ ὅα μῆς κάνει ἀσχημὴ ἐντύπωση. Ἔτσι γράφει ἡ «Ἀναγέννησις» γενῶ, γέννημα, τόφανος, τυφανοχτόνος, κοπέλα, διασκάλα, βασιλίσσα, Πάλαση, μελισσῶς, τρελλῶς κτλ.

Κρατῶναι ἄμωρ, ὅπως εἴπαμε μερικοῦ, καὶ προπάντων τὰ: ἄλλος, ἀλλά, ἀλλεπάλληλος, ποῖλά, γλάσσα.

στ) Μῆχρις ἄτου καταλήξουμε πρὸς μωσαϊτικὸν σύστημα—αὐτὸ εἶναι, βέβαιον, τὸ προτιμώτερον καὶ τὸ αἰὸ ἀπλό—προτιμῶναι ἡ «Ἀναγέννησις» νὰ κανονίσουμε τὴν περισπωμένη πρὸς παραλήγουσα μὲ τὸν ἀκόλουθον κανόνα:

Βάζουμε περισπωμένη πρὸς παραλήγουσα, ἄμα ἡ παραλήγουσα εἶναι μακρὰ καὶ ἡ λήγουσα βραχύνει. Μικρὰ ὅμως εἶναι τὸ η, ω, καὶ οἱ ὀβριότητες καθὼς καὶ τὸ οι καὶ τὸ αι πρὸς λήγουσα. Πραγματικὰ εἶναι μόνο τὸ ε, α, ὡστε τὰ δίχρονα γίνονται ἀπὸ δὴ καὶ πέρα ἀχρονα. Ἔτσι λοιπὸν γράφουμε: βῆμα, σώμα, σχῆμα, γλάσσα, ἦταν, ἦσαν, σημεῖα, σχολεῖα, στοιχεῖα, ἐπειδὴ ἡ λήγουσα ἔχει α καὶ τὸ α δὲν εἶναι οὔτε μακρὸ οὔτε βραχύ.

Ἐπίσης γράφουμε κίνα, ταῦρα, ταῦρακοι, ἀφροδῶνται κτλ. γιατί ἡ λήγουσα ἔχει δίχρονον καὶ ὄχι ε ἢ ο. Γράφουμε ἀκόμη μίσος, σφραγίδα, μελάμε, κάρμε, προτιμάμε κτλ. γιατί ἡ παραλήγουσα ἔχει δίχρονον α.

ζ) Στὴ λήγουσα καταγγόμμε τὴν περισπωμένην καὶ βάζουμε ὄβεια πρὸς ὀβιαστικὰ σέ—ἄς, —ῆς, —ῶς, π. χ. ὁ Σωφοκλῆς, τοῦ Σωφοκλή, ὁ Περικλῆς, τοῦ Περικλέ, ὁ Παπᾶς, τοῦ Παπά, ὁ Φωρᾶς, τοῦ Φωρά, τοῦ δικαστή, τοῦ καθηγητή, τοῦ πολεμιστή, τοῦ λυτρωτή, ἡ Ἀθηναῖα κτλ.

Ἀθήναι 18 Μαρτίου 1928

Κύριε Δ. Γληνέ,

Εἶναι ὥραϊα, καλὰ μελετημένα καὶ πολὺ διδακτικὰ ὅσα γράφει περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ στίχου εἰς τὰ τελευταῖα φύλλα τῆς «Ἀναγέννησης» ἢ δις Δώρα Μοιάτσου. Θὰ μὲ ὑποχρεώ- νετε μόνον, ἂν προκαλούσατε κάποια συμπληρωματικὴ τῆς διασάφηση γιὰ μιὰ της παρα- τήρηση, ποὺ δὲν μοῦ φαίνεται καθόλου ἀκριβῆς. Λέγει δηλ. εἰς τὸ τελευταῖο φύλλο (σελ. 269) ὅτι «στὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα εἶναι ἀδύνατο νὰ ὑπάρξει λαμβικὸς δωδεκασύλλαβος. Γιατί; Πῶς καταλήγει σ' αὐτὸ τὸ συμπέρασμα;

Εἰς τὴν δημοτικὴν μας ποίησιν ὑπάρχουν πιστεύω καὶ λαμβικοὶ δωδεκασύλλαβοι. Πρό- κεται κατ' αὐτὰς νὰ δημοσιευθοῦν μερικὰ δημοτικὰ τραγούδια τοῦ Πόντου καὶ ἀνάμεσα εἰς αὐτὰ εὐρίσκω θαυμασίους δωδεκασύλλαβους. Γιὰ παράδειγμα, τὸ γνωστὸ Κάστρο τῆς ὠριᾶς εἶναι σὲ τέτοιους στίχους:

Ὅλα τὰ κάστρα εἶδα κι' ὄλα γύριζα
σὰν τῆς ὠριᾶς τὸν κάστρον, κάστρος 'κ' ἔτονα (δὲν ἦτανε)
τριγύρου γύρου στύλοι κι' ὄλον μάρμαρον
.....
σαράντα πόρτες εἶχε κι' οὐλα σίδερα,
κι' ἔξῃντα παραθύρια κ' οὐλα χάλκινα.
.....
καὶ τοῦ γιαλοῦ ἡ πόρτα στράπτει μάλαμαν.
.....
Τριῶν μερῶν πρεγγάριν θέλω νὰ γενῶ.
.....
πῆρεν ἀτέν καὶ πῆγεν, πάσι στὴ μάνα του.
(αὐτὴν)
νὰ φτάγῃς μετ' ἀτέναν τρι' ἀγουριὰ παιδιὰ
(κάμης) (αὐτὴν)
τ' ἕναν νὰ βάλῃς Δοῦκα, τ' ἄλλο Κωνσταντάν.
.....
ντὸ δὶς με, νὲ Γενίτσαρε, κι' ἀνοίγω σε;
(τί μοῦ δίνεις;)

Μοῦ φαίνεται πῶς εἶναι ἄρμονικοὶ οἱ στίχοι καὶ ἡ εὐχέρεια μὲ τὴν ὁποίαν κατασκευά- ζονται μαρτυρεῖ, ὅτι δὲν εἶναι ἀσυνήθιστοι εἰς τὸ μετρικὸν αἰσθημα τοῦ λαοῦ.

Με πολλὴν ἐκτίμησιν
Γ. Σουμελίδης.



"ANAGHENNISSI,"

(RENAISSANCE)

REVUE MENSUELLE

PHILOSOPHIE — SCIENCE — ART — ÉDUCATION

"LA PRATIQUE SCOLAIRE,"

SUPPLÉMENT MENSUEL

DIRECTEUR
DR D. A. GLINOS

RÉDACTEUR
DR C. D. SOTIRIOU

ATHÈNES, RUE DE STADE 28

2^{ME} ANNÉE. N⁰ 7 MARS 1928

SOMMAIRE DE L' "ANAGHENNISSI,"

- POUR COMPRENDRE NOTRE ÉPOQUE. Vie politique et parties politiques.
KARL SCHKOEDER: Métaphysique de l'histoire.
DORA MOAZZO: Le vers grec depuis les temps Byzantins jusqu' à nos jours (fin).
CARLETON WASHBURN: Ce qu' il y a de bon et ce qu' il y a de mauvais dans l'éducation en Russie.
YANIS SIDÉRIS: Le poète Alexandre Rizo Rangabès.
STRATIS SOMERITIS: Propos Politiques. Antiroyalisme, radicalisme, socialisme.
CRITIQUES, BULLETIN BIBLIOGRAPHIQUE.

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΣΤΗΝ «ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ»	Γιὰ ἕνα χρόνο	Δρχ.	120.—
	Γιὰ ἕξι μῆνες	>	65.—
ΜΑΖΙ ΜΕ ΤΗ «ΣΧΟΛΙΚΗ ΠΡΑΞΗ»	Γιὰ ἕνα χρόνο	>	130.—
	Γιὰ ἕξι μῆνες	>	70.—
ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΓΙΑ ΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ ΤΟ ΤΕΥΧΟΣ	Σελίδια	10.—	
Γιὰ τὰ μέλη τοῦ «ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ» καὶ τὰ δυὸ περιοδικὰ μαζί	Δρχ.	12.—	

Ἡ «Σχολικὴ Πράξις» δὲν πουλιέται χωριστὰ.
Οἱ συνδρομῆς, τὰ γράμματα, τὰ χειρόγραφα στέλνονται στὸν κ. Δημ. Γληνέ, Ἀθήνα, Ὁδὸς Σταδίου 28 (Μέγαρο Ἐφοροῦ Δωμ. ἀρ. 59).
Συνδρομητῆς γράφονται ἀκόμη στὸ Βιβλιοπωλεῖο Γ. Καλέγγη, Ὁδὸς Πανεπιστημίου 22, ἀπέναντι τῆς νέας Λαϊκῆς Τράπεζας καὶ στὸ βιβλιοπωλεῖο Ἄτλας, κάτω ἀπὸ τὸ Δημοτικὸ Θέατρο, ἀπέναντι στὸ Ταχυδρομεῖο.

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ

ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ Α. Ε.



ΜΕΓΑ
ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΙΚΟΝ
ΛΕΞΙΚΟΝ

ΖΗΤΗΣΑΤΕ ΟΡΟΥΣ ΑΠΟΚΤΗΣΕΩΣ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ

ΓΡΑΦΕΙΑ: ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 28-ΑΘΗΝΑ

Ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὀμιλὸς εἶναι τὸ σωματεῖο τῆς πρωτοπορείας τοῦ δημοτικισμοῦ.

Σκοπὸς του νὰ βοηθῆσιν νὰ ἀναμορφωθῆι ριζικὰ ἡ ἐλληνικὴ παιδεία. Κάθε προσεδευτικὸς δάσκαλος πρέπει νὰ εἶναι μέλος του.

Τὰ μέλη πληρώνουν ταχτικὴ συνδρομὴ 55 δραχ. τὸ χρόνο, ἑξαχτη εἰσφορὰ δραχ. 45.

Οἱ δάσκαλοι πληρώνουν ταχτικὴ συνδρομὴ 40 δραχ. τὸ χρόνο, ἑξαχτη εἰσφορὰ 30 δραχ. τὸ χρόνο.

Τὰ μέλη τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὀμίλου παίρνουν τὴν «Ἀναγέννηση» μαζί με τὴ «Σχολικὴ Πράξι» πληρώνοντας 100 δραχ. τὸ χρόνο.

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

ΜΗΝΙΑΙΟ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ



ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΗ
ΤΕΧΝΗ
ΠΑΙΔΕΙΑ

Β

Ⓞ

ΑΘΗΝΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ Δ. ΓΛΗΝΟΣ